

PILINSZKY JÁNOS (1921–1981)

A FÉNYESSÉGES ANGYAL IS

Emlékezés egy világháborús karácsonyra

*Az égbolt elsötétedett.
S akár a végítélet
zord fellege tört volna ránk,
a föld is oly sötét lett.*

*Gyermekszívünk is oly nehéz!
A házak és a kertek,
az egész törekeny világ,
éreztük, velünk reszket.*

*Aztán a roppant csöndön át
puhán és észrevétlen,
a hangtalan meginduló
és puha hőesésben,*

*akár a fényes pelyhek is
vigyázva földet értek,
a fényességes angyal is,
ő is a földre lépett.*

EGYÜTT

EGYÜTT 2020 / 6

EGYÜTT

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XVIII. évfolyam | 2020 | 6

CSONTOS MÁRTA, KOPRIVA NIKOLETT, NAGY TAMÁS, P. MAKLÁRI ÉVA,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ versei, MÓRA FERENC, ROZGONYI MARGARÉTA,
SZ. KÁRPÁTHY KATA prózái, FARKAS WELLMANN ÉVA interjúja,
LAJTOS NÓRA, ZELEI MIKLÓS könyvismertetései,
FERDINANDY GYÖRGY esszéje, BÁRÁNY ERSZÉBET, DUPKA GYÖRGY,
GAZDAG VILMOS, LIBÁK NATÁLIA tanulmányai

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2020/6

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent számizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári FABIÁN László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

FABIÁN Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815

e-mail: knmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: <http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Marcsák Gergely, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

KOPRIVA NIKOLETT: A hegy csak látomás (versciklus)	4
MÓRA FERENC: Az öt kép (novella).....	10
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Szeptember végén; Fehér ingben; Ha nem csókolhat (versek).....	13
ROZGONYI MARGARÉTA: A hűtő; 112 (novellák).....	16
SZ. KÁRPÁTHY KATA: Narancsszínű függöny; Po bátykomu (novellák)....	24
CSONTOS MÁRTA: A nagy szennyesláda; Alternatív valóság (versek)	27
NAGY TAMÁS: Homokdűne; Nyírfák takarásában (versek)	29
P. MAKLÁRI ÉVA: A Vereckei-hágónál (vers).....	32
FERDINANDY GYÖRGY: Éhínség a paradicsomban (Francia írósgom története)	33
FARKAS WELLMANN ÉVA: Egyértelműen és végérvényesen a költészet (Beszélgetés Vári Fábián Lászlóval).....	49
LAJTOS NÓRA: Az irodalom határátkelői (könyvismertetés)	57
ZELEI MIKLÓS: Zselicki József: Az ismeretlen katona (könyvismertetés)..	60
BÁRÁNY ERZSÉBET – GAZDAG VILMOS – LIBÁK NATÁLIA: A száz éve született Balczyk Emil pályaképe (tanulmány).....	65
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai nők a GUVPI és a GULAG táborokban; malenykij robotra mozgósított sváb-németek, illetve magyar gyökerű nők (tanulmány, folytatás)	72
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	88

KOPRIVA NIKOLETT

A HEGY CSAK LÁTOMÁS

A szarvas így szólt: »Az Embernek megvan mindene. Több kívánsága nem lesz.« Ám a bagoly azt mondta: »Nem így van. Tátongó lyukat láttam az Emberben. Csillapíthatatlan sóvárgást. Ettől szomorú, ezért akar még többet. Megy tovább, és elveszi, amit megkíván... Míg a Világ egyszer azt nem mondja: 'Nem vagyok többé, nem maradt mit adnom.'

Apocalyppto

Ki kéne bolondulni innen...

Kemény István

I.

*Csíkos zokniban indulsz világgá.
Rágyújtasz, eszedbe jut a könyv a leszokásról,
mosás közben morzsolódott szét,
a raktáron nem volt új.
Már régen sem a szentek szobrára
vagy a tömjén illatára figyeltél,
hanem a templomban járó huzatra.
Kilépsz a kapun, szalmakalapodba is ez a huzat kap,
sokáig futsz ellenkező irányba, míg elesel,
száraz homokot köhögsz.
Így mentél világgá, alulöltözötten,
a tengeren túl úgyis meleg lesz,
pedig azokat az országokat rég kilakoltatták.*

II.

*Gyerekkorodban addig feküdtél a kádban,
míg összezsugorodott a fürdőszoba,
a csepegő vízcsap, a páragőzös tükör.
Becsuktad a szemed, már vonaton ülsz,*

*ablakából látod először a tengert. Erről sosem beszélsz.
Azt is elképzelted, elszállsz,
mint a cigarettafüst;
ráncos lett a bőröd, a víz kihűlt.
Egyszer eltűnt a virágoskerted, napokig feküdtél a helyén,
régen az út menti fenyők nyelték el a napfényt,
most égő bőröd szívja a föld szagát.
Ablakod üvegét még évekilag betörték a virágok,
rád tekeredtek, és megfojtottak.
Kék lettél, mint a falak.
Senki sem keresett.*

III.

*Hullámok nyelnek el minden hajót.
Beülsz egy part menti kocsmába, sört rendelsz vodkával,
rádió szakadozik, hús üres pohár az asztalon.
Kint kopog az eső.
Amikor megkérded, mikor indul hajó a tengerentúlra,
nem értik, múlt télen jött vissza az utolsó,
innen már csak a város felé vezet út,
ahol idővel mindenki belehal a levegővételbe.
Nem mondod el nekik, hogy évek óta
nem jártál városban, azt sem, hogy a hegyi parasztok
előbb-utóbb elzárják az utat a többi ember elől.
Már alig figyelsz, mit beszélnek, papírhajókat hajtogatsz
sárga újságlapokból,
és kísétálsz az esőbe.*

IV.

*Gyakran megrémít a tükörben élő világ,
ha belenézel, otthagysz valamit.
Álmaidban idegen szag szivárogo föl az ágyad alól,
reggel félsz felkelni.
Elhúzod a függönyt, állsz a fényben,
az égről csüngő arany korong beleég retinádba.
Órákilag vak vagy, levered a tárgyakat,
kávét főzöl, beszélsz magadban,*

*közben táncolsz.
A Nap már ablakpárkányodon,
amikor végre látsz,
a hálószobát, a tükröt kerülöd,
vizet engedsz a kádba, elmerülsz.*

V.

*Már nagyapád sem mert felmenni a tetőre,
a nagy fűzről kémelelte a kémény füstjét.
Nagyapád rég halott volt, mikor visszajöttek a varjak,
és naplementekor a fehér házat feketére festették.
Sokszor már délben figyelted az eget,
majd a fürdőszobába zárkóztál,
idővel a vízcsapból is varjúkárogás ömlött.
Zörgött a vitrin, festményeidből kimásztak
az alakok, felkapaszkodtak a csillárra.
Szomszédod behúzta függönyeit.
Azután vaksötétben
egy sarokban ülve hallgattál,
fültre tapasztott kézzel,
pedig tudtad: akkor múlik el,
ha végre elalszol.*

VI.

*A kocsmá emeletén vettél ki szobát,
sziget a sötétben – csak a te ablakod világít hajnalig.
Világítótorony fénye futkároz a vízen,
Hold gömbjéből hajó imbolyog elő,
tudod, hogy nem érted jön,
valaki mást visz el:
testedbe egy messzi országból jött
koldus lelke költözik, félig vak,
mert húsz éve nem látott embert.*

*Másnap faggatod a kocsmárost,
nem érti,
pedig a tükrök is tudják.*

VII.

Mindig nehéz volt átaludnod a telet,
 ablakra tapadt jégvirágok ködösítik el az udvart.
 Rég felnőttél, amikor kiújult a klausztrófóbiád,
 remegett a decemberi sötét.
 Álmodban anyád mézes teát hozott tálcán,
 körülötte kakukkfűillat, mögötte a gyerekkor.
 Hangyákkal a hajadban,
 torkodban méz ízével keltél,
 kanna sípolt a konyhában,
 réges-rég, lefekvéskor felejtetted ott.
 Mikor ablakot nyitsz, megtántorít a szél,
 a hangyák az ablakpárkány felé indulnak,
 marják a tested.
 Anya egy másik országban, üstben főz teát.
 Vitrin üvegében arc, undorodva nézed,
 pedig még mindig messze a tavasz.

VIII.

Reggelre alábbhagy a szél.
 Egy öreg bohóchalakat keres a parton,
 zsebében üvegyöngyök.
 Leheveredsz, a nedves homokban körmeid
 élettelen kagylók.
 Valaki forró teával kínál, meg se hallod.
 Amikor megérinted a halász vállát,
 a gyöngyök szétszóródnak a vízben,
 úgy kap utánuk, mint a gyerek,
 de csak egyet akar megmenteni.
 Színes halak vibrálnak a hullámok között,
 elnyelik a gyöngyöket.

IX.

Felesleges lenne felválni a hasukat.
 A gyöngyök eltörnek bennük,
 eggyé olvadnak, hisz világuk is egy.
 Az utolsó percben, a tenger legmélyén úgyis

ugyanazzá váltak volna.

*És mi egygé fogunk válni bármivel is? – kérdezted,
csak úgy félvállról, cigarettafüstben,
erre sem kaptál választ.*

*Feketedik az ég, pedig még csak délelőtt fél tíz,
a kocsma függőyeit kitépi a szél,
rádobja a tengerre.*

*Jeges hullámok csapódnak a partra,
a halász azt mondja, a vihar a túlvilágról jön.*

X.

Féltél a szomszédasszonytól.

*Egyszer a hátadra kötött egy nagy követ,
görnyedten csoszogtál hazáig.*

*Az utca gyermekeinek nevetése hajszálaid közé ragadt.
Azóta is érzed néha a hátad,
már nem lehet leoldozni.*

XI.

*Fájt, amikor csónakba ültél,
fönt szakadoztak az ég sebei – a fény
felhasította a felhőket.*

*Csak a halász integetett, tudta, búcsúzni kell.
A bohóchalak egy darabig követtek, aztán
széttörtek a hullámok között.*

*Szilánkjeik között lebegtek a gyöngyök.
A víz fölfalta mögötted
a partot, elállt a szél.*

XII.

*Éjjel bálnák éneke zengett,
a tenger mélyén, jeges sötétben lebegtek.
Hosszan bámultad a vizet,
de semmit sem láttál, túl ember vagy
az alattad úszó világhoz.*

*A távolban olykor kirajzolódott egy hegy,
majd eltűnt, lehet, hogy sosem volt ott.*

*A hegy csak látomás,
szólt valahonnan az öreg halász,
pedig hónapok óta egyedül vagy.*

*A hangok eredete ismeretlen,
lehet, a bálnák is megnémultak.*

XIII.

*A parton üresség,
és letűnt életek a homokban,
vízben térdeplő fák, imbolygó Föld.
Egyes bokrok és növények megtanulnak vízben élni,
ágaikon fennakadt halak,
a madarak szokatlanul alacsonyan repülnek,
eszedbe jut, mikor éjjeliőr voltál
egy régi kastélyban, Satie-t hallgattál.
Egy fekete holló körözött a viktoriánus csillár körül,
fénylettek tollai. Aztán körülötted írta a köröket,
többször beléd ütközött,
visszatartottad a lélegzeted, és számolni kezdtél,
pedig tudtad, értelmetlen, vörös csőre porcelán,
nem emlékszel, mi történt,
csak a zsigeri félelemre,
amikor alacsonyan repülő madarat látsz,
fázó szobor, állsz, nézel,
várod, hogy a jelen összefolyjon a szemed előtt, órákig,
talán hetekig vagy mozdulatlan. Éjszakáid rágja a só,
és szédülsz, mint amikor gyerekként
vízfestéssel akartad megérteni
a létet, de egyre távolodtál,
és erőlködtél,
hogyan felkelj,
és futsz,
mert anya azt mondja, ki lehet szaladni az álmokból,
de sosem történik semmi,
csak felkavart por
és láthatatlan hegyek.*

MÓRA FERENC

AZ ÖT KÉP

Igazságos Mátyás király amilyen kegyes pártfogója volt a szegény embernek, olyan szigorú ura-parancsolója volt a hatalmas főuraknak. Zúgolódtak is emiatt sokat az udvari népek.

– Urunk, királyunk – panaszolták nagy keservesen –, mióta te vagy a király, azóta jobb dolga van a szegény jobbgálynak, mint az úrnak. Mindig annak fogod pártját, mindig azzal beszélsz kegyesen, mihozzánk alig van nyájas szavad.

– Ez az igazság – felelte a nagy király. – Nem a nagy fáknak kell a támaszték, hanem a kis bokroknek. Ti gazdagok vagytok, hatalmasak vagytok, megélték a magatok emberségéből. A szegény népnek meg egyebe sincs a kerek világon, mint az én szeretetem. Ha én nem vigyáznék az apró bokrokra, agyonnyomnátok ti hatalmas nagy fákat.

A főurakat azonban nem elégítette ki ez az okos beszéd. Össze-összesúgtak a király háta mögött:

– Megállj, Mátyás, a te trónusodra is rázuhanhatnak még azok a hatalmas nagy fák!

Addig súgtak-búgtak aztán, hogy egyszer a királynak a fülét is megütötte a szóbeszéd. Nem szólt semmit, csak végighordta királyi tekintetét a zúgolódókon. Hanem azoknak torkukra akadt a szó attól az egy szempillantástól. A haragos ég villámlása nem lehetett annál ijesztőbb.

Ettől fogva Esztergom várában fűjták a követ az ármánykodó főurak. Vitéz János volt ott a házigazda, akiből Mátyás király kegyelme csinált esztergomi érseket. Hálából ő tüzelt legjobban királya ellen.

– Le kell tenni a trónról. Beleültetjük helyette a német császárt.

– Nem úgy lesz az – szólt bele a kevély Ujlaki, aki Mátyás királynak köszönhetta hercegségét –, inkább választunk királyt magunk közül!

– Ez a beszéd! – helyeselte a gazdag Szapolyai s olyan büszkén vágta föl a fejét, mintha már rajta volna a korona.

Ebben a percben halkan megkocogtatták az ajtót s belépett rajta egy fekete ruhás ifjú ember. Szomorú arca, magas fehér homloka, csak a szeme égett, mint a parázs. Az urak haragosan kaptak a kardjukhoz: ki meri kihallgatni az ő titkos beszédjüket?

– Mit akarsz, atyafi? – kiáltott rá Vitéz János, a gazda.

– Szegény festő vagyok, érsek uram, munkát keresek – felelt nyugodtan a jövevény.

Az urak is megnyugodtak ennek a hallatára. Vitéz János pedig sietett betuszkolni a festőt a palota másik végén az oszlopos címerterembe. Tele voltak annak falai festve gyönyörű történeti képekkel. Ott volt a honfoglaló Árpád, ahogy hódolnak előtte a hosszúhajú tótok. Szent István király, dicsfénnel a feje körül. Szent László, ahogy kergeti a kunokat. Nagy Lajos, amikor fogadja idegen fejedelmek udvarló követeit. Mátyás király úgy volt ábrázolva, hogy a török császár nyakán tartotta a lábát. Ez volt az utolsó kép.

– No festő, itt még van üres hely a falon: munkához láthatsz – mondta az érsek, s azzal magára hagyta a jövevényt. Ő maga visszament a vendégeihez, tovább tanácskozni afelől, hogy s mint lehetne Mátyás királyt elpusztítani.

Egyik így akarta, a másik úgy akarta, egyik jobban tüzeskedett, mint a másik, mikor egyszer megint csak föl pattant az ajtó. Ott állt a küszöbön a festő, kigyulladt arccal. Kinyújtott karjával megfenyegette a főurakat s hangja csengett, mint a harang:

– Magyar urak, elvégeztem a dolgom. Nézzétek meg, tanuljatok belőle. Mondom nektek, hogy ha nem tanultok, olyan sors várakozik az országra, amilyen képeket én a falra festettem. Jaj lesz Magyarországnak, ha Mátyás király meghal!

Ezzel összetette a kezét a festő, mintha imádkoznék s abban a percben már nem keze volt neki, hanem szárnya, mint az angyaloknak. El is szállt ragyogva, mint az angyal s repültében visszakiáltott:

– Én vagyok Magyarország őrangyala, az Úristen parancsolatából szálltam le hozzátok.

Az urak fakó orcával szaladtak a címerterembe, megnézni, mit csinált ott a festő. Őt képet festett a falra Mátyás király dicsőséges képe után.

Az első képen egy koronás férfi aludt a magyar trónusban. Sírva, jajgatva költögette Magyarország népe, de csak nem nyitotta ki a szemét az alvó király.

A második kép egy csendes patakocskát ábrázolt, amelynek sáros fenekén halva feküdt egy vaspáncélos gyermek, fején a magyar koronával.

A harmadik képre borzalom volt nézni. Lánggal égő városok, véres csatamezőn haldokló hadseregek voltak rajta.

A negyedik képen két rongyos ember birkózott egymással a magyar koronáért s birkózás közben kétfelé törték a szent koronát. Az ötödik kép volt a legszomorúbb. Angyalok szálltak le az égből s fekete szemfödővel takarták le Magyarországot.

Az urak sokáig álltak lehajtott fejjel a csudálatos képek előtt s aztán szó nélkül szétváltak. Sose zúgolódtak többet Mátyás király ellen. Hanem alighogy meghalt a nagy király, azonnal megkezdődött az osztozkodás. Elfelejtették akkorára az esztergomi képeket a festőjükkel együtt. Olyan királyt kerestek, aki nem tud parancsolni nekik, hanem akinek a haját ők tartják a markukban.

Találtak is ilyen gyámoltalan bábut. Megválasztották királynak Ulászlót, akivel azt tettek, amit csak akartak. Sanyargathatták a szegény népet, marhatták, pusztíthatták egymást, semmivel se törődött a jámbor Ulászló. Aludt az istenadta a királyi székben.

Utána Lajos király következett, a szerencsétlen gyermek, aki a mohácsi csatában belefutott a Csele patak piszkos vizébe. Ahogy meg volt festve a második képen.

És azután lánggal égett az ország, mint a harmadik festményen. Égette, rabolta, pusztította a török.

Két királya lett az országnak, de egyforma árva, tehetetlen mindkettő: Kétfelé tört a magyar korona s egyik se tudta neki hasznát venni.

A siralom földje lett Magyarország. Elszállt innen a szabadság s helyébe telepedett a rabszolgaság sötét éjszakája. A török rabszolgái lettünk, meg a németé. Leküldte angyalait a haragos Isten s azok gyászszemfődelet borítottak a halott országra. Ahogy a csudálatos esztergomi festő megfestette az ötödik képen.

SZEPTEMBER VÉGÉN

*Már rínak a völgyben a kerti virágok,
lelkükre a romlás, im, rátelepült.
Ha látod körülöttünk a való világot,
lásd negatívját is: a nincstelen űrt.
Nem vágyódhatsz el már a holdra sem innen,
ha van is ott élet, az nem emberi.
Bögő citeráját viharra hangolja,
s az egeket mezengeti Valaki.*

*Ki lehetne más, mint a nagyságos Ördög,
ki farkával hozzá taktust is dobol?
Az induló élén vonul Covid úrnő,
s a kupákban máris megromlik a bor.
A szívtájék sajdul, az élet iramlík.
Jöjj Szeptember, ülj az ölembe ide,
hogy maszkba bugyolált orcával bukjak
két szép, kitakart kebled fölibe.*

*A francba a maszkot! Érezni akarlak,
a vírus meg húzzon jó anyjába vissza!
Bocsáss meg, Uram, talán nem a te dolgod,
teremtő két kezed ez ügyben tiszta,
de lobbizhatnál mégis valahol értünk,
hogy kihúznánk tavaszig bomlatlan aggyal.
Hadd készülődjék csak bebábozódva,
s tenyeredről szállhasson fel az Angyal.*

FEHÉR INGBEN

*Fárasztó volt a nyár:
Barátibb őszt vártunk,
de göthös lett és álnok
a feljegyzés szerint.
Amit súgott, attól
borsószik a hátunk,
és imára kulcsoljuk
kezünket megint.*

*Bele is gebedünk,
ha tovább időzik.
Vonultában így is
túszokat szedett.
A szerencsétlenek
szervdonorok lesznek,
s kirendelt angyal sincs
ketrecük felett.*

*Fehér havat vártunk
a sorozatos gyászra,
de beállt a pangás,
és a köd örök.
Parázna ölében
jól eshet a párzás –
bujálkodnak benne
boldog ördögök.*

*Történt, ami történt,
a mi kezünk tiszta.
Az emlékharangot
csak hagyjuk szólani,
és az új esztendő,
ha ideér végre,
fehér ingben
illendő köszönteni.*

HA NEM CSÓKOLHAT

*Nem vágyom már a holdra sem,
jó nekem a Csonka Beregben.
Félénk madaram, éji álmom
a szélszisszenéstől is rebben.*

*Jaj, hogy már a háztáji szél is
kígyó-lélekké lett teremtve!
Hadd bóbiskolna, kínáljátok
jó tejecskével reggelente,*

*vagy kössetek szájára maszkot,
covidot ne kapjon az árva.
Már a rettegés is ragályos,
éjszakám legyen kulcsra zárva.*

*És kendő kell a fényforrásra,
ne is nézhessek már tükörbe.
Alantas mélyén kobra fészkel,
s úgy vág, akár a járványgörbe.*

*Ha nem csókolhat álom-mézzel,
nyüves döggel ne traktáljon!
Vessen ki magából a hajnal,
s az anyaköddel odébb álljon.*

ROZGONYI MARGARÉTA

A HŰTŐ

Hazatértek. Soványabban, beesett arccal, kevesebb mosollyal és eggyel kevesebb gyerekkel. A Nákó-család hét tagja indult el pár évvel ezelőtt Munkács nyomornegyedéből szerencsét próbálni a nagy Magyarországra, de csak hatan jöttek vissza.

Nákó Jóska soha életében nem dolgozott tisztességesen, mindig csak alkalmi, fekete munkából szerzett fizetségből, és az innen-onnan kapott vagy elcsent segélyekből, adományokból élt. A nagy utazás előtt a szokásoshoz képest nem volt üres a kamrájuk, jócskán tartott még az ünnepek időszakában az egyháztól, jótékonyági szervezetektől kapott csomagokból. Nákóék ünnepi menüje abban az évben kivételesnek bizonyult. Kaptak krumplit, egy kevés húslevesnek való zöldséget, de mivel a tyúkhús mégis hiányzott, ezért Teri, Nákó élettársa zöldséglevest főzött. A karácsonyi ajándék a költözésük évében is az a pár szem cukorka volt, amit a szomszédasszony árult az utcán, egy hokedliről. Az öt gyerek egész nap az udvaron játszott, iskolát nagyobb rendszerességgel csak tél idején láttak, amikor jól át lehetett melegedni a fűtött tantermekben. A következő telet már nem akarták megvárni, nem jutott volna fára a cserépkályhába és az öreg sparheltbe. A barátaik Csehországot választották, oda mentek dolgozni, de a Jóska gyerekei csak magyarul tudtak, ukránul egy szót sem beszéltek. Nem járt utána, hogy hova indulnak pontosan, de örült annak, hogy Tiszavasváriban állítólag sok Ukrajnából áttelepült magyar él, olyanok is, akiknek tényleg magyar az anyanyelve. Az az ember, aki pénzért bárkinek segített elintézni a kettős állampolgárságot és az áttelepülést, legalábbis ezt mondta. Közel is van az ukrán-magyar határhoz, gyakran jöhetnek majd meglátogatni a népes rokonságot, akik mindenüket összeszedték, hogy egy kis pénzhez juttassák Jóskaékat. A Nákó-család eladott mindent, de az összeszedett készpénz így sem volt elég, így a jötevő hivatali intéző uzsorakamat mellett nagylelkűen kezelt rázott a részletfizetésre. – Az új világban úgyis jobban fog menni, meglásd! Jóska pedig már lelki szemei előtt látta, ahogyan felviszi majd az Isten a dolgát, s ő lesz majd a tiszavasvári Dzsoni. A telepen így hívták a helyi vezetőt. Örült a segítségnak, bármit aláírt, amit elé tolt a férfi. Teri még a betűket sem ismerte jól, így hát maradt a kamatos kamat, és az elol-

vasás nélkül odafirkantott aláírások. Amikor már minden papírt, engedélyt, tiszavasvári albérletet megszerzett a jótevő, a hét tagú Nákó-család kiürített kis munkácsi viskójukat kulcsra zárták, és két bőrönddel meg az éléskamra maradékával átlépték a határt.

Éjjel fél egykor, stoppal és lábaik segítségével meg is érkeztek Tiszavasváriba. A jótevő pár napja még azt mondta, hogy a lakás takaros, bútorok, hűtőszekrény, gáztűzhely, mosógép biztosan lesznek a lakótelepi panelház ötödik emeleti lakásában. A közvetlen szomszédban pedig egy régi jó barátja él, hozzá bátran fordulhatnak segítségért.

Először még azt sem tudták, hogy jó lakás ajtaját nyitották-e ki azzal a kulccsal, amit indulás előtt Munkácson adott nekik a férfi, mert a négy falon, és az ablakokon kívül mást nem találtak odabent. A gyerekek négykézláb csúszkáltak a laminált padlón, és élvezettel simogatták, mert soha nem láttak még ilyet. A villanyt fel-le kapcsolgatták, sötétítő függöny és redőny híján kívülről úgy tűnhetett, hogy morzejellel akar valaki üzenni a Mindenhatónak, köszönve szépen a nagylelkű segítséget. Teri máris meleg vizet engedett a kádba, és rögtön beleültette az öt gyereket. Ünnepe a mai nap, tisztának kell lenni! A kétbőröndnyi ruha elég volt arra, hogy szárazra törölje őket a másfél órás füröcskélés után, de arra már nem maradt, hogy fel is öltöztesse őket. Le kellett volna feküdni, de csak állt a család az üres lakás közepén, és keresték a helyet, ahol álomra hajthatnák a fejüket. Ágy és párna még Munkácson is jutott nekik, de itt... Még a kád sem száradt meg a lubickolás után, abba sem lehetett feküdni. Egyetlen esélyük a szomszéd ember volt, akit mély álmából kellett volna felrázni. A gyerekek úgy szaladtak ki a csendes lépcsőházba, ahogy fürdés után voltak, és válogatás nélkül dörömbölték végig az emeleten lévő összes ajtót. – Szomszéd bácsi, gyere ki, ég a házad ideki! Az egyik ajtó mögül egy nagy koppanás hallatszott, mintha valaki egy éjjeli edényt vágott volna az ajtóhoz. A gyerekek nem ijedtek meg, annál jobban énekelték a mondókat, amikor kinyílt résnyire a másik ajtó. A kukucskáló, csikos pizsamás, ősz hajú férfi álmos szemekkel nézett Nákóékra, és csak annyit kérdezett: maguk az ukránok? – Bácsi, mi nem tudunk ukránul, csak magyarul! A férfitől erre kaptak egy legyintést, egy nagyobb matracot, egy párnát, és egy pokrócot. Így hát a család összeölelkezve, egy kupacban aludt el az első tiszavasvári éjszakáján.

Az elkövetkező napokban az is kiderült, hogy a csikos pizsamás embert Kovácsnak hívják, villanyszerelő, és feleségével, Erzsikével ketteskén élnek. Örömmel fogadták a szomszéd gyereksereget a lakásukban. Zserbó-

val, mézes krémessel halmozták el őket, miközben a tévében a mesematiné hosszú időre helyhez kötötte a kicsiket. Nákóék közben Kovácssal járták a Munkaügyi Központokat, hogy álláskeresőként a következő havi járadékot már meg tudják kapni. Kovácsnak eszébe jutott, hogy lomtalanítás van a város másik végében, ott sok kincsre lehet bukkanni. Nákó kissé nehezen értette meg, mi is az a lomtalanítás, Kovács keményen dolgozott azért, hogy elmagyarázza: ebben az országban az embereknek rengeteg felesleges kacatjuk van, amitől igyekeznek megszabadulni.

Végül Kovács munkára parancsolta a hét fős családot, akik nagy lelkesedéssel és két talicskával kincskeresésre indultak. A gyerekek nagyon élvezték a játékot. Utcáról utcára, sarokról sarokra jártak, s ahol találtak egy használható lámpát, szőnyeget, vázát, kisebb alkalmatosságot, azt a talicskába pakolták. Néhol szerencsájük volt, és tűrhető állapotban lévő ágy, fotel, asztal is az útjukba került. Ezeket nem tudták volna azonnal elvinni, így odaültettek egy-egy gyermeket, őrizték a kincset addig, amíg az üres talicskával vissza nem jönnek érte. Teri elégedetten mosolyogva méregette, ahogyan gyűlt a szoba közepén a sok berendezési tárgy. Este hazajöttek a gyerekek is, csiripelve, egymás szavába vágva mesélték, hogyan kergették el a kalózokat az őrzött kincsek mellől, vagy hogyan kaptak fánkot attól a nénitől, akinek a kidobott nagy szőnyegét őrizték az utcán. – Képzeld, Anyuka, azt mondta a néni, hogy ez egy varázsszőnyeg, tud repülni!

Nákó nem adta fel, éjjel még egyszer elindult, reménykedett, hogy valahol a keze ügyébe akad egy rozoga mosógép vagy hűtő. Tél volt, Teri ügyesen megoldotta az étel hűtését az ablakban. A hidegnek viszont vége lesz, és az élelem nem veszhet kárba. A város végén végre szemben találta magát egy nyitott ajtóju, koszos hűtővel. Még egy rothadt alma is volt benne. Az ajtó csavarjai berozsdásodtak, a zárógumi sem tapadt. – Nem baj, csak működjön! Majd kitámasztjuk egy seprűnyéllel! A család segítségével felcipelte az emeleti lakásba, és lerakta a szobában, ahol az egész család körbeülte.

Teltek a hetek, Nákó Jóska reménykedve próbált munkát találni. A helyi építkezésekről elküldték, mert minden vállalkozó a saját embereivel dolgozott. A gyárakban éppen leépítés volt, és üresedés híján a közmunkaprogramba sem fért be. Jelentkezett éjszakai őrnek, ott azzal hajtották el, hogy nem bíznak az „ukránokban”. A fuvarcégnél azért nem vették fel raktárosnak, mert már az első számolás- és helyesírás készségfelmérésen elbukott. Teri kapott egy négyórás takarítói állást az orvosi rendelőben, s éjjelenként dolgozott, amikor a gyerekek már lefeküdtek aludni. Ezért kapott

annyit, hogy nem haltak éhen, de a munkanélküli segéllyel kiegészítve sem tudták összeszedni a részlet összegét, amit a jötevjük minden hónapban, a lakbérrel együtt könyörtelenül megkövetelt. Érkezése úgy hatott, mint a kiütés, és Nákó ilyenkor azt érezte, hogy legszívesebben szétmarná magát. A hetedik hónapban közölte, hogy ha nem kap egy nagyobb összeget, nem fogja fizetni Nákóék számláit. Pénz nem volt, s egy idő után már víz, gáz és áram sem. Sokat segített a köztéren lévő kút, ahová napi háromszor járt le Nákó Jóska és Teri. Az egyik pumpálta a vizet, a másik tartotta a vödört. Nyáron kevésbé volt szükség a fényre, áram és így hűtő hűjén pedig a napi egyszeri étkezést kenyérral, konzervvel oldották meg. Egyszer aztán a Református Egyházközösségtől kaptak egy csomagot, benne egy egész csirkével.

Kovács megsajnálta a családot, és felajánlotta, hogy visszaszerzi a lakásukba az áramot, mégpedig egy kampó segítségével, a kinti vezetékről. Nákóék csak arra tudtak gondolni, hogy most finom húsleveset ehetnek, s elfelejtik a penész és a poshadás ízeit. A júliusi melegben a húsleves megfőtt, a maradék pedig a már működő hűtőbe került. Ebéd után mindenki elaludt. Az egyik Nákó kisfiú arra ébredt, hogy csorog rajta a víz. Eszébe jutott, hogy a hűtő már működik, és milyen jó hideg! Hely is volt benne, csak az egyik polc foglalt, egy fazék leveslével, meg egy kevés hússal, zöldséggel. Miután helyet csinált, bemászott, izgatottan magára húzta az ajtót, és érezte, hogy teste kellemesen hűl. Felnyúlt a hűtő belső villanykapcsolójához, nevetgélve elkezdte ki-bekapcsolgatni, pont úgy, mint azon az éjszakán a szobában, amikor Tiszavasváriba érkeztek. Átjárta az az izgatott, büszke érzés, ami akkor töltötte el, amikor az apjától naponta azt hallotta, hogy ő lesz a helyi Dzsoni, mert itt minden jobbra fordul!

A Nákó-család egy nagy robbanásra és hatalmas füstre ébredt. Felugrottak, kiszaladtak a konyhába, de félúton megtorpantak, mert a hűtő ajtaja eltorlaszolta a bejáratot. Az ablakot betörve találták, a falak megrepedtek, a hűtő maradéka pedig úgy füstölt, mintha az örök sötétség szállta volna meg a családot. Teri ijedtében körbenézett. Nem tudta megfogalmazni, mi játszódik le benne, mert eddig nem volt köze ehhez az érzéshez. Valami olyasmit érzett, mint amikor kiszakítanak az ember lelkéből egy darabot. Most már tudta, hogy milyen az. Zavartan körbenézett, de legkisebb gyerekeit nem találta. Ezek után már azt sem tudta eldönteni, hogy azonosíthatatlan, értelmezhetetlen ordítását a hűtő robbanása vagy a gyerek eltűnése váltotta-e ki. – Hol van, hogyan, merre? Keresd meg! – kiabálta dadogva, és ájultan esett össze.

112

Érkezik a takarítónő. Hallom, ahogy szedi a lábát a lépcsőn fölfelé, pedig még csak délelőtt féltizenegy van. Megint láthatom majd a szokásos szájhúzóztatását, hogy én még ágyban vagyok. Mi köze hozzá? Megérdemlem! Nincs kedvem kihúzni a sötétítő függönyt, inkább aludnék még egy kicsit, de már nyitja az ajtót.

– Ki az ágyból asszonyom, süt a nap, szép az idő! A kertész önre vár odalent, hogy megmondja, milyen virágot vágjon ma a vázákba, és a szakács is kérdezi, hogy mit készítsen vacsorára az úrnak.

Csupa-csupa kötelezettség, szívják a véretem. Nem értik, hogy az én dolgom egyedül az, hogy szép és mutogatható legyek. Ehhez pedig aludni kell, jó sokat.

Ő már kora reggel elindult, sofőr vitte a céghez. Nem akart felébreszteni, halkan ment át a gardrób szobába, hogy az Hugo Boss teljes ingkollekciónak kiválassza a mai királykékét. Azt hitte, hogy alszom, de félszemmel is felmértem, hogy kifejezetten jól állt neki. Sportos testalkatát nagyon szépen kiemelte a slim fit fazon, és hallottam, hogy nadrágot, aztán övet is válogatott. Tuti passzolnak az inghez, ő kifejezetten kényes erre. Biztosan a bézs szövet nyert, a barna övvel, de ezt már félálomban nem láttam. Tudom, hogy mindig ezt az outfitet választja, ha este üzleti parti lesz.

– Nem kell a szakácsnak vacsorát főznie, az úr úgysem jön haza hajnalig!

Minden kifordulna a számból, ha egyedül ülnék asztalhoz ma este. Pedig hányszor előfordul! Mióta háromszor visszaraktam a tányérra azt, amit magamba tuszkoltam, inkább már nem vacsorázom. Egyszerű így teljesíteni az elvárásokat! Tegnap este elkísértem egy étterem megnyitójára, természetesen ez is kötelező program volt, ahová egyedül nem mehetett. Nekem mindig csak ilyen esetekben jut szerep. Próbáltam megenni a salátát és a garnélát, de nem csúsztott, és közben arra gondoltam, hogy milyen szívesen tolnám a képébe az egész tányért.

– Tudod, drágám, te nem értheted, hogy milyen az, amikor valaki Szabolcs megyéből indul, és a felső tízezer körébe dolgozza fel magát. Az, hogy itt vagy most velem, és már évek óta te vagy a hivatalos nőm – beláthatod –, hogy nem a munkád és az eszed jutalma. Jaj szívem, ugye nem bántottalak meg, de hát ez az igazság! Úgy elszomorodott az a szép pofid! Rendeljek Neked egy üveg bort? Attól ellazulsz!

Ekkor már arra gondoltam, hogy a tányért bele is csavarom az arcába, szó nélkül addig tolom, amíg szét nem reped, és a szilánkok véresre vágják a nyelvét, hogy ne tudjon tovább beszélni.

– Tényleg, szépségem, el is felejtettem mondani, hogy küldtem ma anyádnak pénzt. Megvehetné már végre azt a síkképernyős tévét, amiről annyit beszél neked, mit aggódik annyit a gázszámlán? Küldök neki elég pénzt, ha kell, te úgysem tudnád elintézni, meg hát miből tennéd? Várj, hol is lakik? Komoró! Azaz! Szabolcs megye az is, ugye? Még a neve is elég komor, nem tenném oda a lábam soha.

– Te is Szabolcs megyéből származol, drágám, vagy már elfelejtetted?

– Jaj, olyan régen volt az már!

Ő vezetett az étteremből hazafelé, közben valami zenét rakott be, nem figyeltem rá. Mondta a monológját az aznapi sikeres tárgyalásairól, amit szerinte én úgyis képtelen vagyok megérteni. Itthon aztán kérte a combfixet, a csipkebugyit és a túsarkút, az ágyra dobott, és tíz perc alatt végzett. – Na, látod, ezért vagy te velem!

Én inkább befogtam a fülem, összehúztam magam és aludtam.

Hálóingben lemegyek a lépcsőn, a takarítónő a nappaliból kukucskaál, hogy mit csinálok. Kávé kellene, de nincs kedvem találkozni a szakáccsal. Inkább bekiáltok a konyhába, hogy a teraszra kérem. Ristrettot. Az elég erős méreg. Kifekszem a napozóágyra, nézem a medence vizében tükröződő napot, ami úgy vonz, mint az éltető erő. A kertész már toporog mögöttem, érzem, hogy nem tudja eldönteni, meg merjen-e szólítani a meditálásom közepén, vagy inkább hagyjon békén, mert szokás szerint rá fogok kiabálni. Megkönnyítem a dolgát, és hátra szólok, hogy napraforgó. Ma az legyen a ház minden vázájában.

Borzasztó, hogy azon jár az eszem, hogyan lehetne a medence mélyére süllyeszteni őt, ha hazajön hajnalban részegen. Talán emberségesebb megoldás lenne, ha véletlenül elválna a nyelvét egy borospohárral, és megfulladna a saját vérében. Mégiscsak sokat kaptunk tőle. Pénzt legalábbis.

Ezt nem folytathatom, el kell innen mennem, különben beszippant a nap, és a víz. Nem is tudom a taxi telefonszámát, szólok a takarítónőnek, hogy hívjon egyet. Hazamegyek anyámhoz. Olyan régen, talán karácsonykor láttam utoljára. Akkor sofőr vitt haza pár órára, de sietnem kellett vissza, mert céges karácsonyi rendezvényre kísértem őt. Most nincs sofőr, de megyek vonattal. Régen, még azelőtt, hogy megismertem volna őt egy partin, ahol dolgoztam, nagyon sokat vonatoztam. Jót fog tenni egy kis levegőváltás. Megmutatom neki, hogy nélküle is képes vagyok erre!

A takarítónő megnézi nekem azt is, hogy mikor indul a következő járat. Amíg megérkezik a taxi, gyorsan összedobálok pár holmit, Kemecsen úgy-

sem lesz szükség az XXS-es Dolce kabátra és a Gucci cipőkre. Megállok az éjjeli szekrénynél, bámulom, de aztán mégis kiviszem belőle a bankkártyáját, amit nekem adott. Dudálnak, úgyhogy jobb, ha sietek, le ne késsem a vonatot. Kicserél ez a szabadság, egyedül megyek drága anyámhoz, engedély nélkül. Rohanok, szaladok.

A vonatpályaudvarra, a 14:30-as vonathoz kérem! – a taxis éppen felfogta, amit mondok neki, és máris csörög a telefonom. Ő hív. Nem veszem fel, eszembe jut, hogy biztosan le akarja adni a jelmezrendelést, a hajnali légyottra. Általában az igazi buli akkor kezdődik, amikor részegen hazajön. Nem tudom, most milyen szerepjátékra gerjedt rá. Azt próbálom kitalálni, hogyan tudnám befogni a száját. Talán, ha a sok egyszer használt, méregdrága csipkebugyival betömném és megfulladna. Ráfognám, hogy játszottunk, hoppá, véletlen volt. Ez az ötlet nagyon tetszik, de az órára pillantva látom, hogy el fogunk késni. Kérem a taxist, hogy gyorsítson, de állunk a dugóban. Basszus, nem látja, hogy ez élet-halál kérdés? Forog az agyam, mit csináljak, emlékszem, anyám mindig azt mondta, hogyha az életem veszélyben van, akkor hívjam a 112-t, ők mindig segítenek. Ez pont egy olyan helyzet, amikor szükségem van a megoldásra, milyen jó, hogy ez eszembe jutott. Drága anyám most is segít a távolból! Tárcsázok, csörög, beleszól egy férfihang, hadarom gyorsan, mit szeretnék. Azt mondja, hogy nem vállalnak sürgősségi szállítási szolgáltatást? Még vészhelyzetben sem? Miért nem? Javasolja, hogy utazzak tovább taxival. Okosak, de Komoróig egy vagy a taxi, és csak az ő pénzéből tudom kifizetni. Azt már nem!

A taxis órája 14:32-t mutat. A vonat elment. Megint csörög a nő telefonja, a férfi fotója jelenik meg a képernyőn. A nő először kétségbeesetten bámulja a rezgő készüléket, határozatlanul kinéz az ablakon, látja a pályaudvar óráját, már 14:36. Könnybe lábadt a szeme, miközben tekintete találkozott a tükörben a taxis türelmetlen pillantásaival.

– Hölgyem, kiszáll, vagy új az úti cél?

– Egy pillanat, ezt fel kell vennem. – A nő megtörölte a szemét, nagy levegőt vett, és elhúzta a kijelzőn a zöld gombot.

– Szia!

– Te meg hol vagy? Hol van a cuccod? És hol a bankkártya?

– Te otthon vagy? – suttogta meglepetten a nő.

– Hol lennék? Sejtettem, hogy valamivel próbálkozol, te kis ribanc. Nem vetted fel a telefont.

– Én nem...

– Azt hiszed, hogy nem talállak meg? A pénzem, az meg kell, mi? Földönfutó lennél nélkülem, nemhogy Dolce kabát meg ingyenélés.

A nő a telefon piros gombjára nyomott. Közben látta, hogy a taxis már nagy levegőket vett elől, és az ujjával dobolt a kormányon.

– Visszamegyünk.

– És van miből fizetnie? Mert én pénzből élek, kérem – mordult fel a taxis, miközben a tükörben a nő fejét támasztó kézfejen díszelgő extra hosszú, díszített műkörmöket méregette.

– Igen, itt a bankkártya.

SZ. KÁRPÁTHY KATA

NARANCSSZÍNŰ FÜGGÖNY

Ötévesen viszonylag sokat tudtam a világról. Végignéztem a tévében anyáékka a narancsos forradalmat, integettem a heges arcú bácsinak, aki patkós zászlókat lengető tömeghez beszélt Kijevben – már azt is tudtam, hogy ez az ország fővárosa –, akik ujjongva hallgatták őt. A képernyő előtt egy nagy dobozt csinósítottam, ami a babaházam volt. Mivel nem volt pénzünk akkoriban, örültünk, ha ételre és számlákra tellett, a nővéreim dobozból varázsoltak nekem egy többszobás babaházat, ami akkor úgy tűnt, hogy sokkal szebb, mint amit szombaton a matiné alatti reklámokban mutatnak. A ház berendezése szegényesre sikeredett, mindent papírdobozokból és műanyag flakonokból vágtunk ki. Lakóját, a név nélküli hercegnőt, egy olyan rokonomtól kaptam, aki már akkoriban is sokat járt át Magyarországra. Nagy szó volt ez akkoriban.

Emlékszem, anyu sokszor varrt ruhákat, mert újra nem volt pénz. A megmaradt cafatokat el tudtam tőle kunyerálni, amikből aztán ruhák, szőnyegek és egyéb hasznos dolgok készültek a babám házába. Ám úgy éreztem, hogy ezekből nem lehet szép karnist készíteni a babaházam ablakára. Mert a függöny az teljesen más, mint egy terítő vagy ágybeli, azt minden szomszéd látja, ha nincs redőny az ablakon. Függönnyt anyu is mindig újat vett, szépet, egyszínűt. Én is egyszínű függönnyt akartam, de perpillanat nem volt akkora anyagdarab kéz alatt, amiből ezt kivitelezhettem volna. És akkor bedobták a mi kapunk alá is azt a bizonyos narancsos zászlót. Jobbkor nem is jöhetett a házhoz. Úgy gondoltam, talán a heges arcú bácsi direkt nekem küldte, mert pont ekkora függönyre volt szükségem. Azt nem értettem, hogy miért küldött hozzá hosszabb pálcikát, mert ekkora függönnytartóra igazán nem volt szükségem, de nem firtattam inkább.

Hamar elterelődött a figyelmem a bácsiról a tévében, meg a sok emberről és a zászlókról. Nagy munkába kezdtem. Az új függönyömet ki kellett mosnom, mert nem volt tiszta, hiszen volt rajta egy patkó és valami piros írás. Ahogy anyutól láttam, egy lavór víz fölé görnyedtem, a vízbe mártottam a zászlót, jól beszappanoztam, és dörzsölni kezdtem. Ugráltam örömeimben, mert sikeresen ledörzsöltem a zászlóról a koszt. Gyorsan megszáritottam a spórból kivezetett csövön, és azonnal a babaházam nagy ablakára tettem.

Elégedetten forgattam a dobozt, néztem, hogy mozog benne a függöny. Abban a pillanatban egy ismeretlen dallam csendült fel a tévében. Oda-néztem, és láttam, hogy a sapkás nénik a szívükre teszik a kezüket, és úgy énekelnek. Anyuék azt mondták, hogy a himnuszt éneklük. Én nem tudtam, hogy mi az a himnusz. De láttam, hogy pont úgy örülnek neki, mint én az elkészült babaházamnak.

PO BÁTYKOMU

Apám nevével mindig bajban vagyok. Ha magyar ügyintézőnél mondom el a nevét, akkor felnevetnek, hogy ismerik a színész Szabó Győzöt, most mondjam az édesapám igazi nevét. Körülbelül harmadjára megértik, hogy édesapám idősebb a színművésznél, és ő az eredeti Szabó Győző. Az ukrán ügyintézők általában nem értik apám nevét. Nem csoda: a magyar nevet orosz helyesírással írták át, amit a rendszerváltás sem változtatott meg.

– Po bátykomu?

– Gyevezné – majd betűzöm: de, mjákéjznák, e, ve, ze, e, ve, en, a. És el is szótagolom a biztonság kedvéért: Gyev-zev-ná. Általában ekkor tolják elém az űrlapot, a kezembe tollat nyomnak, és megkérnek rá, hogy írjam le, mert félnek, hogy elrontják. Volt, hogy megkérdezte az asztal túloldalán ülő ukrán irodista, eredetiben hogy hangzik a név. Hallva a hosszú ő betűt, a szemöldökét ráncolta.

– Intereszno ... – motyogta zavartan.

Apám apai nevével soha nem voltam kibékülve. Kicsi koromban nem tudtam megfejteni, hogy ki az az Ottó, aki apu apjaként szerepel. Később megtudtam, hogy apám biológiai apja nem volt hajlandó a nevére venni, ezért dédanyám rögtönzött egy apai nevet apunak.

Abban biztosak voltunk, hogy nagyapánk családneve Mazajsvili, a keresztnévéről viszont csupán annyit tudunk, hogy valamilyen Szlávik. De hogy Rosztyiszlav, Szvjatoszlav, esetleg Vjacseszlav, erre soha nem jöttünk volna rá, ha idővel apu fel nem veszi a kapcsolatot a féltestvéreivel. Tőlük tudtuk meg, hogy az öreg Mazajsvili pár éve halott. Azt is, hogy apunak eggyel több féltestvére van. És végül nagyapám keresztnévéről is lehullott a lepel.

– Tudod, mi volt a keresztnéve apámnak? – kérdezte apu. Persze, hogy nem tudtam, ezért kérdezte. – Vlagyimir-Lenin.

Pár másodpercre lefagytam.

– Te, nyugtass meg, hogy nem az Uljanov – szólaltam meg.

– Nem, Mazajsvili – válaszolta apu vigyorogva.

Kitört belőlünk a nevetés. Az én apámnak, aki 28 éves koráig hithű kommunista volt, Vlagyimir-Leninnek hívták az apját. És ekkor háláltam meg utólag a halott dédanyámnak, hogy inkább kitalált egy apai nevet. Talán akkoriban még jól is jött volna a párthű név, de ma, amikor minden kommunistaemléket idéző nevet és helyet átkeresztelnek, csak kényelmetlenséget okozna a trizubos okmányok alatt.

A NAGY SZENNYESLÁDA

*Valaki mindent összezagyvált,
összemosza a feketét a fehérrel,
hagyta, hogy Születés és Halál
együtt menjenek kézenfogva,
együtt menjenek a Nagy Fogadásra,
együtt olvadjanak a Nagy Keverékbe,
s belemártózzanak a Nagy Mocsokba.*

*Eltűntek a melegzöld körvonalak,
mantrázva jött Kalibán a réten,
s szétköpködté a gyűlöletet,
a népet közös takaró alá terelte,
ledarálta a szétdobált kereszteteket,
csapdát állított alkalmi vakoknak,
már nem lehetett tudni, ki kicsoda,
s a menet eleje merre tart.*

*Mindent beleszórtak a Nagy Ládába,
elmaszatolták a léleknyomokat,
hogy az összeesküvés zavarában
úgy lehessen gyönyörködni, mint
egy előre kigondolt mesében, ahol
nincs békés megoldás, csak viharszünet,*

*Mikor kilakoltatod magad önnön bűvő-
helyedről, nem tudsz a pusztába
kiáltani, hangod sincs már, Isten is
kívül marad, mert zavarja a Nagy Katyvasz
erőlködése az újrafelosztási kísérletben,
maga is látja, a jelek olvashatatlanok;
a világvízen nem áll helyre az eredeti rend.*

ALTERNATÍV VALÓSÁG

„Kövesd a fehér nyulat”
/Lewis Carrol/

*Az ősi legendák fehér nyula
most nem csodaországba vezet,
a titkos bejáratot beárnyékolja
sokezer feketén lángoló mécses,
sokezer talp mintázza a nyers füvet.*

*Nincsenek új végvári vitézek,
vadidegen leszel saját földeden,
fejed fölött új keselyűk köröznek,
szárnyuk helyett súlyos bankjegyek.
Így lesz a fehérség baljós ómen.*

*Kint a tengeren fekete tulipánok
úsznak, átirányított vetemények,
te pedig a parton önkéntes vagy,
vadakat szelídítő bátor juhász,
anyafölded elnyelik a pincemélyek.*

*Végül kilakoltatnak a legendából,
az idősíkok összekeverednek benned,
úgy tűnsz majd el észrevétlen, mintha
a neked kiosztott szerepjátékban
vállalnád az önkéntes átváltozást,
s átengednéd a koldulóknak a játékteret.*

HOMOKDÜNE

*Ha túlzottan felemelném poharam, megtelne
égitestekkel, nem győzném kivárni a ködöt,
amelyben újra szavaimra hagyatkozhatnék.
Olyan rég kiáltottam valaki után.
Talán magamra se ismernék
az őszi harkályok kopogtatásai közt.
A beismerés ütemessége tárul fel,
játék az idegpályákon. Megadni a beszélgetés
tárgyát, kimenni valami szélére. Ezt a követ
még leteszem, kizárva a teremtés első öt napját,
hogy elkerülhetetlen legyen találkozásunk.*

*Igazából nem én akartam, a homokdűne,
amelyet tudatalattinak becéznek.
Felesleges komolyan venni az egészet,
a külvilág, mint lemetszett borostyánág,
lassan visszakúszik üzenőfalainkra,
és eltakarja a részleteket.*

NYÍRFÁK TAKARÁSÁBAN

*I.
A hajnali órákban a legszebbek a folyók,
bennük van a tengerek bizonytalansága,
hogy bármi lehet a túlparton: egy másik
kontinens, ország, vagy te. Talán ott állsz,
és úgy mosolyogsz, mintha nem lennél
olyan változékony, mint egy térkép, és
annak határai. A közelben csónak indul
útnak, amíg más korszakba képzeljük*

magunkat. Olyanba, ahol nincs köztünk akadály, sem háború egymás birtoklásáért.

II.

Ott állsz és mosolyogsz, mert tudod, ugyanezt teszem, amint a Hold díszletei lassan távoznak, és magukkal viszik a felesleges vizet. Nincs semmi tervezés, a levegő nehéz, augusztusi. A helyi földhivatalban eltűnik egy völgy, ajkad íve.

III.

Ott állsz a kivilágított nyírfák takarásában, pillanatokot, majd lépéseket számolsz: nem kontinensekre, vagy országokra vagy a legkíváncsibb. A fizika törvényei könyvbe zárva pihennek. Ettől a vonaltól belátható, meddig vonzó a bizonytalanság, és honnan kezdődik az út, ahol helyet csinálhatunk egy félénk igének.

IV.

A sötétben, akár az éjjeli lepkék a fényt, keressük egymást. Szemünkben az Északi-sark, a pislogás mintha félévnyi sötétség lenne. A felvillanó pontok szembogaraid lehetősége. Áttetszőbb a reggel: a kedvedért négyzetekbe teszem a naplementéket, s próbálom a legszebbet mutatni. Így kell lépnünk, mint egy sakkjátszmában, ahol egy hibával eldőlhethet a végeredmény.

V.

*Azt mondják, a szerelem tíz lépésből áll,
s ha az ötödik után nem látsz senkit,
nem érdemes továbbmenni. De te itt állsz
és mosolyogsz, mert sose hallottál még
a vízityúkokról. Háttérben az ébredező folyó,
mint frissen főtt kávé, gőzölög. Ezt a pillanatot
most begipszeljük, hogy emlékezzünk a helyére.*

P. MAKLÁRI ÉVA

A VERECKEI
– HÁGÓNÁL

*A határodnál nőtem fel, de
átlátni sem lehetett rajtad,
nemhogy átlépni. Szuronyrácsok,
puskahegyek formálta mese-táj.
Évtizedek csöndje és lármája
után most itt állok. Megadatott.
Lassú léptekkel körbejárom
ezt a százszor meggyalázott,
szétvert, sárral dobált emlékművet.
Fülemben lódobogás, szekérekerekek
nyikorgása, ismerős szavak:
„Látjátuk feleim szümtükhel” hol
vagyunk? Folyók, integető dombok,
távoli sík. Megérkeztiünk.
Hazaérkeztem.*

FERDINANDY GYÖRGY

ÉHÍNSÉG A PARADICSOMBAN

FRANCIA ÍRÓSÁGOM TÖRTÉNETE

Ezt a történetet – elfranciásodásom naplóját – már megírtam egyszer. Most, húsz év után, döbbenten látom, hogy életem legnagyobb kihívásáról: írói munkámról, még csak szó sem esik ezeken a lapokon.

Először azt hittem, tévedés az egész, és hogy ez a fejezet valahogyan kimaradt. Be kellett azonban látnom, hogy ez így nem igaz. A száműzött mindennapos tipródása a jelek szerint annyira megviselt, hogy tulajdonképpen mesterségemről önéletrajzomban egy árva szót sem tudtam ejteni.

Pedig hát ezért volt minden. És a lényegyet hallgatom el, ha tragikomikus francia íróságomat továbbra is eltitkolom. Ezért kezdek itt most újra mindent. Hátha így teljesebb lesz a kép, és nem kell majd ezért az érthetetlen mulasztásért szégyellnem magam.

1

Mindennek van előzménye. Ennek az én fene nagy francia íróságomnak is. Az igaz, hogy ott, Galliában láttam először nyomtatásban a nevemet. De összehordtam én már korábban is hetet-havat. Tízéves koromban a szép Leithner Margithoz írtam az első versemet. Nincs ebben semmi különös. A papnöveldeben, ahol éltem, a kislíuk kórusban írták a szerelmes verseket. Az a költemény sajnos elveszett. Leithnerék elköltöztek, a szép, szőke Margit soha nem is kapta meg. Korábban pedig nem írtam én soha semmit. Tízéves korom előtt boldogan éltem. A művészet a sérülteké! – állítja mesterem, Füst Milán. És én még nem szenvedtem el az első sérüléseket.

Milán bácsi megállapítása tökéletesen passzolt az őseimre is. Mert voltak közöttük is íróemberek. Szindarabokat ötlöttek, családregényeket, kétségbeejtő költeményeket. De hát valamennyien jómódban, szeretetben éltek. Kegyetlen sorsuk megtagadta tőlük a remekműveket ihlető termékeny sérüléseket.

Ezzel el is intéztem volna az előzményeimet. Ez a papnövelde ejtette rajtam az első mély sebet. Túl akartak adni rajtam, magamra maradtam. Én pedig – mi mást tehettem! – megírtam az első versemet.

Ezen a ponton el kell oszlatnom egy makacs előítéletet. Mert hát azért történt velem egy s más régebben is. Apám eltűnt példának okáért, a házunk

romba dőlt a világháború végén, az úgynevezett ostrom alatt. Engem azonban, meg kell mondjam, ez a csetepaté nem nagyon izgatott. A szeretetlenség volt az én első sérülésem. Az, hogy túladtak rajtam, száműztek a gyerekkor paradicsomából, ha ugyan paradicsomnak lehet nevezni a családi ház helyén füstölgő üszkös romokat.

Gyanítom, hogy ez a seb, a szeretetlenségtől való félelem, a későbbiek során sem gyógyult be soha teljesen. Ez ihletett egész életemben. Ennek köszönhettem többek között francia írószámomat.

Szerelmes verseket ugyan írtam később is, a szép Leithner Margit után, még egy novellát is, amit szeretett tanárom, Kuthi Berci fel is olvasott. Ez az utóbbi, ma úgy látom, gyanúsabb: prózát nem írtak sem a seminaristák, sem a szerelmes közép-európai kamaszok.

Később, gimnazista koromban, megpróbálkoztam az eposzokkal is. Csokonai modorában, őt választottam magamnak abban a korban, amikor mindenki választ magának csillagot.

Tétován tébláboltam a világban, kalandok, műfajok és mesterek között. Az iskola a maga dogmaival semmiféle kapaszkodót nem adott, ezt talán fölösleges is mondanom.

Boldog voltam, a magam módján. Évekkel később írtam meg a második novellát. Katonakoromban, megint csak száműzötten és magányosan. Hogy miről szólt, ha megölnének, se tudnám megmondani. De tény, hogy ez volt az első próbálkozásom, amit legépelte egy ápolónő, a Honvéd Kórházból, a Róbert Károly körúton. Az Irodalmi Újságnak küldtem el, semmi jobb nem jutott eszembe. A választ Révainé sk. írta alá. Ferdinád Geyza autóbuszkalauz írása még nem érett meg arra, állt a nyúlfarknyi iratban, hogy a nagy nyilvánosság elé lépjen vele. Sokáig őrizgettem ezt a levélkét. Azután – a közbejött sajnálatos események miatt – kis könyvtárrammal és kosárnyi limlommal együtt ez is elveszett.

Megpróbálok visszaemlékezni rá, mik is lehettek akkor, húszéves koromban, az olvasmányaim. Szüleim könyvtárát az ostrom alatt a sárba taposták a lovak. Lemostuk, kivasaltuk. Anyám az ágyneműtartóban tárolta Shakespeare-t, Csathó Kálmánt és Sipulusz humoreszkjeit. Onnan szedegettem ki őket gimnáziumi éveim alatt. A Piarista közzel szemben volt egy antikvárium, ahol átvette a könyveimet egy szürke köpenyes, szemüveges ember. Az árukból megebédeltem az utolsó óra után. Az Astoriában, ami talponálló volt azokban az időkben, egy Csathó Kálmánért akár csipetkés bablevest vagy grenadírmarsot is ehetett az ember, állva, természetesen, mint a lovak.

Menet közben persze el is olvastam a könyveket. Mire befejeztem a gimnáziumot, szüleim könyvtárából az ágyneműtartóban legfeljebb néhány háborús bűnös maradt. Nyírót és Vaszaryt nem vették át az antikváriumok.

Később, amikor lett állásom (Mit állásom! Munkahelyem!), elkezdtem visszavásárolni ezeket az elkótyavetyélt remekműveket. Persze leginkább az Olcsó Könyvtár kiadványait és közöttük is a franciákat, merthogy francia szakon felvételiztem az egyetemen. Romain Rolland-t olvastam, a Manon Lescaut-t, nagyszerű dolog volt ez az Olcsó Könyvtár, még akkor is, ha nem a legújabb irányzatoknak adott helyet.

Volt viszont egy rossz papírra nyomott, vászonkötéses József Attila-kötetem.

Hát csak így, autodidakta módra, összevissza, vegyesen. A kedvenc regényem az Álmokháza (Heltai Jenő) volt, és Török Sándortól A hazug katona. Tegyük még melléjük Déry Tibort és Füst Milán esztétikáját, ezeket már később, az egyetemen.

Ilyen örökséggel vágtam neki a nagyvilágnak. Ez és nem más volt a tarsolyomban, amikor pimaszul és felelőtlenül elkezdtem írni, odaát Galliában, a francia – vagy legalábbis franciának képzelt – remekműveket.

Ezen a ponton jut eszembe, hogy annak idején, még a papnöveldeben, egy szombat délután moziba vitték a szeminaristákat a papok. Hosszú, kígyózó sorban gyalogoltunk, a mozi odabent volt, a faluban. Aznap francia filmet adtak, egy kislány szerelmi kalandját, ami rosszul végződött. Az izgalmasabb jeleneteknél mindig elszakadt a film, de a hősnőnek így is nagy, hegyes hasa nőtt, és ebből mindenki kitalálhatta az előzményeket. Nyilván ezért is választották ki számunkra éppen ezt a filmet a papok.

Engem azonban nem tudtak megijeszteni. Akkor jegyeztem fel valamelyik füzetembe, hogy költő leszek. Nem a Somogyban, mint szegény Csokonai, hanem Párizsban. A Szajna partján. Azt pedig csak magamban tettem hozzá, hogy el fogom venni a filmben szereplő Marina Vladyt.

1956-ban, a forradalomban azután megnyíltak a határok. Nem volt többé akadálya, hogy megvalósítsam az álmaimat.

A menekülttáborban élt egy szomorú szemű tízéves leányka, Tüdős Júlia. Míg a felnőttek a rádiót hallgatták, egy este neki is elmondtam a terveimet. Júlia Kolumbiába készült, a rokonai – úgy emlékszem – ott voltak földbirtokosok. Párizs álomnak, távoli álomnak tűnhetett neki. Aznap este, a Kossuth Rádió hírei után mégis felágaskodott, és megcsókolta a szájamat.

– Je vous aime! – kiáltotta, és elrohant.

Ez a gyors elismerés megpecsételte a sorsomat. Költővé avatott: akár vissza is fordulhattam, elértem a célomat. Későn: hamarosan megérkezett az értesítés: indult az ösztöndíjasokat szállító párizsi vonat.

Le is szálltam, amint megérkeztünk francia földre, párizsi ösztöndíjasok. Strasbourgban lettem egyetemista, egy olyan helyen, ahol még csak nem is franciául beszéltek. Megint csak úgy, mint a szemináriumban: peremvidéken. Az ilyen döntések – döntések vagy véletlenek? – később is gyakran befolyásolták a sorsomat.

De hát itt voltam Galliában. Megkezdhettem francia írósgomat.

2

Az még csak hagyján, hogy az elzásziak a maguk rajnai dialektusában intézték a közös dolgaikat. De nekem, aki franciának készültem, illett volna Voltaire és Rousseau nyelvén reklámozni magam. Az igaz, hogy addig-addig felvételiztem, még odaát az óhazában, amíg ez-az mégiscsak rám ragadt. Nem vertek át a fűszeresnél, és el tudtam olvasni az újságokat. Az ilyenekre mondták nálunk, hogy perfekt francia.

Itt Elzász-Lotaringiában azonban nyomban pofon vágott az első diáklány, akinek felajánlottam, hogy legyen a tanárom. Nem tudtam, hogy ilyen szöveggörnyezetben a maîtresse elsősorban nem tanárnőt jelent.

Tanultam hát. A remekműveket későbbre kellett halasztanom. Ahhoz, hogy belevágjak, különben sem voltam még elég boldogtalan. Szobatársammal, Hertzog Robival Gérard de Nerval fordítottunk. Magyarra: erre mondtuk, hogy franciául tanulunk. Színházba jártunk, megnéztünk egy Victor Hugo- és egy Anouilh-darabot. Megállapítottuk, hogy a franciák hol felszínesekek, hol dagályosak. Minket lefasisztáztak, de ez volt a legkevesebb. A jobb családoknál, ahová meghívtak egy-egy vasárnapi ebédre, hős fiúknak titulálták a magyar diákokat.

Első írásaimban próbáltam elmagyarázni, hogy mi fán terem az embe-
rarcú szocializmus. A munkástanácsok mumusával riasztgattam a derék gyárosokat, amíg apránként minden vasárnapi ebéd elmaradt.

Alig egy hónappal az érkezésem után meghívott Lyonba a helyi napilap, a Progres tulajdonosa. Kisgyerekkorában, Budapesten, nagyapám szúrta fel Hamelin úr fülét, innen eredt ez a fél évszázados kapcsolat.

Rendes emberek voltak. Felöltöztettek, Jean még egy Nouvelle Hé-
lod'se-zal is megajándékozott. Ami engem illet, nyárspolgárnak neveztem őt és a vendégeit, mert a tiszteletemre még néhány újságíró is meghívott.

Emlékszem, a Progres moszkvai tudósítója vérig sértett, amikor azt állította, hogy Budapesten végül is nem volt sok halott. Ezek itt más nagyságrendben gondolkoztak. A gyarmatbirodalmak nem számolgatják az áldozataikat.

Elég nevetséges lehettem ott a franciák között hosszú hajjal – háréval – és csónaciban. Mindent elisméltettek velem, nem értették, hogy kinek a nevében beszélek: az első időkben rendszeresen többes számban fejeztem ki magam.

Az írásaimat ezek után vissza sem adták. Fogalmam sincs, hogy miről szólhattak. Nem tartottam róluk másolatokat.

Innen nagyapám párizsi barátaihoz mentem. Hamelin úr kifizette a jegyemet gyorsvonaton. A Gare de Lyonba érkeztem. Végigvonszoltam a peronon a használt – az ajándék – ruhával dugig tömött kofferomat. Portmannék csak délutánra vártak, beültem egy fodrászhoz, levágattam a hajamat. Párizsban szikrázott a hófehér februári nap. Sétáltam a boulevard Saint-Michelen. Üres kézzel, mert míg engem fésülgetett a figaro, ellopták a ruhás kofferomat.

A szenátoréknál két szúrós szemű özvegyasszony fogadott. Nagyapám kollégájának mind a két fia elesett Indokínában, nem vették jó néven tőlem sem, hogy életben vagyok. Kaptam itt is egy koffernyi használt ruhát. Nyilván ezért méregettek az özvegyek: magasabb lehettem, mint a két hősi halott.

Ezzel véget is ért első párizsi utam. Fellélegeztem, amikor megtaláltam a strasbourgi vonatot. Ezúttal a Gare de l’Esten, stílusosan. Innen indult haza Ady Endre is. Én meg, mint mindig, most is leszállok félúton.

A vonat egész éjjel robogott. Nem aludtam, már-már megmoccant bennem egy kis jóleső boldogtalanság. Láttam már, hogy Párizsban – Léda nélkül – sok babér az én számomra sem terem. Írások nélkül, üres kézzel pedig még annyi sem. Azután megérkeztem, és Strasbourg felett kisütött a nap.

A pályaudvaron várt a diáklány, aki átjavította a kézírataimat. Mi lett velük? – kérdezte. Nem feleltem. Tudtam már, hogy nem a szórenddel van itt baj, és nem a múlt időkkel. Hogy ezeknek itt – a szürkéknek, mert így neveztük őket – nincs mit mondanom.

Az új frizurám megtette a hatását. Nem volt már rám írva, hogy apatrida, magyarán hontalan vagyok. Kis korrektorom egyre gyakrabban meglátogatótt. Boldog szerelmünk korai időszakát itt most nem részletezem. Mindezt már megírtam, és mondjam-e újra, hogy a boldogság az én szakmámban – úgy tudtam – természetellenes állapot? Annyiban talán mégsem fölöslegesek ezek a jegyzetek, hogy rögzítik – fehéren feketével – gazdtalan téblábolásomat.

Húsvétra világoskék könyvecskét hozott a diákotthonba a posta, a politikai menekültek genfi útlevelét, amelyben először láttam nyomtatott betűkkel leírva, hogy állapotomra nézve hontalan vagyok.

Nem tétováztam, útnak indultam azonnal. Akkor léptem át először legalisan, útlevéllel egy országhatárt. A németekhez átszökdöstünk addig is, a strasbourgi rendszámú kocsikat nem ellenőrizték a Rajna-hídon. De most Belgiumba mentem, egy másik ismerős családhoz. Ezek, Demerbe-ék, nem foglalták el az országot, és nagyapám sem szúrta fel a fülüket. Egyik felmenőjük kollégája volt az öregnek, innen eredt a kapcsolat. Most látom: már fél éve kint voltam Nyugaton, de még semmit sem tettem a magam erejéből. Nagyapám, a professzor nyúlt minden esetben a hónom alá. Az öregúr, aki immár tíz éve elpusztult a világháborúban.

Itt is jól bántak velem. A bácsi elvitt a brüsszeli egyetemre, lett volna ösztöndíjam Belgiumban is. Neki mutattam meg a forradalom humoráról szóló új írásomat, a franciára fordított budapesti vicceket.

Elofvasta, bólíntott, zsebre tette. Meg volt rökönyödve, látszott az arcán. Nyilván nem értette, hogy a borzalmakon Kelet-Európában nevetnek az emberek. Azt javasolta, hogy minden anekdotámhoz írjak lábjegyzeteket.

Például ahhoz a kérdéshez, hogy ki várta legjobban a Mikulást. (Sztálin, mert már októberben kitette a csizmáit!) Tudni kellett, hogy a szobor helyén, a talapzaton, a két bronzcsizma fent maradt. Az sem volt világos, hogy az orosz tankok miért hajnalban jöttek be Budapestre. A válasz az lett volna, hogy azért, mert akkor még aludtak a gyerekek. De honnan a tankok, és miért a gyerekek?

No mindegy, írásom néhány nappal később megjelent. A Province hozta le, a legnagyobb vallon napilap. Így láttam magam először nyomtatásban. Monsban, Hainaut tartományban, két hosszú hasábon, előkelő helyen.

Nem tudom, hogy a derék vallonok nevettek-e a vicceimen. A Province-nek később is írtam. A házigazdám küldte utánam a honoráriumokat, mert a Borinage napilapja honoráriumot is fizetett.

Akkor ott Belgiumban nem tartottam nagy dolognak ezt az esetet. Később, az évek során azonban óriássá nőtte ki magát az emlék. Monsba még ma, fél évszázad után is ellátogatok. A belga családból már senki sem él, egyedül ők a Plott asztalánál, a téren. Olvasom a Province-t. Az első fórumomat.

Strasbourgban semmi sem változott. Bejártam újra az egyetemre, írtam tovább a dolgozatokat. II. Józsefről, a felvilágosodásról. Csupa magyar tárgyú tanulmányt, mert professzorom, Georges Livet, akkoriban a Habsburgokkal foglalkozott.

Értekezéseket már elég könnyen írtam hat hónap után. És hát szerelmes voltam, mint a nagyágyú.

Más azokban az időkben nem is foglalkoztatott.

Csak most, hosszú évek után jut eszembe, hogy valamit hoznom kellett volna magammal. Messziről jöttem, egy távoli, furcsa világból, ám a Lettres Françaises-t és a Manon Lescaut-t olvastam ott is. Nem ismertem a saját világomat. A nálam idősebbek könnyebben boldogultak. De nekem nem volt múltam, nekem itt a semmiből kellett felhúznom a sáncaimat.

3

Ami ezután következett, az bizony árulások – hűtlenségek és szöszegek – hosszú sora. Kezdve a legszégeylenetesebbel. Mert én ezekben az első időkben – bevallom – elvesztettem a hitemet. Franciaság ide vagy oda, magyarul írtam az első elbeszéléseimet.

A legelsőnek – emlékszem – a Karácsonyi levél címet adtam, ezt azután Téli levélre helyesbítettem, mert régen elmúlt már a karácsony, mire a müncheni Nemzetőrben megjelent. Szomorú szövegek sorakoztak utána, és rosszak, mint a bűn, ma, fél évszázad után ezt is nyugodtan hozzátehetem.

A legelviselhetőbb az volt, amikor kifiguráztam az emigráns közéletet. Ezen legalább nevetni lehetett. Írásaimat Ferde Nándi, flüchtling-láger néven írtam alá. Több magyar fórumot felszólítottam, hogy tegyék már oda valamelyik cikk alá, amit véletlenül senki sem írt, ezt a „sok vihart látott menekültnevet”.

Ezen az első kisikláson persze segíteni lehetett. Elég lett volna franciául írnom a soron következő szöveget. Egy másik árulásom azonban még az elsőnél is végérvényesebben meghatározta az életemet. Én ugyanis meg-nősültem, ugye, milyen hihetetlen? Elvettem a diáklányt, aki fordította – pontosabban: aki átjavította – francia elbeszéléseimet.

Mentségemre azt szoktam felhozni, hogy együtt, kettesben, jobban ment a munka. De hogy mit műveltünk mi kettesben, azt most itt talán nem is részletezem. Hamarosan meg is született Mihály, az első gyermekem.

Az az igazság, hogy én ott, a messzi idegenben (Nyugat-Európát így nevezték azokban az időkben emigráns íróársaim) félelmetesen egyedül éreztem magam. Otthoni szóhasználattal egy kis melegségre vágytam. Nem tudtam, hogy egy francia diáklánynak, aki valami hozzám hasonló csavargóhoz köti az életét, éppen az hiányzik, amiből nekem már elegendő van. Egy szó, mint száz, a kaland.

Így kezdődött a nagy félreértés, amiért botor fejjel odaadtam a függetlenségemet.

Nos mindegy, nem panaszkodom. Ebből a szerelemből született a *L'île sous l'eau*, első szőröstül-bőröstül franciául írott szövegem. A bőrömből persze nem tudtam kibújni: a témája, a története magyar volt ennek is. Híre ment, hogy Márton Laci – ő lett volna? – telket vett valahol a Loire folyó árterületén. Azután, mire leköltözött volna a birtokára, a tavaszi áradások elvitték a szigetet.

Ez a kaland persze csak a címet adta. *L'île sous l'eau* azt jelenti, Sziget a víz alatt. A történet maga Budapesten játszódott, és nem szerepelt benne semmilyen sziget. A szerencsét mégis ez az allegória hozta meg. A kongresszuson, ahol kiállítottuk, a madagaszkári pedagógusok – micsoda nagy félreértés! – felvásárolták a kétszázötven kötetet. De erről később! Ez már az első francia könyvem dicsőséges utóéletéhez tartozik. Házaseletem hajnalán a Sziget még csak meg sem jelent.

Kőműves voltam, Füst Milánt olvastam munka után. A feleségem története, ami akkor jelent meg, még át is javítottam. A fordítás kétségbeesetten gyengére sikeredett. Eleinte a hozzám hasonló kallódó emberekről írtam, egyik kéziratomat elküldtem az akkor még londoni Irodalmi Újságnak is. A szerkesztőségből Pálóczi Horváth György válaszolt. „Olyan, mint egy egyetlen húron elpengetett szomorú kis nóta” – írta. A menekülő ember – ez volt a novella címe – azután valahogyan elveszett. Máshová pedig nem küldtem el a szövegeimet.

1958 nyarán kaptam a hírt, hogy egy kölni magyar lap, az *Ifjúmunkás* szerkesztőt keres. Meglátogattam Fenyvessy Jeromost, a „lányos ajkú apátot”, a főszerkesztő fizetése azonban még lakbérre sem lett volna elegendő. Így aztán ez a nagy reménység is füstbe ment. Faragtam tovább a terméskövet a dijoni pályaudvaron.

Aki csak elolvassa ezt a visszaemlékezést, észre fogja venni, hogy időről időre mindig jelentkezett az életemben valami váratlan lehetőség. Én pedig rendszeresen elpuskáztam az esélyeimet. Volt bennem – talán ma is van – valami alapvető sikerellenesség. Egy furcsa, obskúrus érzés, hogy valamit elárulok, ha beadom a derekamat.

Itt volt például ez az újságírói állás. Egy szép napon jött Hamelin úrtól, a lyoni *Progres* tulajdonosától egy rövidke levél. Jelentkezem a dijoni napilapnál, ahol ő már bejelentette az érkezésemet. Hát igen, ebből lehetett volna valami. Én azonban nem mentem el a *Bien Publicbe*. Magam helyett

elküldtem a feleségemet. Így aztán keverhettem tovább a habarcsot. Újságírói karrieremből semmi sem lett.

Röplabdáztam is, a dijoni, majd az elzászi vasutasok csapatában, húszévesen az ember sok mindenbe belefog. Időközben visszakerültünk Strasbourgba, ahol barátaim éltek. A fiúk, akikkel együtt vágtunk neki ennek a szép, új világnak, és akik között majdhogynem otthon éreztem magam.

Volt már tucatszámú francia novellám, de hogy közreadjam őket, eszembe sem jutott. Hogy miről szóltak? Az elhagyott, aprócska hazáról meg ezekről a hosszú hajú, hazátlan fiúkról, akikkel estéről estére összeültünk, hogy megbeszéljük a világhelyezetet.

A röplabdacsapatban volt egy játékos, André Waechter, aki a helyi újság, a Dernieres Nouvelles nyomdájában dolgozott. Nem emlékszem már, hogyan történt: odaadtam neki egy százoldalas, tizenegy novellácskát tartalmazó kéziratot. Ez a jólelkű fiú pedig kinyomtatta a L'île sous l'eau című dolgozatomat. Ötszáz példányban, ami annak idején semmiség volt, de aminek ma itt nálunk örülnének a Kossuth-díjasok. Így történt, hogy az első francia kiadóm nem a Gallimard lett, hanem egy elzászi vasutascapat.

Akkoriban történt, amiről már beszéltem, hogy az első kiadást elkapkodták a madagaszkári pedagógusok. A kongresszuson, ahol kiállítottuk, elterjedt a hír, hogy Madagaszkár ez a víz alatti sziget. Volt, aki elolvasta, lebuktam, de senki sem haragudott rám. A malgasok kedves, jóindulatú emberek.

Itt, Strasbourgban egy könyvterjesztőnél dolgoztam. A röplabdázásból nem lehetett megélni, és akkor már másfél éves volt Mihály, a fiam.

Clo, a feleségem – ezt talán mondanom sem kell – már nem javítgatta a kézírataimat. A házasságom elromlott, lassan, de biztosan. Végül is a régi társakkal éltem, és magyarul beszéltem. Vigéc lett belőlem, és nem francia író. Nem váltottam be a hozzám fűzött reményeket.

Pedig mindent összevetve rendes lány volt ez az én kis asszonyom. Rendben tartotta a panellakást, ahol éltünk, és ha elfogyott a pénzünk, nem tett szemrehányást nekem. A kis Mihályt imádta, vidám volt mindig és jólöltözött. Ebben persze az orvosoknak is volt szerepük. A Városi Kórház könyvtárában, ahol dolgozott, alkalmat kerített rá, hogy kipróbálja a mindig ugrásra kész fül-orr-gége szakos orvosokat.

Minderről nem sokat tudtam annak idején, ma pedig már haragudni sem tudok érte. Húszévesen úgy látszik, ilyen mamlaszok a férfiak.

4

Mint minden újonc, azt hittem én is, hogy könyvem kinyomtatásával véget ért a szerepem. Hogy ettől fogva már ölbe tett kézzel várakozhatom. Meg kellett tanulnom, hogy a kiadó munkája csak ezután következik. Tudatnom kell a nagyvilággal, hogy az én víz alatti szigetem létezik. Arra, hogy hány címre postáztam el ezt a szerencsére filigrán kötetet, csak a beérkezett válaszokból következtethetek. Küldeményemre a kiadók sokasága jelentkezett. Leveleztem velem a Seuil és Gallimard, Robert Laffont és Bernard Grasset, Flammarion, Plon, Calmann-Lévy és Arthème Fayard, hogy csak a legismertebbeket soroljam. A lektori véleményekben mindig a malheureusement, a sajnos szócskával kezdődött a második bekezdés. Örültem nekik így is: a nagyok, íme, figyelmükre méltatták a művemet.

Kevésbé örültem a felsőfokokban lelkendező leveleknek, amelyekből a strasbourg-i panellakásba ugyancsak több tucat érkezett. Ezekben a legkülönbözőbb műkedvelő társaságok tudatták velem, hogy remekművet írtam, amiből egy szerény összegecske ellenében örömmel közölnének néhány részletet.

De hát úgy tűnt, hogy ez is a terjesztés csapdáihoz tartozott. Megtanultam, hogy az irodalom országújtja jóakarókkal van kikövezve. Később Requins, truands, dilettants (Cápák, dilettánsok, gazemberek) címen meg is írtam ezeket az emlékeimet.

Múltak a hetek és a hónapok. Banktisztviselő lettem, abbahagytam a vigécséget is. Számoszlopokat kellett kipipálnom, ezért kaptam a fizetésemet. Hatkor keltem, fél hétkor keresztülsétáltam a városon. Ezek voltak az életemben a legbékésebb pillanatok. A Sziget megjelenése után abbahagytam a francia írást. Rigmusokat firkáltam, magyar nyelvű úgymond verseket.

Nem voltak jobbak ezek sem, mint az első prózai próbálkozásaim. De őszinték és olyan kétségbeesettek, hogy egyikük-másikuk még ma is elszorítja a torkomat. Hiába volt már fiam és feleségem, magányos maradtam és reménytelen.

Emigráns folyóiratok közöltek, párizsiak és müncheniek, „kinyílt előttem a világ, a nagyvilág”, de ebből a nagyvilágból hamar elegem lett. A kalapácsot ugyan – mint a nóta mondja – megemeltem, ebben a magányos lázadásban azonban nem volt sok köszönet. Utolsó francia szövegeim a banktisztviselőkön gúnyolódtak, a bürokrácián. A Madárijesztő magyar diákjáról lerágják a nadrágot a kutyák, miközben eszi az ingyenebédet, és jótékonykodó hölgyekkel cseveg. A Fiainkban pedig vérszomjas csöcselék műve a budapesti forradalom.

De voltak ennél veszélyesebb húzásaim is. A Monzami című vers például az algériai gyarmati háború kellős közepén az arabok mellett teszi le a garast. Erről írta nekem a párizsi Ahogy Lehet szerkesztője, Rezek Román, hogy „gyújtsak rá egy kis papírt, mert nem jó, ha ilyesmit találnak egy idegennél a franciák”. Máig sajnálom, hogy ez a kézirat nyomtalanul elveszett.

Leveleztek velem mások is, intellekkel látott el Faludy György, Megegyery Ella és a bécsi Kovách Aladár. Neki, a Nemzeti Színház rövid életű igazgatójának, sokat köszönhetek.

Közben megszületett Veronika lányom, hozzá írtam az aránylag legelviselhetőbb szerelmes verseket. Ezek közül néhányat Anne-Marie de Backer, a francia költőnő le is fordított. Mindig akadt valami apróság, amiben megkapaszkodhatott az ember, ez is azokhoz a keserves évekhez tartozott. Volt egy-két jó barátom, és igen, még mindig, még akkor is szerettem a feleségemet.

Időről időre mindig nyílt tehát az életemben valami váratlan lehetőség. Most is, amikor már semmire sem számítottam, jött Párizsból egy távirat. A Sziget elnyerte a Del Duca-díjat. Akkor, hirtelen, fel sem tudtam mérni, hogy ez az elsőkönyvesek számára alapított elismerés mit jelent. Egy csomó pénzt mindenesetre, és a mi helyzetünkben, azokban az időkben ez volt a legfontosabb.

Cino Del Duca úr, a mecénás, az V. Györgyhöz címzett nagy múltú szállodában fogadta a díjazottakat. A díszterem két oldalán – megszáoltam – nyolc-nyolc virágzó cseresznyefa állt, és maga André Maurois, a Mester adta át a borítékokat. Kedves, szelíd öregúr volt a francia irodalom doyenje. A terveim iránt érdeklődött, megkérdezte, hogy kikkel ismerkedtem össze a George V. dísztermeiben.

Hát igen. Ez lett volna itt a nagy lehetőség. Én azonban nem tudtam élni vele. Félicien Marceau volt az egyetlen író, akivel szóba álltam. A tojás sikeres színpadi szerzője szürke kis ember volt, de nevetni, emlékszem, szeretett. Soron következő vígjátékának magyar menekült lett a hőse. Egy fiú, aki állítása szerint hozzám hasonlított. Én azonban nem ismertem magamra. Visszautaztam Strasbourgba, és ezzel el is ástam a George V.-ben létrejött irodalmi kapcsolataimat.

A legfontosabb azonban mégiscsak az volt, hogy felfigyelt rám Robert Kanters, a félelmetes kritikus. Néhány héttel később kéziratot kért tőlem Céline és Cendrars kiadója, Denoël. Kéziratot, azám! Csakhogy nekem a Sziget óta nem született új francia kéziratom. Az első könyvem nem is lett

más, mint a röplabdacsapat által nyomtatott füzet bővített változata. Ezzel az Éhínség a paradicsomban (Famine du Paradis, Denoël, Párizs, 1962) című opusszal kellett volna megalapoznom párizsi írósgómat.

Mintha már mondtam volna, hogy szeretem végigcsinálni a dolgokat. Még nem tudtam, hogy ez a kapcsolat Denoëllel is harminc éven át fog tartani. Könyveimet olyan írók gondozták, mint Colette Audry és Georges Piroué, hat kötetem került ki a kezük alól, hibátlan, szép kötetek.

Így utólag könnyen beszél az ember. De kétségtelen, hogy nem jó dolog, ha a dicsőség hirtelen az ember nyakába szakad. Az Éhínségre ugyanis felfigyeltek a minden új hangra érzékeny párizsiak. A Figaróban Bernard Pivot beszélgetett velem, Robert Escarpit, Alain Bosquet írtak rólam az Arts és a Nouvelles Littéraires hasábjain, hogy csak a legismertebbeket soroljam.

Egy szó, mint száz, mi mást tehettem! Elhittem nekik, hogy több, mint fiatal ígéret, egyenesen valamiféle napkeleti génusz vagyok. „A hétköznapi költészet!” – írta Christian Yve, és Egy nagy novellista! cím alatt ismertetett a marseille-i napilap. „A világban talán még nem, de a francia irodalomban kétségtelenül megtalálta a helyét” – állította a Parisien Libéré, Claude Béllanger fóruma.

Hát csak így. Egész életemben nem beszéltek rólam annyit, mint ezek a derék franciák néhány hónap alatt.

Megismerkedtem azokkal a magyarokkal is, akik már évtizedek óta itt éltek Galliában, és akiket többé-kevésbé befogadott a francia irodalom. Pártomat fogta Gara László. Írt rólam Arnóthy Kriszta és Fejtő Ferenc. Nem volt nap, hogy ne hozott volna a posta valami újságkivágást vagy felkérést, biztató, baráti sorokat.

„Biztosak vagyunk benne, hogy írói kvalitásai könyvelői karrierjével párhuzamosan fejlődnek tovább” – írta munkaadóm, a strasbourgi bank. Én pedig felmondtam, mi mást tehettem! Nem pipálgattam tovább a számoszlopokat.

Az Elzászon átutazó Weöres Sándor már francia írónak aposztrofált, és még csak nem is ironikusan. Aznap, emlékszem, elmentünk megnézni a Maginot-vonalat, az erődrendszert, amit évekig építettek a franciák, és ami 1944-ben, mint tudjuk, egyetlen puskalövés nélkül elesett.

Az Oginot-vonal! – mondogattuk. Jó alkalom volt élcelődni a világháborús tábornokokon. A franciákat akkor már jó szívvel kinevettem, de ő, Sanyika, érdekes, nem nevette ki frissen mázolt francia írósgómat. Mintha még valami kis irigység is bujkált volna benne. Ami engem illet, én őt irigyeltem. A magabiztosságát. Körülöttem a nyelvváltás éveiben minden elbizonytalanodott.

Mindenesetre jól beboroztunk. Francia író lettem, renegát, valóra váltottam az álmaimat. Mit számított, hogy a fiókomban nem lapult még egyetlen árva francia kézirat!

5

Volt azután egy harmadik áruhárom, valamennyi között a legvégzetesebb. Én ugyanis – akármilyen hihetetlen – megszoktam a vastapsot alig néhány hónap alatt. Ha nem hozott valami újabb recenziót a posta, nem is éreztem jól magam. A könyvsorozatba, amit terjesztettem (mint mondtuk: terítettem), a magam portréját ragasztottam be Balzacé helyett, és csodálkoztam, hogy ezen a szubsztitúción senki sem nevet. Én magam biztosra vettem, hogy tervezett – mind ez ideig megíratlan – szövegeimmel egyszer még valahol itt, a francia klasszikusok között lesz a helyem.

Biztató jelekben persze nem volt hiány. Az elzászi Brocéliande Kiadó hamarosan díszkiadásban adta ki Éhínségemet. Ebbe a két és fél száz oldalas kötetbe bevontam Gérard Oppermann és Alex Schneidert, strasbourgi festő barátaimat, sőt maga Louis Babocsay, a párizsi művész tervezte a borítólapot. Ő, Lajos, már régen nem él. Életműve elkallódott, olyannyira, hogy itthon, az óhazában teljesen ismeretlen maradt. Ma mélyen szégyellem magam, ha ezekre a méltatlanul elfeledett fiatal művészekre gondolok. Ha legalább most fel tudnám hívni rájuk a figyelmet! De én még ma, fél évszázad után is csak nevetséges francia íróhárommal foglalkozom.

Az utószó írója, Bajcsa András a magyar irodalom történetét foglalta össze negyven sűrű oldalon. Bandi bácsi, a kiváló Montaigne-fordító, Weöres Sándor és Kolozsvári Grandpierre Emil, Emici barátja valahol Strasbourgban van eltemetve. Befödte őt is az idegen föld és a feledés sűrű pora.

De akkor, huszonévesen, ki gondolt az elmúlásra! Párizsban töltöttem az időt, meghívott Arnóthy Kriszta és az akkor már világhírű politikai író, Fejtő Ferenc. Emlékszem, Fejtőék vidéki háza felé kocsikáztunk, és Feri mellett egy magyar asszony, a szőke Gy. Erzsi ült a kocsiban. Arról beszélünk, hogy miért nem kapta meg a Nobel-díjat Füst Milán, és én, az újdonsült francia tele szájjal magyaráztam, hogy A feleségem története francia fordítása csapnivaló. Csak odalent, vidéken árulta el Feri, hogy a kérdéses munkát szőke útitársnőnk készítette el, megrendelésre, rekordidő alatt.

Csupa ilyen emlék merül fel francia íróhárom mély vizéből. Még rosszul, hibásan beszéltem, de már fontos, meghatározó jelenségnek képzeltem magam.

Pedig nem hiányoztak a figyelmeztetések, ezt is el kell itt mondanom. „Ideje, hogy mélyebbre ássak!” – mondta Robert Kanters, aki emlékeztetett, hogy a Famine diadala „succes d’estime”, azaz erkölcsi siker, és hogy most már bizonyítanom kell, ha nem akarom, hogy elfelejtsenek a felszínes és szórakozott párizsiak.

Lett egy rosszkedvű kritikussom is. „Elegünk van az ilyen Duna-parti Durand-okból!” – írta a baloldali Libération, ahol nem szerették tébláboló kisember hőseimet.

Nem volt mit tenni, újra írni kezdtem. Megpróbáltam jobban kidolgozni a történeteimet. Nem mertem megkérdezni Kanters úrtól, hogy a „mélyebbre ásní” az ő szóhasználatában mit jelent. Novellácskáimat strasbourgi újságok közölték, és ez az áhított világhírtől bizony fényévnnyi távolságra esett.

Magyarul verseket írtam. Ezeket Molnár Jóska müncheni nyomdája adta ki. Jézus-Mária! – írta róluk elborzadva a párizsi jó barát, Keszei. Végül is termékeny tudathasadásnak tűnt: franciául írni a prózát és magyarul a verseket. Kétségbeesni nem tudtam, csak az anyanyelvemen.

Költeményekkel egyetlenegyszer szerepeltem nyilvánosan. Egy lotaringiai gyár munkásegyesületében bemutattam a Látószeműeknek című lírai kötetet. Világháborús vendéglátóim előtt egy Fiala nevű nyilasvezér mondta el a díszbeszédet, és ez a továbbiakban végképp elvette a kedvemet az ilyen fellépésektől.

A könyvszakmában dolgoztam, ha lehet ezt így mondani. Fernand Nathan művészkönyveihez Gara László is mindig adott egy-egy csomag Illyés-, Vörösmarty- vagy József Attila-kötetet. Eladtam őket. Az aprócska hazában akkor kezdtek el költőink világsikeréről cikkezni a bulvárlapok.

A prózairás azonban – erre rá kellett jönnöm – egész embert kíván. Hajnalban ugyan útnak indultam nap nap után, de amikor megérkeztem a terepre, beültem egy kocsmába, és „terítés” helyett késő estig írtam a szövegeimet.

Nehéz idők voltak. Néha összeszedtem magam, és felkerestem valamelyik példaképemet. Jean-Paul Clébert-t, a Paris insolite (Ismeretlen Párizs) íróját Province-ban, a Lubéron hófödte csúcsai alatt, Céline-t a külvárosi pavilonban, ahol utolsó éveiben lakott. Sokat nem tanultam egy-egy ilyen látogatásból, ha csak azt nem, hogy pályatársaim is szegényesen éltek, a babér náluk is csak a bablevesben termett, a fene nagy dicsőség nem létezett csak papíron.

Mégis, mégis! Sokat olvastam ezeken a vidéki körútjaimon. Cendrars-t, Nathalie Sarraut-t, Lévy-Strausst és Duhamel Salavinjeit, mindent, összevisz-

sza, jöttmentek és autodidakták szokása szerint. Gide-et, Camus-t, Ionescót, sorolhatnám holnapig. Hála nagyvonalú főnökömnek, Náthán bácsinak, behozhattam a lemaradásomat.

Otthon egyre szűkebb lett a panellakás. Kisfiam után 1961 tavaszán megszületett Veronika lányom, a második gyerek. Nem volt pénzünk: ajánlatos lett volna nagyobb lelkesedéssel terítenem.

Volt ezekben az időkben egy furcsa lázadásom: folyóiratot alapítottam, a Szomorú Vasárnap című egyszemélyes gúnylapot. Műfaja „gyalázkodó névtelen levél” lett, és „időszakos lelki kalauz: az emigránsélet képtelen melléklete”. A kétszáz példányban megjelent szennylapnak váratlan visszhangja támadt. Hamarosan munkatársai közé sorolhatta Thinsz Gézát, Határ Győzöt, Sárközi Mátyást és az otthoniak közül Abody Bélát, mert a Vasárnap a szerzők lakhelyétől függetlenül közölte a beérkezett írásokat.

Akármilyen különös, ez a magyar nyelvű publicisztika is franciaságom történetéhez tartozott. Így, ezen az úton szakítottam az emigrációval. Úgy képzeltem, hogy ha minden hidat felégetek magam mögött, előbb-utóbb francia íróvá leszek.

És akkor, a hatvanas évek elején, közölni kezdtek a nagyobb, a színvonalasabb emigráns folyóiratok. Az Új Látóhatárban megjelent a Gyerek, az Irodalmi Újságban a Szatír, még a Krokodil Grósz is befogadták a párizsi Műhelyesek. Úgy tűnt, hogy – ha tetszik, ha nem – itt, a vadnyugat légüres terében is előbb-utóbb magyar és nem francia íróvá leszek.

Olyan pártfogóim támadtak, mint Enczi Endre és Borbándi Gyula, otthon, Budapesten pedig Örkényék és Karinthy Cini baráti köre. Cini leveleit ma is őrzöm. Biztatott, tanácsot adott, elolvasta az írásaimat. Ma sem értem, miért őriz róla olyan egyoldalú képet a honi íróársadalom.

Másrészt a franciák sem hagytak magamra. A Kultuszminisztérium alkotói ösztöndíjat adott, olyanok szóltak az érdekemben, mint Pierre Pflimlin, a Generális minisztere, vagy a lyoni Rhöne Akadémia. Nem feledkeztek meg rólam a strasbourgiak sem. Camille Schneider a rádiónál, Paul Ahne a Városi Könyvtár sáncaiból támogatta esetlen próbálkozásaimat. Az elzászi írók színe-java azonban az anyanyelvén, németül dolgozott. Tartok tőle, hogy Párizs ellenük használta fel francia íróságomat. Velem bizonyították, hogy a nyelvváltás nem lehetetlen. És hogy érdemes is: Párizsban sikeres pálya vár arra, aki odaát, Germániában legfeljebb szegény rokon.

Akkor már tagja voltam a francia írók szakszervezetének, és a Société des Gens de Lettres-be is beajánlott Simone-Marie d’Erceville és Jean

Rousselot. Elbizonytalanodtam így is. Látnom kellett, hogy a nyelvváltók munkássága többnyire a lektúr színvonalán marad. Ahhoz, hogy mélyebbre ássak, meg kellett volna tagadnom – el kellett volna franciásítanom – az egész napkeleti múltamat.

De ki tud-e bújni a bőréből az ember? És végső soron érdemes-e erre az árulásra alapozni egy írói pályát? Értekező prózát szívesen írtam franciául, de csak magyarul tudtam elképzelni a véresen komoly, a kimondhatatlan dolgokat.

A legjárhatóbb útnak az látszott, ha a magyar szövegeimet szótárral a kezemben mondatról mondatra újraírom. Hogy így esetleg elvész az eredeti sava-borsa, az ezekben az időkben eszembe sem jutott. Vesszen el, ha kell! Bíztam benne, hogy franciául is fogok találni helyette másikat.

Korrektoraimmal így is állandó harcban álltam. A franciában mindenre van egy szentesített kifejezés: egy úgynevezett *expression consacrée*. Azt állították, hogy e helyett mást használni nem lehet. Keményen kötötték az ebet a karóhoz. Én pedig úgy tudtam, hogy az írók formálják a nyelvet, és nem a szokásjog vagy az akadémikusok. Időbe telt, mire megszoktam ezeket a szentesített közhelyeket, és beadtam a derekam.

Így tanultam meg, kerülő úton, tisztelni és becsülni az anyanyelvemet.

(Részletek a Holmi c. folyóirat 2008. novemberi számában megjelent írásból)

EGYÉRTELMŰEN ÉS VÉGÉRVÉNYESEN A KÖLTÉSZET

BESZÉLGETÉS VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓVAL

– *Legújabb könyv-hír felőled egy ötven évet felölelő, gyűjteményes verskötet, a Koponyámban gyertya, melyet Jánosi Zoltán monografikus igényű, értő elemzése zár. A kiadó ajánlásában az szerepel, hogy „kiválogatott száz verse lírájának kristályszerű összegzéseként vall a történelemről, a nemzetéről, önmagáról” – hogyan állt össze ez a válogatás, mennyire tükrözi a saját szemléletedet, mi volt, amit sajnáltál, hogy kimaradt a kötetből a keretek meghatározottsága miatt?*

– Az utóbbi két-három évben barátaim közül többen is jelezték, hogy szívesen látnák már összegyűjtött verseim kötetét. Mivel magam tudom leginkább, mivel rendelkezem, becslésem szerint ez sem tenne ki többet kétszáz versnél, s az olvasó talán el is mosolyodna egy ilyen karcsú kis összes láttán. Egy átgondolt válogatásnak viszont jóval több értelmét láttam, így a múlt év őszén hozzákezdtam az összeállításához. Magam korlátoztam a fél évszázad anyagát száz versre, mert ennyiből már kikerekedhet az én kis világom, amelyben akár az olvasó is otthonra lelhet. Száz vers még nem okozhat csömört, hogy az olvasó zsbongó aggyal kényszerüljön szabadulni tőle. Csak azokat a verseket vettem fel a kötetbe, amelyek megítélésem szerint két, három, esetleg négy évtized múltán is megtartották viszonylagos értéküket. Már a válogatás közben élvezhettem Jánosi Zoltán professzor baráti biztatását és szakmai tanácsait, aki egy alapos, költészetem rétegeit feltáró és értelmező utószót készített a kötethez. Az anyagot a könnyebb tájékozódás végett öt tematikai ciklusba rendeztem el. *A szellembeszéd* a gondolati versek ciklusa, az *Akit bölcsőbe szültek* a személyes sors és dráma tépelődéseit egyesíti, a *Frivol furulyán* a szerelem igéit variálja, a *Sikoly és sóhaj*-ban a történelem által sokat rángatott szülőföldünk sorsa elevenedik fel, a *Palackba zárt üzenet*-ben pedig az egykor keresztény Európáért, az emberiségért, a bizonytalan jövőért aggódó versek sorakoznak. Ennek a ciklusnak lett záró, és egyben a kötet címadó verse a *Koponyámban gyertya*, hogy egy villanásra a hamleti kérdésre is koncentrálni

tudjunk. Ami saját mustrámnak köszönhetően kimaradt, nem tagadom meg azokat sem, de különösebb sajnálat nélkül hagytam őket korábbi köteteim ülepítőjében. Talán elérkezik egyszer az ő idejük is.

– *Nyilván nem véletlen, hogy éppen száz vers került a válogatásba, így, a trianoni békediktátum centenáriumán. Milyen közérzettel ért az évforduló, és ha ma írsz, beszélsz nemzetről, összetartozásról, szétszakítottságról, az milyen alaphangról szólal meg?*

– Valóban szebben hangzana, ha azt mondhatnám, hogy Trianon 100. évfordulója miatt döntöttem a száz vers mellett, de valójában ez meg sem fordult a fejemben, hiszen a válogatás idején még csak '19-et írtunk. Egyszerűen ennyit láttam jónak, elegendőnek. A felvetődött párhuzam tehát a merő véletlen műve, ám ennek ellenére teljesen indokolt és jogos. Már csak azért is, mert Trianon harmadik nemzedékének a rossz szellem már a sejtjeibe fészkelte magát. Ha apáink életét még „csak” megkeserítette, a mienket már születésünktől uralja, táplálja, növeli közösségeinkben a kollektív depressziót. Apáinknak – ha rövidre sikeredett is – a visszacsatolásokkal mégiscsak volt egy valós haza-élménye, de nekünk ez sem adatott meg. A kettős állampolgárság ugyan gyógyír lehetne legtöbb bajunkra, ám az idegenek által bitorolt szülőföld tudata ezt a tiszta érzést is beszennyezi. Erről szól jórészt a költészetem. Magyarságomat minden – geopolitikai környezetemben és a világban tapasztalt – hátránya ellenére a legszebb csodaként élem meg, viszont verseimben direkt és harsány módon soha nem hangoztatom. Pont elég utalni nagy veszteségeinkre, ahogyan Juhász Gyula is teszi a *Testamentomban*. „*Feledni oly nehéz, hogy volt hazánk*” – mondja bánattal telten, s amikor Lévát, Szigetet és Váradot emlegeti, szinte láthatóan vérzik a szíve. Hozzá hasonló az én hazafiságom. A külvilág felé nagyon szerény, de befelé annál mélyebb. Hogy gyakorta szenvedek miatta, hogy a lelkem örökös kínok célpontja, ezek tünetek, már csak az okozatok reakciói. Ezekről tudok beszélni, ám a kiváltó okok, mert annyira nyilvánvalók, nem valók már versbe. Vannak éppen elegen, akik száz éve harsogott szólamokkal züllesztik őket közhelyekké. Sokkal inkább nemzetünk és kultúránk nagyjainak szellemét megidézve, velük azonosulva, történelmi szituációkat teremtvé gerjesztek verseimmel érzéseket, vonok párhuzamot a múlt s a jelen között, az ő nyelvükön mondok ki nemzettudatot építő gondolatokat, amelyeket igen sokan megértenek és magukévá fogadnak.

– *Mit gondolsz, milyen esélyei vannak manapság a kisebbségi helyzetekbe szorult magyar irodalomnak arra, hogy teljes értékű részként tekintsen rá a kánon? Hogy látod, van különbség a befogadást illetően abban, hogy egy új mű a Helikonban, az Együttben vagy valamelyik magyarországi folyóirat hasábjain jelenik meg? Te hogyan választod meg a publikációs tereidet?*

– Az, hogy ma kisebbségi magyar irodalmakról kell beszélnünk, egyértelműen Trianon egyik halmazati büntetése. Ez a geopolitikai földrendés a társadalom és a gazdaság mellett a kultúrát is szétszabdalta. Ahány nemzetrészt, annyi kultúra, annyi önálló életre kényszerített irodalom. A két háború közötti csehszlovák korszak idején alkotó elődeink azonban (a beregszászi Tamás Mihály, az ungvári Rácz Pál, a munkácsi Sáfáry László) a szlovenszkói magyar irodalmat gyarapították, munkásságukra ma is a felvidéki magyar irodalom részeként tekintenek. A kárpátaljai magyar irodalom tehát a 2. világháborút követően, a Felvidékhez és Erdélyhez képest is jelentős időbeli hátránnyal kezd csak kibontakozni. Gyötrelmes indulás volt ez, hisz a magyar írásbeliség megtartásáért is meg kellett küzdeni. Épp elég szegénységi bizonyítvány, hogy a korabeli magyarországi kritika sokáig két íróst (Balla László és Kovács Vilmos) irodalomként emlegette a kárpátaljait. A fejlődés első ígérete a '60-as évek végétől, a '70-es évek elejéről való, de újabb és jelentősebb műveket is felmutató fejlődésről csak a '80-as évek végétől beszélhetünk. A magyarországi szakmai szervezetekkel való kapcsolatok az ezredforduló táján válnak rendszeressé, s ez a fordulat lassan meghozza az eredményeit. Mára öt József Attila-díj és számos más szakmai és állami elismerés jelzi a kárpátaljai magyar irodalom eredményeit, amelyek az egyik kánon szerint valóban méltóak a figyelemre, a másik azonban tudomást sem vesz róla.

Az egyértelmű, hogy egy határon túli alkotó számára a magyarországi szakmai folyóiratokban elhelyezett művek a korábbi évtizedekben nagyobb rangot jelentettek az otthoni publikációknál, ám a kolozsvári *Korunk* és a *Helikon*, a felvidéki *Irodalmi Szemle* már jó ideje felzárkóztak az anyaországi fórumok színvonalához, s talán jó úton halad efelé a kárpátaljai *Együtt* is. Ezt mi sem igazolja jobban, mint hogy anyaországi szerzők is szívesen és rendszeresen jelennek meg az imént emlegetett folyóiratokban. Én többnyire a *Kortárs*, a *Hitel*, a *Magyar Napló*, a *Bárka*, a *Korunk*, a *Helikon*, az *Irodalmi Szemle* és az *Együtt* folyóiratoknál helyezem el ritkán születő verseimet és egyéb munkáimat.

– *Elkötelezetten gyűjtöd a népköltészetet már régóta, és számos eleme a saját költészetedet, munkásságodat is gazdagítja. Egyértelműen nem szűk látókörűen vagy kirekesztően tekintesz erre a hagyományra – a ruszin népbaladákat magyarra is fordítottad, elérhetővé tted a tágabb közönség részére. Mit adott számodra ez a folyamatos kutatómunka, és hogyan találják egyszer csak otthon magukat a balladai elemek egy-egy Vári Fábián-versben?*

– A népköltészet bizonyos műfajai (a népballada, a mese, a monda, a hiedelmek) már ifjúkoromtól fogva érdekelték. Felnöve és tisztázva a hozzájuk való kötődésemet, rájöttem, hogy a középkortól alakuló, fokozatosan formálódó, kezdetben latin nyelvű magyar irodalom egyik bölcsőjét tisztelhetjük ebben a felbecsülhetetlen szellemi hagyatékban. Horváth János az *Ómagyar Mária-siralom* kapcsán azt tartja, hogy a magyar ősköltészet és a latin egyházi himnusz nászából született meg a magyar költészet, de sok más irodalomtörténeti emlékünkből is megfigyelhető ehhez fogható kölcsönhatás. Nemzeti klasszikusaink munkásságában – Csonkainál, Fazekasnál, Petőfinél, Aranynál – de a későbbiek során Nagy Lászlónál, Sinkánál, Szilágyi Domokosnál, Farkas Árpádnál, Ferenczes Istvánnál is markánsan kimutatható a népköltéssel való szorosabb közösség. Nem egy jeles alkotásuk folklór-élmény hatására született, költészetük láthatóan magán viseli a népköltészet sok évszázados védjegyét. Azt hiszem, magam sem mentesültem a folklór, különösképpen a népbaladák, mondák és hiedelmek hatása alól, amelyek elsősorban a költői gondolkodásomat állították át a maguk mintájára, de egyes értelmezések szerint nyelvi tekintetben is tetten érhető nálam a népi képalkotás sajátos logikája. Egyes verseim (*Három árva, Várad felől, Ajánlás nélkül, Báthory Anna, Táltosok*) tömörség, gondolati szaggatottság, drámaiság és az epikai elemek tekintetében kimondottan a népbaladák húrjain keletkeztek, s ebben – talán hihetetlen – de egyáltalán nem volt szándékosság. Úgy látszik, a folklór teremtő ereje a tudatalattimban is jelen van, és ott befolyásolni képes az alkotási folyamatot.

– *Ha már zeneiségről is volt szó, a Berekfürdői Írótáborban például gyakran felcsendülnek verseid – dalokként is. Igaz, már régóta, többen felfedezték költészeted misztikus zeneiségét. Vannak kedvenceid a megzenésített versek között, megtalálod bennük a saját hangodat? És ha már Berekfürdőnél tartunk, mit jelent számodra ez az őszi tábor?*

– Berekfürdő egy sajátos kis Helikon a Nagykuságban. Az áldott gyógyvíz és a Győrffi Sándor szobrai által teremtett művészarát környezetbe az ezredforduló táján hívott össze először vele egy elvet valló íróársakat Körmendi Lajos, boldog emlékezetű táboralapítónk. Berekfürdő és az írók attól fogva hűséget esküdtek egymásnak. Itt hajtunk fejet időközben elhunyt barátaink – Körmendi Lajos, Nagy Gáspár, Szent Ernő, Oláh János, Rékasi Ildikó, Antall István, Dienes Eszter, Szabó Bogár Imre, Jókai Anna és Hajdú Lajos emléke előtt, itt áldozunk a víznek és a bornak, s olykor – Kocsis Csaba táborszervező gitárjának szavára – dalra is fakadunk. Csaba különös érzékkel talál rá a neki tetsző versek dallamára, s énekel az én verseim közül is néhányat legnagyobb megelégedésemre. Egyik – *Mítosztöredék* című, Antall Istvánnak ajánlott versemre szerzett – dalát különösen szeretem, és szereti a közönség is, mivel e harmóniában a vers és muzsika tökéletesen egymásra találtak, s egymást erősítve már sokkal többet jelentenek. Így talál vissza a költészet ősrégi gyökereihez.

Berekfürdő olyan nekem, akár egy szerzett rokon kedves otthona, ahová alkalomadtán családomat, unokáimat is boldogan elhozhatom. Berekfürdő maga a nyugalom és a béke. Ezt érezzük akkor is, amikor a búcsú napján a település kedves és szép lelkeszének ígéhirdetését hallgatva imára kulcsolódunk az ujjaink.

– Fiatal költőként voltak mestereid, példaképeid? Ha három olyan alkotót kellene megnevezned, akiknek a művészete kétségtelenül hatással volt rád – akár csak laza, nehezen magyarázható logikával is –, kiket említenél? És kik azok az utánad indultak közül (esetleg egészen fiatalok), akik számodra is fontos témákat és neked tetsző módon írnak meg?

– Verselgető fiatalemberként, tizenévesen még nem ismerhettem eléggé a magyar irodalmat. A rendelkezésemre álló kínálatból Arany Jánost olvasgattam szívesen, mellette pedig Ábrányit, Reményiket és Gyóni Gézát, a kortárs szerzők közül pedig Váci Mihályt. Első zsenyéimmet is ebben a tükörben lehet elképzelni. Az S. Benedek Andrással való ismeretségem és későbbi barátságom idején azonban tágabbra nyílt a szemem, s mellette viszonylag gyorsan ráéreztem a képalkotó költészet lényegére. Őt vallom ezért ma is első mesteremnek, ám amitől igazán megszédültem, az József Attilának a világot minden részletében értő és érző költészete volt. Ezen túl Nagy László népi gyökerű szürrealizmusa hatott rám igazán, s harmadikként a magyar a népi líra mélyebb és rétegeztebb értelmű, ugyancsak szürrealista elemekkel

villogó vonulatát említtem. Ezeken kívül sok más költőt is nagyon szerettem s szeretek ma is, amennyiben verseik nyomot tudnak hagyni bennem.

A fiatalabbak közül – az egyszerűség végett Kárpátaljánál maradva – Bakos Kiss Károly nevét említtem elsősorban, aki 2005-2007 táján jelentkezett az *Együtt*nél mesterien kimunkált, rendkívül szépen szóló és hatásos verseivel. Munkáit olvasva az is megfordult a fejemben, hogy izetlen tréfát űz velünk valaki, hogy valamelyik klasszikus költőnk, talán épp Szabó Lőrinc kevésbé ismert verseivel teszteli szerkesztői éberségünket. A versek szerzője azonban – hamarosan meggyőződtem róla – valóságos személynek, kivételes képességű költőnek bizonyult. Sajnos, néhány éve olyan fordulat állt be az életében, amelynek következtében elveszítette költői hangját. Azt hiszem, nagyon bánja már, hogy így elzüllött az irodalomtól, de őszintén mondom, az én bánatom sem kisebb az övénél. Vigasztal ugyanakkor, hogy pár éve Marcsák Gergely személyében új költői tehetség jelentkezett nálunk, aki első kötetéért a GéreczAttila-díjat és az MMA Könyv Nívódíját is elnyerte. Nyitva tehát a pálya már előtte is, kívánom, hogy „hadd írjon szépet s jót”, egyre több, a mi lelkünket is gyámolító „boldog éneket.”

– Nemcsak alkotóként, hanem rendkívül fontos közéleti, szerkesztői, kultúráirányítói szerepben is segítetted és segített a kárpátaljai magyar közösséget. Az Együtt folyóiratot szamizdat kiadvány korától vezetted át a mai, meghatározó kárpátaljai irodalmi folyóirat státuszába. Milyennek látod jelenleg az ottani magyar irodalmi életet?

– A '70-es évek elején viselt dolgaimra, akkoriban bimbózó polgárjogi mozgalmunkra a rendszerváltozáskor még jól emlékeztek Kárpátalján, s joggal várták tőlem, hogy a folytatásban is részt vegyek. Így 1989 februárjában a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alakuló ülésén én is ott voltam Ungváron. Tíz éven át tevékenyen is részt vettem érdekvédelmi szervezetünk vezető testületeinek (választmány, elnökség) munkájában, de 1999-ben átadtam a helyemet fiatalabb, több ambícióval bíró, kimondottan politikai pályára készülő küzdőtársaimnak. 2002-ben aztán Dupka Györggyel és Nagy Zoltán Mihállyal, mivel Kárpátalján a korábbi irodalmi fórumok (*Hatodik Síp, Pánsíp*) megszűntek, létre hívtuk az 1966-1967 között még csak szamizdatként létező *Együtt* című, kezdetben negyedévente megjelenő folyóiratot, s ezzel – már biztosan állíthatom – megteremtettük a kárpátaljai magyar irodalom további fejlődésének feltételeit. 2009-től Nagy Zoltán

Mihálytól átvéve, én szerkesztem a lapot, és 2012-től már évente hat alkalommal jelenünk meg folyamatosan. Számos fiatal alkotó nőtt fel a szemünk előtt. Lőrincz P. Gabriella, Shrek Tímea, Marcsák Gergely, Nagy Tamás, Kertész Dávid, Kopriva Nikolett, Csorniy Dávid valamennyien az *Együtt* holdudvarához tartozó Kovács Vilmos nevét viselő irodalmi társaságban képezték magukat és egymást. A társaság alapító elnöke és programjának kidolgozója Csordás László szerkesztőtársam, aki egyébként képzett irodalomtörténész. De meg kell említenem az Előretolt Helyőrség Íróakadémiát is, amely ösztöndíjakkal és első köteteik kiadásával támogatja fiataljainkat, akik ez által máris szélesebb ismertségre tehettek szert. Ők jelentik a folytatást, amelyet Társaságuk névadója, Kovács Vilmos igen fontosnak tartott, s így a kárpátaljai magyar irodalom jövőjét illetően már nekem sincsenek kételyeim.

– *Két regény szakítja meg a verseskötetek sorozatát, mindkettő önéletrajzi ihletésű. Az első, a 2011-ben megjelent Tábori posta katonaregény, melyben a szovjet hadseregbe besorozott magyar fiatalember németországi szolgálatra is kényszerül. A 2018-ban megjelent Vásártér az ötvenes-hatvanas évekbeli Kárpátaljára kalauzolja az olvasót, gyermeki perspektívából mutatva rá a magyar közösség küzdelmes élethelyzeteire. Hogyan, miért jelent meg ez a fajta elbeszélői hang a munkásságodban, és milyen helyet foglal el a próza az életművön belül?*

– Az ezredfordulóg szinte fel sem merült bennem, hogy prózát is írjak, mert meg voltam győződve róla, hogy a versbeszéd tökéletesen kimeríti nem túl gyakori megszólalásaimat. Ha azonban jobban átgondolom az egészet, rájövök, hogy elhamarkodottan vélekedtem, mert mindig is mocorgott bennem némi hajlandóság a próza iránt. Gyerekkoromban még csak hallgattam a felnőttek beszédét, s ha nem éppen gyerekfülnek való volt a téma, valaki megjegyezte, hogy zsinhely van a háztetőn. A szólás eredetével ma sem vagyok teljesen tisztában, de értelme az volt, hogy ilyenkor ki kellett mennem a házból, miközben majd megevett a kíváncsiság az iránt, amit már nem hallhattam. Máig sajnálom a férfiak rögzíthetetlenül elvesztegetett háborús és lágerélményeit, melyeket a legjobb memória sem képes reprodukálni. Érettebb fejjel aztán én is beszélni kezdtem múltbeli dolgaimról, s amikor a rádiós Antall Istvántól komolyabb biztatásokat kaptam, le is írtam katonaságom néhány epizódját. A közölt részletekre Szakolczay Lajostól, majd Ilia Mihály tanár úrtól is jöttek a folytatásra buzdító szavak, s végül elkezdtem a *Tábori posta* írását. Amikor könyvalakban is megjelent, bizonyára a téma egyedisége

miatt, öt-hat recenzió s legalább három komolyabb elemzés foglalkozott vele. Ez igen jólesett, s pár esztendő múlva hozzázézdtem – nem csak a szépre emlékezve – korai gyerekkorom eseményeinek leírásához. Meggyőződésem, hogy kár lett volna a feledésnek adni családunk és a tiszaujlaki emberek '50-es, '60-as évekbeli életének, küzdelmeinek bennem lerakódott emlékhalmazát. Kellő és értő fogadtatást kapott a kritikától a *Vásártér* is, mégsem tartom magam prózaírónak, hiszen a közvetlen közelemben is vannak, akik nálam sokkal magabiztosabban bírják a prózanyelvet. Azt hiszem mégis, hogy meg kellett írnom ezt a két könyvet, hogy teljesebb, árnyaltabb, megismerhetőbb és értelmezhetőbb legyen eddigi szerény munkásságom, melynek egyértelműen és végérvényesen a költészet a meghatározó eleme.

Farkas Wellmann Éva

LAJTOS NÓRA

AZ IRODALOM HATÁRÁTKELŐI

Meglepően érett anyaggal találkozhat az olvasó egy fiatal irodalmártól, ha keze ügyébe kerül a *Bezárkózás vagy határátlépés?* című, tanulmányokat, esszéket és kritikákat közreadó gyűjteményes kötet. A könyv három mottóval indul: Németh Lászlótól a kritikaíró feladatvállalásáról, Grendel Lajostól az izoláció és az egyetemesség problémakörére, Németh Zoltántól pedig az állandó újragondolás fontosságáról, mely szerint „*vállalni [kell] azt is, hogy »igazságainkat« szüntelenül módosítanunk kell.*”

Csordás László második önálló könyvének első felében (*Bezárkózás vagy határátlépés?*) szülőföldje, Kárpátalja irodalmának létmódját keresi-kutatja, többek között egy-egy alkotást elemezve. A második felében (*Kísértés és kísérlet*) kritikákat közöl Márkus Béla, Szilágyi István, illetve Papp Endre Görömbei András műveit tárgyaló monográfiájáról, valamint Dragomán György, Krusovszky Dénes, Jenei László, Halász Margit, Oláh András és Zelei Miklós műveiről. A huszonegy írás mindegyike gondos arányérzékről tanúskodik. Csordás László irodalomtörténeti igényességgel nyúl tárgyahoz, jól átfésült lábjegyzetei a szakirodalom elmélyült ismeretét bizonyítják.

A kötetnyitó tanulmány egy kárpátaljai szerző emblematicus regényét állítja a középpontba: Berniczky Éva 2007-es művét, a *Méhe nélkül a bábát*, melynek fő mondanivalója, hogy „*az elindulásban mindig ott van a megérkezés*”. A tanulmányíró leszögezi, hogy az elmúlt 10–15 év során ebben a regionális kánonban alapvető változások történtek: a kárpátaljai magyar irodalom zártsága sok tekintetben oldódott, ami annak az irodalomelméleti fordulatnak is köszönhető, hogy a hangsúly a szerzőről áttevődött a mű és a befogadó viszonyára. Amikor Csordás László a kárpátaljai fiatal generáció formálta kortárs irodalmi életéről szól, első helyen hívja fel a figyelmünket a Kovács Vilmos Irodalmi Társaságra (KVIT), melynek ő az elnöke, és éppen ezért szívügyének tartja a fiatalok útjának egyengetését az értelmiségi létben. A névadó Kovács Vilmos verseinek szemeztetése közben kiemeli a költő 1959-es *Tavaszi viharok* és az 1968-as *Csillagfénynél* című kötetét.

Igen izgalmas témát érint az *Emlékirás és regényszerűség* című tanulmány, amely Mandrik Erzsébet két emlékirata – *A pokol bugyraiban*, *A pokol tornácán* – alapján értekezik arról a fontos kérdéstről, hogy ezek az írások képesek-e túllépni a regionális írásbeliségen, és így részévé válhatnak-e a szépirodalmi kánonnak.

A kötetben két írás is foglalkozik Vári Fábián László munkásságával. Az egyikben a szerző a regionális kultúrában kiteljesedő, nyitott költői életművet szemléli a *Jég és korbács* (2010) és az *Ereimben az idő* (2015) című kötet versidézeteivel. A *Változatok a halotti beszédre* című versét „Máraiéval az is rokonítja, hogy mindkét szöveg erőteljesen felajánlja az életrajzi olvasás lehetőségét, így perspektívájuk között is könnyen vonható párhuzam: Márai az emigráns-, míg Vári Fábián a kárpátaljai kisebbség léthelyzetéből tekint a magyar kultúrára” – fogalmazza meg a két vers közötti párhuzamot Csordás László. Vári Fábián önéletrajzi regényéről, a *Vásártérről* pedig megállapítja, hogy kultúrahordozó szerepe is van a regionális szókészlet, a helyi népszokások, babonák, anekdoták regénytémába való illesztésével, amelyben az egyéni emlékezet egyfajta kollektív memória által van jelen. Ezzel kapcsolatban idéz Aleida Assmann *Rossz közérzet az emlékezetkultúrában* című, neves művéből: „Az emlékezés egy dinamikus folyamat, amely a belső nyomás és a külső körülmények hatására az állandó változás állapotában van”.

Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* című regénye, amely már öt kiadást ért meg, „a kommunikatív emlékezet kulturálissá való átalakításának egyik alapműve Kárpátalján” – írja Csordás László. Érdekes, hogy az előző kiadások kísérő tanulmányok kontextuális hálójában jelentek meg, például a Magyar Napló gondozta szöveg Bertha Zoltán alapos írásával. Egy Berniczky-ópusz, a *Szerencsegyökér* című novellagyűjtemény is bekerült a kötetbe, amely az ungvári Kárpáti Kiadónál jelent meg, és szinte alig lehet hozzájutni, így recepciós útja is egyenetlenné vált. Lőrincz P. Gabriella *Szürke* című verseskötete kapcsán jegyzi meg Csordás László, hogy „A legsikerültebb darabok egyetlen, könnyen behatárolható gondolati mag kibontásával [...] érnek el hatást”. A haza és hiánya, az elvágódás, az otthonteremtés jellegzetes motívumai lírájának. Végezetül Brenzovics Marianna *Kilátás* című regényének behatóbb elemzésére vállalkozik a szerző. Végigköveti a mű recepciós útját, és felhívja a figyelmet a regény filmszerű építkezésére, az ekphrasiszok jelentőségére.

A kötet első szövegblokkja befejezésül hírt ad egy orosz nyelvű antológiáról, amely Bodor Ádám, Orbán János Dénes, Gion Nándor, Tolnai Ottó, Lovas Ildikó, Grendel Lajos, Németh Zoltán, Mizser Attila, Bartha Gusztáv és Berniczky Éva írásait rostálja egybe.

Csordás László könyvének második fele Szilágyi István munkásságát járja körül négy írással. Jómagam szem- és fültanúja voltam annak, amikor egy doktori műhelyóra alkalmával Görömbei András professzor felajánlotta a Szilágyi-életmű beható, tudományos értekezéssé duzzasztható tanulmá-

nyozását Csordás Lászlónak. A választás két probléma köré szövődött: miért nem egy „divatosabb” íróval foglalkozik a szerző, illetve miért érdeklődik ennyire egy kárpátaljai magyar irodalmár egy erdélyi magyar író iránt? Ezekre a kérdésekre választ adhatnak Szilágyi István nyilatkozatai, amelyek *összmagyar* irodalomban gondolkodnak.

Az életmű legjobb ismerője, Márkus Béla vállalkozott 2018-ban a Szilágyi-monográfia megírására. Erre reflektál Csordás László következő írása. A monográfiáról összességében megjegyzi, hogy minden részletre kiterjedő sorai eleven életműolvasatról tanúskodnak, olvasóbarát stílusával nemcsak állít valamit, de vitára is ösztönöz.

A kötet két legerjedelmesebb írása egy-egy tanulmány Szilágyi István regényeiről, amelyekben a szerző a regionális kánonokat is bevonja a magyar irodalom horizontjába úgy, hogy közben a népi és hermeneutikai alapozás eltérő kérdésirányait is kijelöli. Relevánsan emeli be tanulmányába Görömbei András három, a magyar irodalom területi tagolódását rendszerszerűen leíró alapfogalmát: az egyetemes magyar irodalmat, a nemzetiségi magyar irodalmat és az anyaországi irodalmat. A másik tanulmány 34 oldalon keresztül tárgyalja Szilágyi első útkereső regényét, az *Üllő, dobszó, harangot*, amely 1969-ben jelent meg, Márkus Béla észrevétele szerint egy időben Bálint Tibor *Zokogó majom*, Kányádi Sándor *Fától fáig* és Szilágyi Domokos *Búcsú a trópusoktól, A láz enciklopédiája* című kötetével. Talán ez okozhatta a mű recepciós „repedéseit” már a befogadástörténet legelején. A tanulmány továbbá számba veszi a regény szereplőinek lélekrajzát, időperspektíváját és gazdag szakirodalmát is.

Csordás László könyve végére még hét kritikát illeszt: Dragomán György *Máglya* (2014), Krusovszky Dénes *A fiúk országa* (2014), Jenői László *bluebox, kiskerti tabló* (2012), Halász Margit *A vörös nyelvű párdúc* (2016), Oláh András *Idegen test* (2013), Zelei Miklós *A kettézárt falu* (2017) című műveiről és Papp Endre *Görömbei András* (2019) monográfiájáról nyújt áttekintést. Cselekményleírása sohasem hat öncélúan, még akkor sem, amikor viszonylag szűk terjedelmi korátok közé kell szorítania mondanivalóját. Kritikusai meglátásai vezetnek gondolatmenetéhez. Papp Endre monográfiájáról jegyzi meg, hogy „végig gondosan ügyel a mértéktartó fogalmazásra, problémaérzékenysége lehetőség szerint kerüli az egyoldalú kiemeléseket, bírálatokat.” E kijelentés saját kötetére is érvényes.

Csordás László: *Bezárkózás vagy határátlépés? Tanulmányok, esszék, kritikák*. Napkút, Budapest, 2020.

ZELEI MIKLÓS

ZSELICKI JÓZSEF: AZ ISMERETLEN KATONA...

RÉGI ÉS ÚJ VÁLOGATOTT VERSEK

(Az ismertetőt a Kortárs 2021. januári számából vettük át.)

Barátom halálára című versét Zselicki József ezzel a szóval kezdi: „elégni”. És azonnal eszünkbe jut Jeanne d’Arc, aki hazája függetlenségéért adta máglyán az életét. Giordano Bruno, aki a tudományért, a dialógus szabadságáért. A háborúk ellen tiltakozó buddhista élő fáklyák. Jan Palach, aki Csehszlovákia 1968-as szovjet, magyar, lengyel, bolgár megszállása, a kommunizmus ellen tiltakozott élete föláldozásával. Bauer Sándor, aki a budapesti Múzeumkertben hazaszeretéből, a szovjet megszállás, a kommunista rendszer elleni tiltakozásul gyűjtotta föl önmagát.

Zselicki versében azonban más történik: „elégni / mint őszi lombhullás után / a szemétkupac”. Az egyetemesnek hitt, kulturkampffal kettévágott, törzsi ágakra szakadó, szétfejlődő magyar kultúrában kinek is kell, hol is kell egy kárpátjai magyar költő? Ha megnézzük az 1994-ben megjelent *Új Magyar Irodalmi Lexikont* (főszerkesztő Péter László): az akkor negyvenöt éves Zselicki József nincs benne. Igaz, csak abban az esztendőben jelenik meg az első kötete, a *Rokonom, csillag* – de már húsz évvel korábban, 1974-ben is kiadhatták volna. Az *ÚMIL* így, évekkel a rendszerváltás és a Szovjetunió összeomlása után visszaigazolta a szovjet kulturális irányítás negyedszázaddal korábbi döntését: ezek az irodalmárok nincsenek.

Néhány egyetemista, az első félelem nélküli nemzedék, Balla Gyula, Györke László, Punykó Mária, S. Benedek András, Zselicki József 1967 novemberében Ungváron megalakította a Forrás Stúdiót. *Együtt* címmel írógépen sokszorosított folyóiratot adtak ki – nem tudták, hogy amit előállítanak, az szamizdat –, kulturális műsorokat szerveztek, néprajzi gyűjtőutakra indultak, létszámban gyarapodtak – nem sokáig. A *Kárpáti Igaz Szó*, amely 1965-ig a helyi pártlap, a *Zakarpatszka Pravda* (Kárpátontúli Igazság) tükörfordítása volt, folyamatosan támadta a magyar kulturális kezdeményezéseket, brutálisan rárontott a Forrásra is. A följelentésekkel föléró

újságcikkeknek köszönhetően a diákokat az egyetemről kényszersorozással vitték el katonának, volt, akit munkaszolgálatosnak. A Forrás pedig 1971-ben megszűnt. A megtorlás, a kiszorítás miatt nem jelent meg időben Zselicki első kötete. És mert nem volt kötete, az anyaországi *ÚMIL* sem vett róla tudomást. Ennek azonban előzménye van.

A 60-as évek második felétől Magyarországon könnyebb lett az utazás a szocialista országokba. Először még nem útlevél volt, hanem a személyi igazolványba helyezendő, egyszeri kiutazást engedélyező betétlap-útlevél. A rendőrkapitányságokon lehetett kiváltani. Ki kellett tölteni egy ilyen rubrikát is: korábban hol és mikor járt külföldön? Könnyű szívvel írtam be: soha, sehol. Tizenhét-tizennyolc éves voltam. A szocialista országokba szóló piros útlevelet jóval később vezették be, ez már öt évig volt érvényes és évente többször is lehetett utazni vele. A Szovjetunió nyugati peremvidékén, Kárpátalján, illetve ahogyan akkor hivatalosan mondani kellett, Kárpátontúlón élő Zselicki József számára elképzelhetetlen volt ez az utazási szabadság. A Kádár-rendszer milliméterei. Amelyeket az 56-os forradalom vívott ki. De mi, a korszak kamaszai, ennek aligha voltunk tudatában akkor. Csak mentünk, és el-elcsodálkoztunk, hogy a határ túoldalán milyen sokan beszélnek akcentus nélkül magyarul. És fölénytudatot adott, hogy a mi ketrecünk sokkal lakályosabb, mint például a románoké.

De jól tájékozott egyetemi emberek, lapszerkesztők érdeklődése is kinyílt, s a szűkös lehetőségek között elkezdtek újracsomózni a szétszaggatott kulturális szálakat. Ennek köszönhetően jelent meg a *Tiszatájban* – és okozott botrányt – Kovács Vilmos–Benedek András *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában I., II.* című tanulmánya. Érdemes a címadásnál elidőzni: a Kárpátalja megnevezést nem lehetett használni. A Kárpátontúl nevet annyira utálták, hogy azt inkább le nem írta senki. Így választották az egyébként igencsak kritizálható Kárpát-Ukrajna nevet. A leggyakrabban a *Tiszatájban* jelentek meg a kárpátaljai magyar szerzők. A szovjet kulturális hatóságok – vajh, milyen magyar belügyi és szovjet titkosszolgálati támogatással? – minden módon igyekeztek akadályozni az irodalmi kapcsolatokat is. Iliá Mihály, a folyóirat akkori szerkesztője, majd főszerkesztője 2020. április 14-ei levelében így emlékezik erre: „Nem voltam velük kapcsolatban. A Kárpátalján megjelent lapokból vettem át ezt-azt. A magyarországi elismeréssel sokat segíthettek volna nekik, hiszen jobban voltak ők a magyar irodalom részei, mely példaadó volt számukra, mint a nagy szovjet irodalomé vagy éppenséggel az ukráné. Tóth Dezső [1977–1985 között művelődési miniszterhelyettes

volt] az egyik lapértékeléskor azt javasolta, hogy ilyen közlésekkor kérjük ki a szovjet szerzői jogvédő tanácsát – a követségen keresztül. Soha nem tettem meg, szégyelltem volna.”

Szerkesztői tallózással kerültek a *Tiszatáj* 1972. januári számába Vári Fábíán László, Füzesi Magda, Zselicki József versei. Ugyancsak április 14-ei levelében Vári Fábíán László így emlékszik vissza a félévszázaddal ezelőtti közlésre: „Ez a publikáció tette be nekem az ajtót annak idején. Csak mondták, hogy néhai Balla [László, a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője] azonnal lefordította (tartalmilag) a verseket, s rohant velük a megyei pártbizottságra. Eztán született meg a döntés, hogy kicsapnak az ungi egyetemről.”

Nem lehetett megkerülni a tiltásokat. A kárpátaljai származású Tóth István művelődésszervező, nyugalmazott főkonzul negyven évvel ezelőtt Kárpátaljáról beszerzett kéziratot küldött az *Alföld* szerkesztőségének. Ezt a választ kapta Aczél Géza 1980. június 10-én keltezett levelében: „Kedves István! Köszönöm önzetlen támogatásodat, én gyűjtögetem is a küldött anyagot. Sajnos, kaptunk azonban egy olyan új jogvédő rendelkezést, mely igencsak kedvem szegi. Természetesen itt is az orosz megszorítások a legzsibbasztóbbak. Ott élöket közölni ugyanis ezentúl csak előzetes követségi engedéllyel lehet – mely, mondani sem kell, hogy lelassítja, megnehezíti tervünket. No de még nem adtam fel.” Mindez öt évvel az emberi kapcsolatok szabadságáról, az emberi jogokról, a szabad információáramlásról és a kulturális együttműködésről szóló Helsinki Egyezmény aláírása után.

Nehogy azt higgyük azonban, hogy mindezek következtében eltűnt Magyarországról a kárpátaljai magyar „irodalom”. A *Kárpáti Igaz Szó* 1983. március 19-ei, szombati számának 4. oldalán olvasható a hír: „A Budapesten megjelenő *Lányok, Asszonyok* című folyóirat (a hazai *Szovjetszkaja Zsenscsina* [Szovjet Asszony] magyar nyelvű kiadása) márciusi számában válogatást közöl stúdióink néhány tagjának verseiből. A lapban olvasható Horváth Gyula: *Credo*, Ferenczi Tihamér: *Vers a naphoz*, Horváth Sándor: *Nel*, Imre Sándor: *Világörző békevágyban* c. költeménye. A gyűjtemény anyagát *Lendület* című almanachunkból vette át a szerkesztőség.” A módszer egyszerű. Balla Lászlónak, a szovjet kulturális irányítás mindenre képes ungvári helytartójának a vezetésével kiszorítják a tehetséges magyar alkotókat, a helyükbe vérbeli dilettánsokat, az összes megalkuvásra kész szerzőket állítanak, majd ezeknek az írásait kárpátaljai magyar kultúra címén közlik szovjet propagandalapokban Budapesten. (És még az is lehet, hogy ez sincs benne a *Lányok, Asszonyok*ban, mondom a korszakot ismerve... De amikor

a dolgozatomat írom, a járvány miatt zárva vannak a könyvtárak. Úgyhogy ez a bon mot nem ellenőrizhető.)

Ezt a kitérőt azért tettem meg, hogy idézhessem Zselickinek Tóth Lajos kárpátaljai festő emlékére írt verséből ezt a három sorba tördelt hét szót: „űzzük / űzzük a gonoszt / erről a tájról”. Micsoda botrány robbant ki a világsajtó egy részében, miután Ronald Reagan, az Egyesült Államok elnöke 1983. március 8-ai, a floridai Orlandóban mondott beszédében a gonosz birodalmának nevezte a Szovjetuniót, felszólítva a várost és a világot: „Igen, könyörögjünk az üdvösségéért mindazoknak, akik totális sötétségben élnek – könyörögjünk, hogy felfedezzék az Istenben való hit örömét.” („Yes, let us pray for the salvation of all of those who live in that totalitarian darkness – pray they will discover the joy of knowing God.”)

Mi más lehetne ez a sötétségbe borult táj, mint az otthontalanság otthona? *Az ismeretlen katona sírjánál* című versből: „Nem tudom én sem, / hol születtem: / otthon-e vagy idegenben” [...] „Itt is nyugszik egy ismeretlen, / aki tudja, / hogy meghalni már késő.” Figyelemre méltó előzménye ennek az otthoni idegenségnek Tamási Áronnak a kisebbségi tapasztalatgyűjtés közben írt maximája: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” (*Ábel Amerikában*, 1934.) Ezt az utópikus mondatot fordítottam én antiutópikusra, a kisebbségi és az anyaországi lét tapasztalatait közösként élve meg, a szlovák–ukrán európai uniós határral kettévágott Nagyszelmenc–Kisszelmenc témájára írott, *Zoltán újrateremtve* című tragigroteszk színdarabomban: „Azért vagyunk a világon, hogy otthon is idegenben legyünk benne.” (Ösbemutató: Zsámbéki Színházi Bázis: 2013. július 25. Rendezte: Vidnyánszky Attila.) Zselicki összegzi a tapasztalatokat. Ő arról beszél, hogy az ember az otthontalanságban élőhalott állapotba jut: „Itt is nyugszik egy ismeretlen, / aki tudja, / hogy meghalni már késő.” Ez a válasza a Ki vagyok én? örök költői kérdésére.

A létminimumért folytatott napi örlődésben, az örökös fenyegetettségben való létezésben, a nyelv- és kultúravesztés elleni folytonos küzdelemben aránytalanul felértékelődnek a máshol, máskor természetes értékek. Amilyen a magyarnak lenni kérdése is. Ennek jegyében, a 2004. december 5-ei sikertelen népszavazásra emlékezve, a kiváló szónok Szent Antalt megidévezve, *Antal* címmel jegyzett keserű költeményében olvassuk: „az Óperenciás partjára megyek / sós vízbe / lógatom lábam / és / az összetartó magyarokról / prédikálok / a / halaknak”. *Költészet és veszélytudat* című könyvében (elérhető az interneten) Gergely Ágnes idézi az elsősorban angol nyelvű

Wole Soyinka nigériai író, aki egy konferencián az afrikai gyökereiket és kultúrájukat féltve folyamatosan négerségüket emlegető írókról-költőkről beszélve mondta: „[...] a tigris ugrik [...] nem ácsorog az őserdőben, s nem hajtogatja: tigris vagyok...”

Zselicki József 1949-ben született parasztszaládban, az Ungvári járásban, Kiskejőcön. Ez a harmadik kötete. Befogadta-e a magyar irodalom? Nemcsak az anyaországi. Tudnak-e róla Pozsonyban? Kolozsváron? Ismerik-e Szabadkán?... Ez nemcsak az ő problémája, hanem mindannyiunké. *(A kötet az interneten is elolvasható.)*

Zselicki József: *Az ismeretlen katona, Régi és új válogatott versek.* Intermix, Ungvár-Budapest, 2020.

BÁRÁNY ERZSÉBET – GAZDAG VILMOS – LIBÁK NATÁLIA

A SZÁZ ÉVE SZÜLETETT BALECZKY EMIL PÁLYAKÉPE

BALECZKY EMIL a magyar szlavisztika XX. századi történetének egyik jelentős személyisége.¹ 1919. február 21-én született az egykori Bereg megye (most Kárpátalja Volóci járása) északi részén található Zúgó (ma: Huklyvyj) településen. Hamarosan a család a Munkács melletti Beregszentmiklóstra (Čynadijovo) költözött. A beregszentmiklósi iskolában alakult az ifjú BALECZKY világlátása, itt kezdett el a ruszofil hagyományoknak megfelelően a versírással foglalkozni.² Hosszú időn át nem ismerték a fiatal Balezky költői törekvéseit (az irodalmi tevékenységéről ő maga nem tett említést) (Капраль 2009: 10). ОЛЕГ КАЗАК megjegyzi, hogy Balezky Emil irodalmi tevékenysége „a magyar uralom idején méltatlanul maradt figyelmen kívül” (sic!) (Казак 2012: 338). A fiatal BALECZKY irodalmi tevékenysége végül KÁPRÁLY MIHÁLY tudományos kutatásainak köszönhetően vált ismertté (Капраль 2001: 28–40). Halálának 25. évfordulója alkalmából Balezky egykori tanítványa, ZOLTÁN ANDRÁS kezdeményezésére a neves nyelvész irodalmi tevékenységének gyümölcsei – versek, elbeszélések, szépirodalmi fordítások, néprajzi feljegyzések, valamint a kárpátaljai és a más szláv irodalmak történetével és problematikájával foglalkozó írások – egy kötetbe összegyűjtve megjelentek. Ez a gyűjtemény az 1935 és 1943 közötti időszak során a kárpátaljai újságokban és folyóiratokban megjelent írásait, valamint az egyetlen, még élete során napvilágot látott vers- és elbeszéléskötet (Балецький 1936) anyagait mutatja be (BALECZKY 2007).

A munkácsi orosz nyelvű gimnázium 1937. évi befejezését követően az ifjú Balezky a Prágai Károly Egyetemre iratkozott be, ahol egy éven át MILOŠ WEINGART, JIŘI HORÁK és JEVHEN ALEXANDROVIČ L’ACKIJ előadásait

¹ Az Ukrán Nyelv enciklopédiájában ezt olvassuk: „BALECZKY EMIL DMITROVICS – ukrán és magyar nyelvész” (Чучка 2004: 42), a Kárpátaljai Rusz Enciklopédiájában ez található: „Balezky Emil – költő, nyelvész, pedagógus” (Капраль 2001: 81); az életével és munkásságával kapcsolatos részletes tájékoztatást, a tudományos munkáiból összeállított bibliográfiát, valamint a H. TÓTH IMRE, PÉTER MIHÁLY, HADROVICS LÁSZLÓ, ZOLTÁN ANDRÁS és KÁPRÁLY MIHÁLY által írt köszöntőket és nekrológokat lásd a <https://sites.google.com/site/baltoslavica/balezkyemil> oldalon.

² BALECZKY életének ezt az időszakát KÁPRÁLY MIHÁLY tanulmánya mutatja be részletesen (Капраль 2009: 10–20).

hallgatta. 1939-től tanulmányait a budapesti egyetemen folytatta, melyet 1943-ban végzett el. 1943-ban *Szabó Eumén Orosz nyelvtanának hangtana* (Фонетика русскоѳ грамматики и читанки Евменія Сабова) címmel védte meg a doktori értekezését. A munka még ebben az évben kiadásra került a „Szláv Filológiai Értekezések” című sorozat füzeteként, a Kárpátaljai tudós társaság és a Pázmány Péter Királyi Egyetem Teleki Pál Tudományos Intézetének a támogatásával (BALECZKY 1943h).

A szülőfölddel való kapcsolata azonban a továbbiakban is fennmaradt: 1940-ben alelnökké választotta a Magyarországi orosz írók szövetsége, 1941-től pedig ő lett az Ungváron megjelenő *Карнаморусский голось* című lap irodalmi rovatának a szerkesztője. Az egyetemi évek jelentős hatást gyakoroltak a diák BALECZKY világlátására: „az 1940-es évek elejére átáll a ruszinofilok táborához, a helyi értelmiségi körök tagjává válik, melyek a Magyar Állam keretein belül tudatosan formálták a ruszin nyelv használatának a lehetőségeit, megoldásokat keresve a nyelv és az oktatás kapcsán felmerülő problémás kérdésekre” (Капраль 2001: 35).

BALECZKY irodalmi tevékenységének ez a befejező időszaka, ugyanis ekkortól kezd el aktívan a nyelvészeti kérdésekkel foglalkozni,³ hangsúlyozta azt, hogy a ruszin irodalmi nyelvet a helyi nyelvjárásokat alapul véve kell formálni, és felszólította az értelmiséget a népnyelv használatára, mondván «бо нынѳ уже не есть чого стыдатися свого народного языка..., народный языкъ все буде истновати» „(manapság nem kell szégyellni a népnyelvet..., a nép nyelve mindig létezni fog)” (BALECZKY 2007: 157, 158). Az *Irodalmi Vasárnap* (Литературна Недѳля) folyóirat szerkesztőjével, HARAJDA JÁNOSSEL fenntartott aktív kapcsolatnak köszönhetően a budapesti egyetem hallgatójaként felkérést kapott a ruszin nyelvvel kapcsolatos kutatási eredményeinek közreadására⁴. Ezen kívül a *Csillag* (Зоря) című folyóirat hasábjain is jelentek meg nyelvészeti vonatkozású írásai (vö. például BALECZKY 1942d: 336–350; 1943g: 525–538). Az 1942–43 évi ruszin időszakot így BALECZKY EMIL munkássága első korszakának tekinthetjük.

³ BALECZKY EMIL korai nyelvészeti munkásságához kapcsolódó írásai nyomtatásban is napvilágot láttak: (vö. BALECZKY 1943a: 34–36; 1943b: 93–94; 1943c: 119–120; 1943d: 131–132; 1943e: 167–168; 1943f: 168).

⁴ A BALECZKY EMIL által használt helyesírási forma, amely alapján az akkori értelmiség létre kívánta hozni a Magyarországon élő keleti szlávok irodalmi nyelvét VASYLYNA SUHONIAK szerint „erőltetett, művi és anakronisztikus” (Сугоняк 2017: 47). Más nézetet vall VASYL NIMČUK és NATALIA PURAJEVA az akkori helyesírási formákról, utalva IVAN HARAJDA Orosz nyelv grammatikájának (Грамматика руського языка) értékeire, amely figyelembe veszi a „helyi ukrán nyelvjárások fonetikai és grammatikai rendszerének a sajátosságait is” (Німчук–Пуряєва 2004: 536).

BALECZKY EMIL élete a háború után egybeforr Magyarországgal: 1945-től a magyar rádiónál dolgozott (az ő szájából hangzott el több mint száz, a szláv irodalomtudományt bemutató rádióműsor, közöttük a TARAS SEVČENKO, az IVAN FRANKO és mások munkásságát bemutató műsorok is). KNEIŽSA ISTVÁN felfigyelt a fiatalember tehetségére és a budapesti egyetem asszisztensi állására javasolta őt, melyet Balezcky a rádióban végzett munkája mellett folytatott.

Ebben az időben a fiatal tudós érdeklődése – a neves magyar szlavisták, MELICH János, HADROVICS LÁSZLÓ és KNEIŽSA ISTVÁN tanítványaként – SZABÓ EUMÉN munkásságára irányult. Az első nyelvészeti recenzáló jellegű munkája *SZABÓ EUMÉN és a dialektológiánk* (Евменій Сабовъ і наша діалектологія) (1942a: 89–92) címmel került közreadásra. A szerző különösen nagyra értékeli az autodidakta SZABÓ EUMÉN ténykedését, amely révén az nem csupán hazájában, de a határon túl is méltán ismertté vált. Az egyházi szláv és a magyarországi egyházi emlékek, illetve autentikus nyelvújású magyarországi népmesék olvasókönyve (Хрестоматія церковно-славянскихъ и угрорусскихъ церковныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угрорусскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчияхъ) (Ungvár, 1893) sajátos visszhangot váltott ki a tudományos körökben, a legelismertebb kutatók HODINKA ANTAL, IVAN PAN’KEVICH, FRANTIŠEK PASTRNEK, ALEXEI PETROV és mások is pozitívan fogadták ezt, a helyi dialektológia szempontjából igen fontos munkát. A recenzio szerzője e nemes munka további folytatását sürgeti.

Az ő magánhangzó a beregi nyelvújításokban (Самозвукъ ъ въ бережскомъ говорѣ) (1942b: 222–224) című írásában BALECZKY EMIL célja annak bemutatása, hogy az előképzett, középső nyelvállású, labiális ő hang nem kölcsönzés a beregi nyelvújításokban, a magyar nyelvi hatástól függetlenül fejlődött, annak ellenére is, hogy gyakorta azokban a magyar nyelvi kölcsönzésekben lehet találkozni vele, amelyek már igazodtak a beregi nyelvújítások hangtani sajátosságaihoz. Állításait a szerző a következőkkel bizonyítja: «a beregi nyelvújításokban az ő magánhangzó a következő labiális hang *v* (*u*) hatására *e* vagy *ê* hanggá fejlődött. Az *e* vagy *ê* labializálódása révén a kiejtés során közelebb került az ő hanghoz. Vagyis a fonetikai változás ily módon ment végbe: *e* > *ê* > *ö*. Példaként a szerző a saját beregszentmiklósi nyelvújításából vett adatokat említi: *d/öunaŕa* ‘csodálatra méltó’, *d/öuŕat* ‘kilenc’, *der/öula* ‘fa’, *č/ödör* ‘csödör’ stb.

A szerző *Az irodalom és népnyelv* (Литература и народный языкъ) című írásában kritikusan nyilatkozik a helyi írók irodalmi tevékenységéről, hangsúlyozva azt, hogy „íróink a nép életéről való írást a nyelvük és életük

közvetlen megfigyelése helyett túlnyomórészt a könyvekből tanulják” (BALE CZKY 1942c: 263). Olyan helyi költők által írt versekből idéz részleteket, amelyek nem a helyi és nem is a nagyorosz nyelvből kerültek lefordításra. A kutató a népnyelv használatára szólít fel, amely az írók és az olvasók számára egyaránt közelebbi és érthető, kiemelve, hogy amennyiben a fiatal írók nemzedéke a népet kívánja szolgálni, akkor ezt a nép nyelvén kell megtennie. „A nép nyelvét nem szabad szégyellni” – hangsúlyozza a szerző (uo. 264).

BALE CZKY EMIL néhány jegyzetet szentelt a szövegtimológiai vizsgálatok témakörének is. A *Nyelvjárásunk bolgarizmusai* (Про болгаризмы въ нашихъ говорахъ) című írásában (BALE CZKY 1943a: 34–36) olyan szavakat említ, melyek véleménye alapján bolgár nyelvi kölcsönzések az ő nyelv-járásában. Például: *baltag* < bolg. балтакъ ‘balta’, *četavj* < bolg. читавъ ‘erős, megbízható’, a *tverdo* melléknév ‘nagyon’ jelentésben ugyancsak a bolgár kifejezésekben adatható; ide tartoznak a következő igeformák *imaju*, *imas*, *imat* a *maju*, *májjes*, *maje* helyett. A bolgárral mutatnak azonosságot a helyi nyelvjárások jelen idejű igéinél lezajló hangátvetések is: *puté*: *pud’u*, *pud’es*, *ped’eme*, *pud’ete*, *pud’út*. Balczyk egyetért SZTRIP SZKY HIADOR és IVAN PAN’KEVIČ azon véleményével, miszerint a ruszinok a bolgár kölcsönzéseket még Erdélyben vették át, ahonnan magukkal hozták a jelenlegi lakterületükre is. A *Vihorlat* domborzati név etimológiájának Balczyk egy külön írást szentelt (BALE CZKY 1943b: 93–94). A szerző az előző kutatások összevetése alapján egy saját megoldást javasol a *Vihorlat* szó eredeztetésével kapcsolatosan: nevezetesen, hogy érdemes közös hasonlóságot keresni a déli szláv nyelvek *Bulat*, *Buřat*, *Jurat* szavaival.

A körtvélyesi kolostor 1404. évi adománylevelében előforduló urék szó eredetéről (Про походження слова оурикъ (urék) въ донаційной грамотѣ грушовского монастыря зъ 1404-ого року) (BALE CZKY 1943c: 119–120) című munkájában a szerző az *оурикъ* (*urék*) ‘örök’ szó etimológiáját boncolgatja, amely a legrégebbi, 1404. évből származó írásos nyelvemlékben került rögzítésre. Az oklevél kutatói, Aleksej Petrov és FRANTIŠEK TICHÝ is a máramarosi nyelvjárásokban elterjedt hungarizmusok közé sorolják a szót. BALE CZKY célja annak igazolása, hogy az oklevél szövegében szereplő szó román nyelvi közvetítéssel került átvételre. Állításait a következő tényekkel támasztja alá: a magyar örök szó *urék* formában nem használatos az ukránok lakta területeken; a magyar ö a kölcsönszavakban é, ê (ritkábban i) hangként jelenik meg, s a szó végén *uw* ~ *üw* ~ *iw* diftongust hozott volna létre; az ő magánhangzó a román nyelvben a leggyakrabban *u* lesz; a román *uric*

< m. örök, *urichis*, *uricas* < m. örökös szó széles körben elterjedt a román nyelvben. Az adománylevél írója román volt, aki jól ismerte a máramarosi nyelvjárást, s ráadásul lehet, hogy kétnyelvű volt.

A folyórészek népi nevei (Народнѣ назвы частей рѣчки) (BALECZKY 1943d: 131–132) című írásában a szerző kiegészíti PETRO MIHOK (Snizhnyk) és KYRYLO HALAS a folyórészek népi neveire vonatkozó kutatásait a saját, Beregszentmiklósról származó adataival. Például: *нора* – hely, ahol a víz elötör a földből; *билибѣнь* – hely, ahol a víz nagyon mély; *затъ* – hely, ahol a víz folyását elzárták; *островбань* – a folyó melletti rétek neve. *A Buzsora név eredetéről* (Про походження назвы Бужора) (BALECZKY 1943e: 167–168) című írásában a szerző a Buzsor hegy nevét a román *bujor* (Paeonia) szóval hozza kapcsolatba, ami viszont a szláv *božurь* < *bogь* szóra vezethető vissza. *Az Irodalmi Vasárnap* (Литературна Недѣля) című újság ugyanezen számában a szerző az ősi a-töví és ű-töví nőnemű főnevek ragozási paradigmáját vizsgálja az ukrán nyelvben és nyelvjárásokban.

Az *Egy morfológiai jelenség* (-ā és -• töví nőnemű főnevek) (Одно морфологичное явище (а-пнѣ ~и-пнѣ)) (BALECZKY 1943f: 168) című írásában a szerző az egykori -ā és -• töví nőnemű főnevek ragozási paradigmájával kapcsolatos megfigyeléseit mutatja be. Az írás nyomdai hibával jelent meg (a gondolatjel helyett kötőjel szerepelt), ezért VASYLYNA SUHONJAK elkészítette a jegyzet javított szövegét, mely megőrizte a helyesírási sajátosságokat, de már nem tartalmaz műszaki-tipográfiai hibákat, s megfogalmazta a Balczyk elemzéséből következő téziseket (СУГОНЯК 2017: 48–49).

A Csillag (Зоря) című lapban került közlésre a beregszentmiklósi nyelvjárási ü hang eredetére vonatkozó írása («Ü» в чинадѣвскомъ говорѣ) (BALECZKY 1943g: 525–538). Balczyk saját megfigyelései alapján a dél-kárpáti nyelvjárások felső nyelvállású, előlképzett, rövid labiális ü hangja nem csak az ószláv nyelv *o*, *e* zárt szótagú reflexiójaként él, hanem gyakran előfordul az *u* helyén, a kölcsönszavakban a magyar nyelvi *ó*, *ö*, *u* helyén, illetve a labializáció eredményeként az ószláv *ě* és *i* helyén. A nagyszámú tudományos kutatás eredményeire alapozva a szerző információkkal szolgál az ü hangnak a beregi nyelvjárás különböző területein való előfordulásairól. Munkájának eredményeit azzal összegzi, hogy az egyetlen kárpátjai ukrán nyelvjárásban megmaradt ü hang nagy jelentőséggel bír a nyelvjárások fonológiai szempontú földrajzi csoportosítása esetén.

1951-ben a Budapesti Egyetem docenseként az orosz nyelv tanszék vezetőjévé nevezték ki az Idegen nyelvi Intézetnél. 1965-től az 1981-ben bekövet-

kezett haláláig ő vezette a Budapesti Egyetem történelem-nyelvészeti szakának orosz nyelvi tanszékét. Péter Mihály így értékelte BALECZKY EMIL pedagógiai munkásságát: „BALECZKY EMIL volt a magyarországi szlavisztika létrejöttének legnagyobb kezdeményezője, ezen belül az orosz filológusok képzésének is. Az orosz szakosok generációi nőttek fel az ő egyetemi előadásain, szemináriumain és tankönyvein” (Percep 1981: 400). Balczyk Emil társszerzője volt az első magyar nyelven írt ósláv nyelv tankönyvnek (BALECZKY – HOLLÓS 1978).

Az 1955-től megjelenő akadémiai folyóiratnak, a *Studia Slavicának* a kezdetektől az egyik szerkesztője volt. Szerkesztőként működött közre a *Studia Russica* megjelenésénél is.

BALECZKY EMIL érdeklődési körének a középpontjában az ukrán (ruszin) dialektológia, az ukrán nyelvtörténet és az ukrán (ruszin)–magyar nyelvi kapcsolatok állt⁵. Dialektológiai kutatásai révén a magyarországi szlavisták is tájékozódtak a kárpátukrán (ruszin) nyelvjárások sajátosságairól. Az általa elvégzett kutatások a későbbi szinkrón és diakrón dialektológia alapjai lettek.

HIVATKOZOTT IRODALOM

BALECZKY 2007. = Балецкий Эмиль Литературное наследие. Под редакцией А. Золтана и М. Капраля. – BALECZKY EMIL: Irodalmi örökség. Szerkesztette KÁPRÁLY MINÁLY és ZOLTÁN ANDRÁS. (*Studia Ucrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 20.) Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék. 178 p.

Балецкий 1936. = Балецкий Емельянь Д., Вербный трепеть. Ужгород: Типографія «Школьної допомоги». 45 p.

BALECZKY 1942a. = Балецкий Е. Евменій Сабовъ і наша діялектологія. In: *Литературна Недѣля* 2. 89–92.

BALECZKY 1942b. = Балецкий Е. Самовукъ ѓ въ бережскомъ говорѣ. In: *Литературна Недѣля* 2. 222–224.

BALECZKY 1942c. = Балецкий Е. Литература и народный языкъ. In: *Литературна Недѣля* 2. 263–264.

BALECZKY 1942d. = Балецкий Е., Языкъ грамматики Е. Сабова зъ 1890-го року. In: *Зоря – Hajnal* 2. 336–350.

BALECZKY 1943a. = Балецкий Е. Про болгаризмы въ нашихъ говорахъ. In: *Литературна Недѣля* 3. 34–36.

BALECZKY 1943b. = Балецкий Е. Новѣ статѣ про назву Vihorlat. In: *Литературна Недѣля* 3. 93–94.

BALECZKY 1943c. = Балецкий Е. Про походження слова *оуриць* (*urék*) въ донаціонной грамотѣ грушовского монастыря зъ 1404-ого року. In: *Литературна Недѣля*. 119–120.

BALECZKY 1943d. = Балецкий Е. Народнѣ назвы частей рѣчки. In: *Литературна Недѣля* 3. 131–132.

⁵ BALECZKY EMIL nyelvtudományi munkáinak jelentős része elérhető az alábbi weboldalon: <https://sites.google.com/site/baltoslavica/balczykemil>

- BALECZKY 1943e. = Балецкий Е. Про походження назви Бужора. In: Літературна Недѣля 3. 167–168.
- BALECZKY 1943f. = Балецкий Е. Одно морфологичное явище. In: Літературна Недѣля 3. 168.
- BALECZKY 1943g. = Балецкий Е. «Ű» в чинадѣвскомъ говорѣ. In: Зоря – Najnal. 525–538.
- BALECZKY 1943h. = BALECZKY EMIL Szabó Eumén Orosz nyelvтанának hangtana. Фонетика русскоѣ грамматики и читанки Евменія Сабова. A Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Szláv Filológiai Intézete. Budapest. 48 p.
- BALECZKY 1943j. = Балецкий Е. Иванъ Мелихъ та науковий збірникъ wydаний въ его честь: Літературна Недѣля 3. 70–72.
- BALECZKY – HOLLÓS 1978. = BALECZKY EMIL, HOLLÓS ATTILA, *Ószláv nyelv*. Budapest.
- Казак 2012. = Казак О. Г., «Освобождение от чешского ярма»: культурно-национальная политика Венгрии в Закарпатье в 1939–1944 гг. In: Русский сборник. Исследования по истории России. Том 12. Москва: Издательский дом «Регнум». 328–344.
- Капраль 2001. = Капраль М., Неизвестный Эмиль Балецкий (По материалам подкарпатской периодики (1939–1943 гг.). In: Вестник филиала Института русского языка им. А. С. Пушкина 15. Budapest. 28–40.
- Капраль 2009. = Капраль М., «У истоков «русскости» Эмиля Балецкого («Школьная хроника» села Чинадиево) (1920–1938 гг.). In: Studia Russica 23. 10–20.
- Німчук–Пуряєва 2004. = Німчук В. В., Пуряєва Н. В. (упор.) Історія українського правопису XVI–XX століття: Хрестоматія. Київ: Наукова думка.
- Петер 1981. = Петер М. Эмиль Балецкий (1919–1981). In: Studia Russica 4. 399–401.
- Сугоняк 2017. = Сугоняк В. Б., Ранні лінгвоукраїністичні студії Е. Балецького. In: Philology. Science and Education a New Dimension. V (28), Issue 115. 47–50.
- Чучка 2007. = Чучка П. П., Балецький Еміль Дмитрович. In: Українська мова. Енциклопедія. Вид-во «Українська енциклопедія. Ім. М. П. Бажана. Київ. (Видання третє, зі змінами і доповненнями).

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUVPI ÉS A GULAG TÁBOROKBAN

MALENKIJ ROBOTRA MOZGÓSÍTOTT SVÁB-NÉMETEK, ILLETVE
MAGYAR GYÖKERŰ NŐK*(Folytatás)*

5. HATÁROZAT A NÉMET ÉS MAGYAR CSALÁDOK KITELEPÍTÉSÉRŐL

Ivan Turjanica, Kárpát-Ukrajna Néptanácsának elnöke az NKVD-tanácsadók közreműködésével aktívan közreműködött a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1946. január 15-én kiadott №1034. rendeletének végrehajtásában is, amely a kárpátaljai német nemzetiségű lakosok „*tömeges kitelepítését*” irányozta elő. A rendelet többek között azokra terjedt ki, akik „*a német–magyar megszállás idején leginkább kompromittáltak magukat, többek között: a német nacionalista szervezet, a Volksbund¹ tagjai és támogatói, az SS-tagok családtagjai, akik a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba menekültek, majd visszatértek otthonukba.*” Hasonló határozatokat adott ki a *Turjanica* vezette néptanács is. Ezek közül a №3233. és a №3234. 1945. augusztus 4-i keltezésű. Az előbbi megállapítja: „*...el kell végezni a német és azon személyek kitelepítését, akik a német–magyar haderővel menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére*”. A másik a magyarokra vonatkozik: „*Ami Kárpát-Ukrajna területének a magyar megszállóktól való megtisztítását illeti, figyelembe véve a nép érdekeit és akaratát, elrendeli azon magyarok kitelepítését, akik Kárpát-Ukrajna ellenség általi megszállásakor érkeztek a területre.*”

A fentebb felsorolt vádak alapján a német családok elleni büntetőhadjárat forgatókönyvét Moszkva utasítására az Állambiztonsági Szolgálat

¹ Volksbund – Magyarországi Németek Népi Szövetsége (németül: Volksbund der Deutschen in Ungarn) – a magyarországi, ezen belül az 1939-ben magyar állampolgárságot szerzett kárpátaljai németek érdekeit képviselő, 1938-ban létrehozott, vezető társadalompolitikai szövetség. Nemzetiszocialista propagandával foglalkozott, agitációs tevékenységet folytatott a németek körében a német hadseregbe, nevezetesen az SS csapatokba való toborzásuk érdekében, akik, mint magyar állampolgárok, e csapatokba önkéntesként jelentkeztek. Ezen személyek büntetőjogi felelősségre vonása a Potsdami Egyezmény (1945) értelmében alaptalannak bizonyult.

Kárpátontúli Területi Igazgatósága dolgozta ki és az alapján szervezte meg végrehajtását Kárpát-Ukrajna Néptanácsa, a helyi népbizottságok és a helyi belügyi főosztályok bevonásával az akciók végrehajtását.

1. Az SS-tagok és családjuk tagjainak meghurcolása.

2. Kényszerkitelepítéseket elrendelő határozatok, 1946. augusztus 14-től, német és magyar családok kitelepítésének elrendelése Tyumeny területre.

3. Kitelepítési „feketelista” a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba elmenekültekről, majd az otthonukba visszatértekről.

4. A szovjetellenes németek, köztük a nők Gulág-rabságra ítéltése.

Az NKVD 1945-1946 között elrendelte az SS tagok, a Volksbund vezetők, aktív tagok és támogatók letartóztatását, kihallgatását, egyesek elítélését. Így a Magyarországi Németek Népi Szövetségét a szovjet nép ellenségének tekintették és háborús bűnösneként kezelték.

Szemet hunytak afelett, hogy a Potsdami Egyezmény (1945) értelmében a Volksbund tagok kapcsán felelősetett bűnök alaptalannak bizonyultak. Az NKVD egységek, a SZMERS kémelhárítói jelentős erőket mozgósítottak a tagok felkutatására, az általuk főbűnösnek tartott Volksbund hangadóit és az SS-be lépett egyes tagjait gyorsított bírósági eljárással ítélték halálra és kivégezték.

Több vonalon folyt a felelősségre vonás, a férfiakon kívül lányokat és asszonyokat aláztak meg, különösen azokat, akiknek hozzátartozóit halálra ítélték, köztük sokgyermekes apákat, családfőket, menyasszonyuktól elválasztott vőlegényeket is kivégeztek.

Különösen az SS-csapatoknál szolgált férfiakat és családtagjaikat ítélték 1946. április-szeptember között a „tömeges őrizetbe vétel” után az „egyszerűsített eljárás”² keretében a Szovjetunió belső területeire 6 évre történő kényszer-kitelepítésre többek között a **Vogel**, a **Schrek**, a **Fister**, a **Seiler**, a **Laskai** családot Németkucsován/Kucsaván, a **Csucsvár**, a **Konoblock**, a **Weiss** családot Alsóschönbornban/Senbornban, a **Kizmann** családot Póshaházán/Pavsinón a **Lieb** családot Őrhegyalján/Podheringen (Munkácshoz tartozik), a **Kreits**, a **Gois** családot Bárðházán/Barbovón, a **Tangel** családot Alsóschönbornban/Senbornban a **Schulz** családot Frigyesfalván/Klenovecen stb.

Az első kérdéskörben néhány olyan települést hozunk fel példának, ahol az NKVD kegyetlenül lesújtott a Volksbundba belépett lányokra és asszonyokra. Sokak fölött a bíróság ítélkezett, míg másokat az Urálon túli területekre telepítettek ki.

² Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 18 „I”, op. 1, ügyiratszám: 1, p. 1zv. Hiteles másolat. Kézírással kitöltött formanyomtatvány.

SZARVASRÉT/PUZNYAKIVCI, MUNKÁCSI KÖRZET

„1945. július 23. – *A Volksbund helyi szervezetében való tagsággal vádolt Knaus-Peterlik M. F. szarvasréti (Munkácsi járás) lakos kihallgatási jegyzőkönyve*” szerint a „*Volksbund szovjetellenes szervezetbe*” való belépése miatt tartóztatták le. A vádlottat kihallgatta 1945. május 26-án *Vinokurov*, a Kárpátontúli Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat vizsgálati osztályának munkatársa. A bejegyzés szerint *Knaus-Peterlik Maria Franzevna* (Szarvasrét, Munkácsi körzet, 1903.) munkás származású, német, családos, férje és két fia szolgált a német SS hadosztályokban, letartóztatásáig a munkácsi járási Szarvasréten lakott. Részletek a kihallgatást vezető tiszt kérdéseire adott válaszokból: „... *Volksbund szovjetellenes szervezetbe 1942-ben léptem be, és a Munkácsi körzet Vörös Hadsereg általi felszabadításáig voltam tagja. (...) volt tagsági igazolványom, és havonta fizettem a tagdíjat. (...) A Volksbund szervezetbe Peterlik Katalin szervezett be, aki a nők szervezésével foglalkozott, jelenleg a Munkácsi járási Szarvasréten lakik. (...) A Volksbund szovjetellenes szervezet tagjainak azt a feladatot adta, hogy – kiváltképp a fiatalság köréből – minél több tagot toborozzanak a Volksbund szervezetbe, fasisztabarát szellemben neveljék az ifjúságot, és utóbb irányítsák a fiatalokat az SS csapatokhoz. Sarkallják a lakosságot a Volksbund szovjetellenes szervezetbe való belépésre, terjesszék, hogy a tagok gyermekei német iskolákban tanulhatnak, a tagok minden lehetséges módon támogassák a német hadsereget, hogy minél előbb szétverje a Vörös Hadsereget. (...) Én, mint a Volksbund szovjetellenes szervezet tagja, fasisztabarát propagandát folytattam a lakosság körében, azt terjesztettem, hogy a Volksbund szovjetellenes szervezet³ tagjainak gyermekei német iskolában tanulhatnak majd, azok a családok, amelyek tagjai önként jelentkeztek a német SS hadosztályhoz, előnyökben részesülnek a német hatóságok részéről (...) Az én családomból a német SS hadosztályba önként jelentkezett a férjem, **Knaus Ernest**, illetve*

³ Figyelembe véve, hogy számos más tanú, gyanúsított, illetve vádlott kihallgatási jegyzőkönyvében is előfordul hasonló önvádoló monológ, amelyben mindenki önként és őszintén vall a Volksbund német fasiszta szervezetről, tagjainak feladatáról, hogy „dicsőítsék Németország német fasiszta rendszerét, „rágalmazzák a Szovjetuniót, a Vörös Hadsereget, a Kommunista Pártot és egészében a szovjet valóságot”, e szabványosított vádgyűjtemény nagy valószínűséggel a vizsgálok kezdeményezésének eredménye. Nehezen hihető, hogy ezek a falusi német földművesek ilyen tökéletesen ismerték ezeket a szovjet szövegsablonokat.

Ami ezeket a kihallgatásnak alávetett, képzetlen, orosz nyelvet nem ismerő embereket illeti, az ellenük hozott ítéletek alapját képező, tartalmukat tekintve vádiratnak megfelelő jegyzőkönyvek szövege csak jóval később, már az NKVD-táborokban vált számukra világgossá.

két fiam, **Knaus Rudolf** és **Alois**, akikről a mai napig sem tudok semmit. (...) A gyermekek után nem kaptam, a férjem után kaptam havi 100 márkát. (...) Félttem a szovjethatalom általi felelősségre vonástól, amiért az egész családom tagja volt a Volksbund szervezetnek, ráadásul Rudolf fiam 1943-ban önként beállt az SS hadosztályba. Ezért az egész család úgy döntött, hogy elmegyünk a német csapatokkal Németországba, hogy elkerüljük a felelősségre vonást az általunk a Kárpátontúli Ukrajna megszállása alatt elkövetett tettekért. (...)

Németországban a Vörös Hadsereg gyűrűjébe kerültünk, ott lágerbe zártak bennünket, ahol nekem, illetve a fiaim nevére engedély állítottak ki a korábbi lakhelyünkre, azaz a Munkácsi járási Szarvasrétre való hazautazásra. Ott is éltem a letartóztatásomig.”⁴ A kihallgatási jegyzőkönyvet írástudatlanságára hivatkozva három kereszttel írta alá. Majd az írástudatlan **Peterlik Maria Fedorivná**t a Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága 1945. október 16-án 5 év szabadságvesztésre ítélte.⁵ 1990-ben rehabilitálták.⁶

Az adatok szerint **Knaus Anna Jakovlevna** (Szarvasrét/Puznyakivci, Szolyvai j. 1909) munkás származású, német nemzetiségű, pártonkívüli, családos, férjét az állambiztonsági szolgálat szervei letartóztatták, letartóztatásáig a munkácsi járási Szarvasréten lakott. Részletek a kihallgatást vezető tiszt kérdéseire adott válaszokból:

⁴ Szám 191. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám Sz-5084, p. 44-45. Eredeti. Kézírás.

⁵ Számos *Volksbund*-tag ügyében is a SZMERS kémelhárítási osztály és a Kárpátontúli Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat Vizsgálói Osztályának nyomozati anyaga és vádirata alapján **Andraszko Ivan** főügyész előterjesztésében hirtetett ítéletet a szovjet tanácsadók kezdeményezésére az Ungváron felállított, szovjet típusú Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága (a tanács elnöke: **Ruszín Vaszil** partizánparancsnok, a tanács tagjai: **Popovics** és **Kampov Mihajlo**) **Resetár Mária** jegyzőkönyvvezető jelenlétében. Több esetben felek, a védelem és tanúk távollétében tartott zárt tárgyalásokon hoztak politikai megfontolásból 1 évtől 25 évig terjedő szabadságvesztő és halálos ítéleteket. A Rendkívüli Bíróság ítélete végleges, fellebbezésnek helye nincs. A halálos ítéleteket Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának elnöke (**Turjanica Ivan**) és a Néptanács tagjai rendre jóváhagyták.

A *Volksbund*-tagok elítélésébe bekapcsolódott a Szovjetunió Belügyminisztériuma Kárpátontúli Körzeti Határvédelmi Alakulatának Katonai Törvényszéke (a tanács elnöke: **Karpljuk** őrmagyhadbíró, a tanács tagjai: **Karatajev** százados és **Bikov** alhadnagy, jegyzőkönyvvezető: **Davidov** őrmester) az Ungváron, a BM Kárpátontúli Területi Belügyi Igazgatóságának helyiségében tartott zárt tárgyalásokat.

⁶ Akiket a történelem rehabilitált. Első Kötet, p. 554.

„...A családom 2 személyből áll. A férjem, **Knaus Alois** [így az eredetiben, a fordító megjegyzése] Ivanovics, jelenleg le van tartóztatva, az állambiztonsági szolgálat szervei tartóztatták le, és én, **Knaus Anna Jakovlevna**. Gyermekaink nem voltak. (...) Szarvasréten 1940-ben szerveződött a Volksbund szovjetellenes szervezet, szervezője a férjem, **Knaus Alois Ivanovics** volt. (...) A férjem a Volksbund szovjetellenes szervezetet egy évig, 1940 elejétől 1941-ig vezette, utána átadta a vezetést **Kampert Aloisnak**, aki a Munkácsi körzet Vörös Hadsereg általi elfoglalásáig volt a szervezet vezetője. (...) A teljes taglétszám meghaladta a 30 főt, de egyszerre mindnyájan nem gyűltek össze, különböző időben jártak. (...) tagja voltam a Volksbund szervezetnek, 1940-ben szervezett be **Peterlik Katalin**, aki a nőket szervezte. (...) A Volksbund szervezet célja az emberek toborzása volt azzal, hogy a szervezet tagjainak gyermekeit felveszik a német iskolákba. (...) Én a Volksbund szervezet vezetőjétől semmilyen feladatot nem kaptam. (...) Igazat mondok, mert senkit nem szerveztem be a szervezetbe. (...) Az ügy lényegét illetően semmi többet elmondani nem tudok.”

A kihallgatási jegyzőkönyvet – tekintettel írástudatlanságára három kereszttel írta alá.⁷ Féléves ungvári vizsgálati fogság után **Knaus Anna Jakovlevna** asszonyt a Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága 1945. október 16-án 5 év szabadságvesztésre ítélte. 1990-ben rehabilitálták.⁸ Sorsának további alakulását a következő levéltári dokumentum alapján nyomon követhetjük: „1950. október 4. – A **Knaus A. Ja. (an. Mária)** aktájának adatai alapján készült előterjesztés nevezetnek a száműzetésből való szabadon bocsátása és szabad mozgási területen található rokkantotthonban való elhelyezésének engedélyezése tárgyában” **Vlagyimirov** százados, a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma Főosztálya 2-L-2. osztályának operatív megbízottja készített előterjesztést **Szelivanovszkij** altábornagynak, az állambiztonsági miniszterhelyettesnek. Aki a javaslatot jóváhagyta, hogy a súlyosan beteg (kétoldali kavernás fibrózisos tüdőtuberkulózisban, baloldali fibrózisos mellhártyagyulladásban, jobboldali mellhártyagyulladásban szenved, speciális tüdőgondozói kezelést igényel) **Knaus Annát** nemzetbiztonsági felügyelet mellett nem ellenőrzés alá eső térségben található rokkantotthonban helyezték el.⁹ **Kanus Anna** végzete bekövetkezett. 1950. december 27-én tuberkulózisban hunyt el az NKVD tábor kórházában.

⁷ Szám 192. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám Sz-5084, p. 10-11. Eredeti. Kézírás.

⁸ Akiket a történelem rehabilitált. Első Kötet, p. 379.

⁹ Szám: 332. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F 7, ügyiratszám: Sz-5084, p. 2-3. Eredeti. Gépirás.

Архів Управління СБ України в Закарпатській обл. – Ф. 7. – Спр.С-5084. – Арк.250.

***Knaus Anna* halotti bizonyítványa**

Forrás: Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálatának Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám Sz-5084, p. 250. Eredeti.

Egyébként a szarvasréti Volksbund szervezet több tagjával kiemelten foglalkozott a nyomozati hatóság, számos kihallgatási jegyzőkönyv készült. Többek között a német nemzetiségű **Staschko Ivan (Jan) Francevic** (Szarvasrét, 1928) munkástól, akit 1945. július 31-én felvett tanúvallomásától kiderül, hogy a több mint 30 tagot számláló Volksbund szervezet alábbi női tagjait ismerte, akiket a SZMERS következetesen felvett a köröző listájára:

Matusek Lujza szarvasréti lakos, uyanott él.

Inder Karolina szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel.

Inder Maria szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel.

Inder Verona szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel.

Hensel Maria szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel, ő talán hazatért.

Matuschek Franz szarvasréti lakos, uyanott él.

Matuschek Maria szarvasréti lakos, Szarvasréten él.

Fischer Maria, Fischer Johann felesége. 1944-ben elment a németekkel.

Kampert Rosa, Kampert Alois felesége, férjével együtt 1944-ben elment a németekkel.

Peterlik Anna szarvasréti lakos, az állambiztonsági szolgálat letartóztatásában.

Peterlik Klara Szarvasréten él.

Fischer Anna szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel.

Greiner Maria, Greiner Josef felesége, 1944-ben elment a németekkel.

Peterlik Katalin, Peterlik Rudolf felesége, szervezte a Volksbund szervezetben a nőket, 1944-ben elment a németekkel.¹⁰

A 17 éves **Staschko Ivan** is kegyvesztett lett, a Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága az 1945. október 16-án kelt ítéletével 5 év szabadságvesztésre ítélte. További sorsa ismeretlen. 1990-ben rehabilitálták.¹¹

Staschko Jan fentebb ismertetett vallomása alapján 1945 szeptember 12-én **Akszjonov** alezredes, a Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa Állambiztonsági Szolgálat Vizsgálati Osztályvezetője jóváhagyásával a „*Szarvasréti-Volksbund tagok*” ügyében a férfiakon kívül a nőket és asszonyokat (**Maria lánya, Peterlik Maria Fjodorvna, Staschko Pejda Ivanovics**) letartóztatták és csoportos politikai bűncselekmény vádjával indítottak ellenük nyomozást. Alaptalanul megvádolták őket, hogy aktív tagjai voltak a Volksbund és a Hitlerjugend német fasiszta szervezeteknek és bűnös szovjetellenes tevékenységet folytattak.¹²

DUBI, ILOSVAI KÖRZET

A biztonsági szervek *Dubi*-ban is lecsaptak a településen elérhető Volksbund szervezet tagjaira. Ez olvasható ki a német születésű **Wiener August Franzovicsnak** (*Dubi, Ilosvai körzet, 1906.*) a Volksbund szervezet letartóztatott tagjának nyomozati anyagából. 1945. október 4-én **Mjagkogolov**, az Állambiztonsági Szolgálat ilosvai operatív megbízottja volt a kihallgatótisztje. A Jegyzőkönyvből kiderült, *Dubi* valamennyi 16. életévét betöltött (német nemzetiségű) lakosa tagja volt a Volksbund szervezetnek, a férfiak és nők egyaránt. A nőket pedig **Wagner Maria** vezette. Az ő férjét, **Schuster Aloist**, a biztonsági szervek letartóztatták. Az ifjúságot **Janó Anna** irányította, aki jelenleg *Dubiban* él. A németek visszavonulásakor a falu teljes német lakossága Németországba szökött.¹³

¹⁰ Szám 197. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám Sz-5084, p. 194-197. Eredeti. Kézírás.

¹¹ Akiket a történelem rehabilitált. Első Kötet, p. 654

¹² A túlbuzgó szovjet vizsgálati szervek által német fasiszta szervezetnek vagy német fasiszta pártnak minősített Volksbund szervezet, amelyben való tagságuk miatt kárpátaljaiak tömegeit ítéltek a leghosszabb időtartamú szabadságvesztésre, 1991 elejétől a Kárpátaljai Területi Bíróság már német nemzeti (civil) szervezetnek tartja.

¹³ Szám: 209. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám 5500, p. 71-71zv, 74-75. Eredeti. Kézírás.

Hogy valós képet tudjunk alkotni: a megvádolt személyek gyakorlatilag „futószalag szerűen” végzett kihallgatásairól bizonyosodhattunk meg, amikor a kihallgatási jegyzőkönyveket összevetettük az itt nem idézett vádlottak kihallgatási jegyzőkönyveivel. Úgy tűnik, a „kérdéseket” az Állambiztonsági Minisztérium Körzeti Osztályának megbízottja tudatosan fogalmazta meg, hogy arra a vádlott az előre feltételezett választ adhassa. Ezek a sablonos kérdésekből, válaszokból összeállított jegyzőkönyvi „mutatók” azt bizonyítják, hogy a bíróságok és haditörvényszékek „a kárpátukrán nép nevében” kegyetlen ítéleteket hoztak kárpátaljai lakosok – az esetek többségében az alacsonyán képzett, orosz nyelvhöz nem szokott – áldozataik ellen.

6. A NÉMETORSZÁGBÓL VISSZATELEPÜLT NŐK KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVE

Külön fejezetbe kívánkozna azoknak a német családoknak, illetve lányoknak, asszonyoknak és a gyerekeknek a története, akik 1944-ben a magyar és német katonai hatóságok védelme alatt – az általános katonai visszavonulás idején – Kárpátaljáról áttelepültek Németországba. Főleg lányokat, gyereket nevelő asszonyokat németországi elosztótáborba szállították, különböző nagygazdák birtokain dolgoztatták őket. Hazatérésüket a szovjet hatóság csak 2-3 év múltán engedélyezte, ügyintézése nagy utána járást igényelt.

Ilyen élethelyzetbe került **Holzberger Antónia** (Királymező/Uszty-Csorna, Técsői j. 1923) férjes asszony, akit 1944-ben másfél éves gyermekével együtt Németországba deportáltak. „...Két év után hallottuk, hogy vissza lehet térni. Néhányan felmentünk a berlini szovjet követségre, hogy megtudjuk, milyen módon utazhatnánk haza. Az állomáson derült ki, hogy mivel mi németek vagyunk, mégsem mehetünk haza. Újabb két évet töltöttünk egy másik településen, másik „gazdánál”. Végül 1948-ban kerültünk haza. Királymezőn nem maradt semmink, szülőházunkba másokat „telepítettek”. A férjemről annyit sikerült megtudni, hogy él, hadifogoly valahol Oroszországban. A nővéremék fogadtak be itt, Királyházán. Amikor hazakeveredett a férjem, teljesen földönfutók voltunk. Ami holmit Németországból hoztam, azt mind ellopták útközben. Egy darabig albérletben laktunk, és éjjel-nappal dolgoztunk, hogy saját házunk legyen.”¹⁴

¹⁴ Lejegyezte: VÁRADI Natália: Míg élek, Királymezőt tekintem szülőföldemnek”. Deportálás, vagyoneklkobzás – kárpátaljai német sors a világháború idején. Kárpátalja, 2004. ápr. 2., 168. sz

Az áttanulmányozott kihallgatási jegyzőkönyvek szinte egy kaptafára készültek. Például a Németországból visszatelepült és letartóztatott **Knaus Maria** (Ernatovná) (Szarvasrét, 1929) hajadont 1947. május 21-én **Szuharev** főhadnagy, a BM Munkácsi Városi Igazgatóságának operatív megbízottja hallgatta ki, a kérdésekre adott válaszokból idézünk: „...*A következő körülmények között mentem külföldre: 1944. október 17-én Szarvasrétre jött két német tiszt, és megparancsolták apámnak, **Knaus Ernatnak**, és anyámnak, **Knaus Mariának**, hogy gyorsan csomagoljanak és menjenek Munkácsra. Mi nem akartunk csomagolni, de ők ijesztgettek bennünket azzal, hogy jönnek az oroszok és kegyetlenkedni fognak, kiszúrják a szemünket, levágnak az orrunkat, fülünket. Apám megpróbált nekik ellentmondani, hivatkozva arra, hogy ő 1914 és 1918 között volt Oroszországban, és semmi ilyet nem tapasztalt, de ekkor a német tisztek megfenyegették, hogy ezért lelövik. Én akkor még kicsi voltam, így kénytelen voltam elhagyni a falunkat. Még ugyanezen a napon, úgy dél körül, jött egy nagy német teherautó, arra felrakták az egész családjunkat, és elvitték Munkácsra. Ugyanaznap este (1944. október 17-én) az egész családjunkat felrakták egy tehervagonra, és német fegyveres kísérettel a Szudétákba vitték. Én az egész családjunkkal Meres város mellett voltam. Egy németnél dolgoztunk a mezőgazdaságban, nála is laktunk 1945. május 7-ig. (...) A következő körülmények között tértem haza: 1945. május 7-én a szovjet tisztek megkérdezték anyámat – apám akkor nem volt velünk, őt a németek elvitték Németországa –, hogy kik vagyunk, és honnan jöttünk. Anyám elmondta, hogy Kárpátontúli Ukrajnából jöttünk. A szovjet tiszt, őrnagyi rendfokozata volt, adott egy igazolást, és elküldött haza, Kárpátontúli Ukrajnába. Anyámmal, öcsémrel és húgaimmal 1945. május 28-án értünk vissza Szarvasrétre. ...”¹⁵*

A bustyaházai **Oberbüchler Terézia** (Stefanovna) (Szarvasrét, 1919) férjezett asszonyt 1948. február 2-án **Szmirnov** főhadnagy, a Técsői Körzeti 1. Különleges Ügyosztály operatív megbízottja hallgatta ki, a kérdésekre adott válaszokból idézünk: „...*1944-ben, amikor az orosz csapatok közeledtek a Kárpátokhoz, férjemet, **Stefant** Bustyaházára irányították dolgozni, ott működött az erdészeti igazgatóság. Amikor megérkeztünk Bustyaházára, a férjemet elvitték dolgozni Sopronba, Magyarországra. Bennünket felszállítottak egy vagonba, amelyet egy szerelvényhez csatoltak, és Pozsonyon keresztül elvittek Ausztriába. Hosszú vándorlás után megérkeztünk Meiningenbe, ami végcélunknak minősült. Még vagonokban laktunk, a férjemet munkára az erdészethez*

¹⁵ Szám: 273. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 2906, p. 3-3a. Redeti. Kézírás.

irányították, én pedig különböző gazdáknál különböző munkákat végeztem a gazdaságokban. Meiningenben 1945-ig maradtunk, [majd] elmentünk az oroszok táborához, hogy visszatérhessünk szülőföldünkre, Kárpátontúli területre.

A táborban nekünk azt mondták, hogy folytatnunk kell a munkánkat, és mi visszatértünk Meiningen elővárosába, Wasungenbe, [ahol] a férjemet az erdészethez rendelték dolgozni, én pedig 1947. december 2-ig háztartásbeli voltam. Miután a szovjet konzulátushoz fordultunk, megengedték, hogy elutazzunk. (...) 1947 decemberében mi más visszatelepülőkkel felszálltunk egy szerelvényre, és elindultunk a Kárpátontúli területre. Velünk még 4 család utazott.

*Az üggyel kapcsolatban semmi mást elmondani nem tudok.*¹⁶

Szmirnov hadnagy hallgatta ki 1948. február 6-án a Bustyaházán letelepedett **Sterzel Veronika** (Maximovna) (Oroszmokra/Ruszká Mokra, Técsői j. 1915) férjezett asszonyt: „...1944-ben a magyar katonai hatóságok a németekkel együtt Bustyaházáig hajtottak bennünket. A bustyaházai vasútállomáson bevagonyíroztak, és Magyarországon, illetve Csehországon keresztül Németországba vittek (...) Amikor megérkeztünk Németországba, Meiningenbe, nem tudtam dolgozni, mert beteg voltam 1944-től 1948-ig, amíg el nem jöttünk Németországból, a férjem, **Sterzel Ignac** (Jusefovics) tartott el. (...) 1947 decemberében a férjem a konzulátushoz fordult, hogy engedjenek visszatérni a Kárpátontúli területre, a lakhelyünkre. Miután a konzulátushoz fordultunk, megengedték, hogy hazajöjjünk, és Brandenburgba, táborba küldtek. Ott a helyőrség-parancsnokság felszállított bennünket egy szerelvényre, és elindított a Kárpátontúli területre, így megérkeztünk a Kárpátontúli területi, Técsői körzeti Bustyaházára...”¹⁷

A Volksbundisták bírósági tárgyalásait követően, 1946-tól elrendelték a feketelistára került német és magyar családok kitelepítését Tyumeny területre. Ennek következtében a német lakta falvak kiürültek. Példa erre a munkácsi körzeti Nyírhalom/Berezinka. A levéltárból előkerült 1946. május 13-ai dátummal a „Kárpátalja területi, Munkácsi járási Nyírhalmi Népi Bizottság igazolása az Állambiztonsági Szolgálat Kárpátontúli Területi Igazgatósága részére.” **Bicko**, a Községi Népi Bizottság elnöke a nevezett hivatal „munkatársa kérésére ezennel igazolja, hogy Nyírhalmon olyan lakos, aki régóta ismerné RESCH Melchior Ferdinándovics volt községi lakost, jelenleg nem

¹⁶ Szám: 286. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3942, p. 3-5. Eredeti. Kézírás.

¹⁷ Szám. 287. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3949, p. 3-4. Eredeti. Kézírás.

lehető fel, minthogy a község valamennyi német nemzetiségű lakosát folyó év március 6-án kitelepítették a Szovjetunió belsejébe.”¹⁸

A királymezei **Plakinger Margit** (Brúnóvnát) (Királymező/Uszty-Csorna, Técsői j. 1929) visszatelepülő hajadont 1948. február 20-án hallgatta ki **Bas**, a BM Técsői Körzeti Osztálya 1. Különleges Alosztályának operatív megbízottja: „Amikor megérkeztem Ausztriába és a magyar csapatokkal, ők átadtak bennünket a német csapatoknak, és így kerültem Németországba. Ott 1944-től 1947-ig falusi gazdaságban dolgoztam. (...) 1945 áprilisában szabadították fel az amerikai csapatok Meiningent. (...) Engem külföldön sehol nem hallgattak ki, és semmilyen feladatot nem kaptam. (...) Én Németországban Anzhausenben éltem, és egyszer csak jött a falu előjárója, és elmondta, hogy a brandenburgi táborba kell mennem, ahonnan bennünket elvisznek a Kárpátontúli területre. (...) Semmi mást elmondani nem tudok.”¹⁹

Schleiger Elizabeth (Jelizaveta Ivanovna) – (Királymező/Uszty-Csorna, Técsői j., 1929) hajadont 1948. február 20-án hallgatta ki Szmirnov főhadnagy: „...1944 szeptemberében a magyar hatóságok erőszakkal kivezényeltek bennünket a taracközi vasútállomásra, felszállítottak egy vasúti szerelvényre, és közölték, hogy Magyarországra, Budapestre megyünk, de Budapestet nem értük el, megálltunk a város előtt. Most már pontosan nem emlékszem, de úgy 3-4 napig álltunk ott, majd tovább indítottak bennünket, de a magyar katonai hatóságok átadtak [bennünket] a német hatóságoknak. A német hatóságok éjszaka tovább küldtek bennünket Németország belsejébe. (...) 1944 októberében érkezünk a németországi Meiningenbe, majd Meiningenből tovább küldtek a Meiningentől 40 km-re lévő Berns nevű faluba. Én nem dolgoztam, apám tartott el. 1945 áprilisában bennünket felszabadított az amerikai hadsereg. Bennünket nem vittek táborba, Bernsben maradtunk. Apám favágóként, én pedig otthon dolgoztam a gazdaságban. (...) Amikor bejöttek a szovjet csapatok, valamennyiünket, akiket a magyar csapatok elhurcoltak, összeírtak, és mi vártuk, hogy mikor küldenek vissza Kárpátontúli területre. 1947-ben apám a szovjet konzulátushoz fordult, és megkaptuk az engedélyt [hogy elutazzunk]. Ezt követően elküldtek bennünket a visszatelepítendő táborába. (...) 1947-ben, amikor megengedték nekünk a hazajövetelt, a szovjet katonai helyőrségparancsnok elküldött bennünket a brandenburgi lágérbe, ahol 2-3 napot töltöttünk, majd onnan Grodnoba vittek.

¹⁸ Szám: 231. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: Sz-5235, p. 33 (dosszié). Eredeti. Kézírás. Szám nélkül.

¹⁹ Szám: 291. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 2906, p. 3-3a. Eredeti. Kézírás.

Grodnoban 3-4 napot töltöttünk, majd a Kárpátontúli területi Ungvárra vittek, ahonnan továbbmentünk a Kárpátontúli területi, Técsői járási Királymezőre. Jelenleg a királymezei kórházban dolgozom.

A visszatelepítő tiszta a kihallgatás után egy Kötelezvényt is aláíratott, amely így hangzik: „Alulírott, Schleiger Elisabeth, ezennel kötelezettséget vállalok arra, hogy a BM szerveinél folytatott beszélgetés tartalmát titokban tartom. A titoktartási nyilatkozatom megszegéséért a törvénynek megfelelően felelősséggel tartozom. Schleiger Elisabeth.”²⁰

A visszatelepült **Preinesberger Márta** (Tóbiásovna) (Dombó/Dubove, Técsői j. 1931), hajadont **Malekin** alhadnagy, a BM Técsői Körzeti Igazgatóságának titkára hallgatta ki. A kihallgatási jegyzőkönyvben feltüntette a hajadon családtagjait is: apja, **Preinesberger Tóbiás** (1906), anyja, Márta (1909), fiverei, Gusztáv (1932) és Franz (1937), húgái, Márta (1931), Lujza (1935), Mária (1938), Hilda (1942), Elza (1943). Valamennyien a técsői járási Dombón élnek. Apjuk a técsői járási Taracközön dolgozik. Németországban családjával együtt a Girbogati Schmigenben élt, a mezőgazdaságban dolgozott. A Szovjetunióba, Dombóra 1948 júliusában önként tért haza. Ideiglenes személyi igazolványát Brandenburgban, 1949. július 17-én állítottak ki. Részlet **Preinesberger Márta** vallomásából: „...1944 októberében a családommal mentem Németországba. Akkor, még októberben a magyar hadsereg bejelentette, hogy ki kell települni a német családoknak, és én is köztük voltam. (...) Németországban nem dolgoztam, iskolába jártam, a Girbogati körzeti Schmigenben éltünk. (...) 1948-ban arról értesültünk, hogy haza lehet térni szülőfalunkra, a Kárpátontúli területi, Técsői járási Dombóra, így mi júliusban felszálltunk egy vonatra, és hazamentünk Dobóra...”²¹

Malekin alhadnagy hallgatta ki 1949. február 11-én a Técsői járási dombói **Preinesberger-Ulman Ilona** (Jelena Gaspolevna) (Szolyva, 1919) férjezett asszonyt, akinek a családtagjai, férje, **Preinesberger Mihály** – (Mihail Franzovics) (1910), lányai, **Mária** (1940) és **Irén** (1941), fiai, **Pál** (1942) és **Tihon** (1944). Mindnyájan Dombón élnek, Németországban az Oschati körzeti Dalenben éltek. A Szovjetunióba, Dombóra 1948 júliusában tértek vissza. Ideiglenes iratokat 1948. június 17-én kaptak a brandenburgi szűrőállomáson. Részletek a kihallgatási jegyzőkönyvből idézett vallomásból: „...Még 1944 októberében a magyar hatóságok valamennyi németet,

²⁰ Szám. 292: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3940, p. 4-4a. Eredeti. Kézírás.

²¹ Szám. 298: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 4463, p. 1-3. Eredeti. Kézírás.

köztük engem is a férjemmel és családommal, kivittek Németországba. (...) Németországban sehol nem dolgoztam, mert 4 kicsi gyermekem volt, velük voltam. A férjem az erdőben dolgozott, ő tartott el bennünket. Az amerikai csapatok szabadítottak fel. (...) A Szovjetunióba a férjemmel és gyermekeinkkel önként tértünk haza 1948. január 30-án brandenburgi szűrőállomáson keresztül, azóta Dombón lakunk.”²²

Az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, №1034., illetve 1946. február 24-én kelt №1-2749. belső rendelete alapján Kárpátaljáról az első, 1 969 fős csoportot Tyumeny megyébe deportálták.

Az eddig elemzett dokumentumok alapján a szovjet hatóság kihallgatásokat alkalmazó módszerekkel térképezte fel Kárpátalján a német lakta településeken a svábokat és családjaikat, akikre kényszer kitelepítés várt.

2005 – **Georg Melika** könyvéből: „*A németek deportálása Kárpátaljáról 1944-1946-ban: okok és következmények.*” Szemelvények a Tyumeny területén készült archívfelvételekből

*Kárpátaljai németek esküvője Karban-Novosztrojkán
(Tyumenyi terület), – 264.*

²² Szám: 299. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 4467, p. 1-3. Eredeti. Kézírás.

1949-ben pótlólagosan 701 németet ugyancsak Tyumeny megyébe deportáltak, ahol erdőkitermelésre fogták őket. *Berija* belügyi népbiztos „*Különleges dossziójának*” tartalma, amelyben kiemelt iratként kezelte *A németeknek és más szovjetellenes elemeknek Kárpátalja területéről a Tyumenyi területre való áttelepítése célszerűségéről* címmel 1946. március 30-án Sztálinnak küldött jelentést²³, arról tanúskodik, hogy a kárpátaljai németek részleges deportálását állami szintű feladatként kezelték.

Palánkai „tyumenyiek”, 1950-es évek

Kárpát-Ukrajna Néptanácsának hathatós támogatásával az NKVD 2 670 kárpátaljai németet családotól, erőszakkal telepített át a szibériai Tyumenyi területre.

²³ Szám: 228. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár vezetője által 2012. 09. 13-án 522/2. szám alatt intézett levelére az Oroszországi Föderáció Állami Levéltára az alábbiakat közölte: „*Közlöm, hogy a Berija L. által Szálin J.-nek 1946. március 30-ai keltezéssel küldött jelentés (F. R-9401, op. 2, ügyiratszám: 145, p. 225) titkosítását nem oldották fel, arról másolatot készíteni és önöknek megküldeni nem áll módunkban.*” Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-9401, op. 2, ügyiratszám 145, p. 225.

Heisenberget család. Tyumeny, 1951

A Kárpátaljai Német Szövetség elnöke, *Kizman Zoltán* közlése szerint²⁴ összesen több mint 3 000 németet deportáltak Szibériába és Kazahsztánba. Például *Szinyákról/Kékesfüredről* 181, *Schönbornból* 133, *Alsógrabovnicából* (ma Felsőgereben/Verhnya Hrabivnica, Volóci j.) 128, *Dubiból* 109, *Dracsinóból (Újtövisfalva, Szolyvai j.)* 86, *Németkucsováról* 78 főt hurcoltak el. Őket a Tyumenyi terület *Dubrovka, Poljanova, Lorba, Uszty-Irtis, Ber-jozova, Lugova, Szamarova* és más falvakba telepítették, ahol embertelen körülmények közepette dolgoztak és közülük sokan elpusztultak.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa 1949. november 28-i határozatának értelmében „*a német, kalmük, ingus, csecsen, finn, litván és más nemzetiségűek örökös száműzetésben kell, hogy részesüljenek, lakhelyüket nem hagyhatják el, a törvényszegőket 20 évi kényszermunkára ítélik*”.

²⁴ АЛМАШІ, М. М. (szerk.): Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культур Національних Меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003. 18. p.

Ezt a határozatot 1955. december 13-án visszavonták, a németek hazaérkezését azonban nem engedélyezték. Egyre többen engedély nélkül indultak haza, Kárpátaljára. A szerencsésen hazaérkezőket folyton zaklatta a szovjet rendőrség: különböző bírságokat szabtak ki rájuk, kényszeríteni akarták őket arra, hogy térjenek vissza száműzetési helyükre. Lakhatási jogukat követelve ellenszegültek a hatósági intézkedéseknek, panaszos leveleket írtak nemzetközi fórumok vezetőinek, a német nagykövetségnek. 1974-ben végül megadták nekik a visszatérési és letelepedési hivatalos engedélyt, létszámuk ekkorra 4 230 főre fogyatkozott.

Az erősödő németellenes propaganda elérte hatását, egyre többen választották az emigrációt. Ennek okán a harmadik szembetűnő fogyásuk az 1970-1990 közötti évekre vonatkozik, amikor több százán Ausztriába, Kelet-Németországba telepedtek át.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2020. NOVEMBER)

ELISMERÉSEK

* **Áder János**, Magyarország köztársasági elnöke nevében **Buhajla József** ungvári és **Szilágyi Mátyás** beregszászi főkonzul az ungvári és beregszászi külképviseleten a COVID-19 járvány miatt szűk körben magyar állami kitüntetésekkel adott át.

Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesült: **Horváth Katalin**, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének nyugalmazott docense, a Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság alelnöke; **Kovács Péter**, az Ungvári Magyar Tannyelvű Drugeth Gimnázium igazgatója; **Balogh Oszkár**, a Csapi Városi Tanács képviselője, a KMKSZ Jótékonyági Alapítványának főkönnyelője; **Fakász Valéria** nyugalmazott pedagógus, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség

Barkaszoői Alapszervezetének alapító tagja; **Riskó Márta**, a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium tanára; **Kohut Attila**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola gazdasági rektorhelyettese, **Szedlák Gyula**, a KMKSZ Aknaszlatinai alapszervezetének elnöke, **Vass Ottó**, a KMKSZ alapító tagja.

Magyar Ezüst Érdemkereszt kitüntetésben részesült: **Debreceni Anikó**, a Csapi 2. Számú Széchenyi István Középiskola magyar nyelv és irodalom szakos tanára, tankönyvszerző és szerkesztő; **Korolovics Valéria**, a Derceni Művelődési Ház igazgatója, a Gyöngyösbokréta Néptáncgyűttes vezetője; **Gál István**, a „Pro Agricultura Carpatika” Kárpátaljai Megyei Jótékonyági Alapítvány falugazdája.

* **dr. Szöllösi Tibor** kárpátaljai író átvette a Díszpolgári Oklevelet **Kálmán Béla** Nyírmadai polgármestertől.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

NOVEMBER

* A kisvárdai Kárpátalja Házban **Bodrog László** szakmai igazgató író-olvasó találkozó keretében bemutatta a 80 éves **Szöllősy Tibor** kárpátaljai író *Álmait az ember...* című novella gyűjteményét.

* Az Ungvári Hungarológiai Központban sor került az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézete (UNE UMOTI) Magyar Filológiai Tanszéke végzős hallgatóinak államvizsgájára. A bizottság tagjai: **Zékány Krisztina** tanszékvezető, **Lizanec Péter** professzor, **Györke Magdolna** docens, **Dupka György** történész (Phd), **Stajer Szabina** laboráns. Fennállásának 55 éve alatt több mint ezer végzőssel büszkélkedhet a tanszék. Ma nincs a megyének olyan iskolája, főiskolája, ahol ne tanítanak az itt végzett hallgatók. De ők alapozzák meg a magyar nyelvű médiát, jelen vannak a közéletben, a tudomány területén, és a politikai porondon is képviselik a kárpátaljai magyarság érdekeit.

* Szabolcsbákán a beregszászi származású **vitéz Ortutay Zsuzsa** keramikus emléktábláját avatták fel

a Beregszászért Alapítvány szervezésében. Emlékbeszédet **Dalmay Árpád** kuratóriumi elnök mondott.

* A Kárpátaljai Szövetség (elnöke: **Benza György**) anyagi támogatásának köszönhetően a Szolyvai Emlékparkban **Tóth Mihály** elnök, **Dupka György** titkár és **Fuchs Andrea** projekt-menedzser irányításával, összehangolt csapatmunkával megvalósításra került a biztonsági kamerarendszer telepítése. Sikertelen helyreállítani az ismeretlen vandálok által október 22-én megrongált magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékkeresztjét (alkotója **Mihalo Beleny**).

* Csendes koszorúzást tartottak Beregszászon a málenkij robot áldozatainak emlékére a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) szervezésében. A résztvevők, köztük **Orosz Ildikó**, a II. RF KMF és a Pro Cultura Subcarpathica elnöke, **Cserniczkó István**, a főiskola rektora, **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere és mások elhelyezték az emlékezés koszorúit először a Beregszászi 5. Számú Tarasz Sevcenko Középiskola falán lévő emléktáblánál. Majd a Széna térre érkezve gyertyát gyújtottak és elhelyezték koszorúikat a málenkij robot áldozatainak emlékművénél.

* Szűk körű csendes koszorúzással és főhajtással emlékeztek meg

az 1944 novemberében elhurcolt ártatlan áldozatokról a Szolyvai Emlékparkban. Emlékbeszédet mondott **Brenzovics László**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, **Orosz Ildikó**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke. Ezt követően az emlékfalnál elhelyezték a koszorúkat.

* A Szolyvai Emlékparkbizottság, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének (UNE UMOTI) Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke szervezésében Beregszászon, az Európa–Magyar Ház konferenciatermében *Emlékezetpolitika, kutatás, tényfeltárás* címmel megrendezésre került a GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma. A konferenciát a KMMI Facebook-oldalán élőben is sugározták. Köszöntő beszédet mondott **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke. **Dr. Zékány Krisztina**, az UNE Magyar Filológiai Tanszékének vezetője *Élni kell, élni muszáj – A GULÁG-GUPVI kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján'2019* című gyűjteményt mutatta be, majd **dr. Zubánics László** az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője Dupka György *A kárpátaljai magyarság, némentség elhallgatott*

tragédiája, 1944–1946 című munkájának magyar és angol nyelvű kiadását elemezte. Előadást tartott GULÁG-GUPVI témakörben **Beke Mihály András** író, Magyarország beregszászi külképviseletének konzulja, **Dr. Molnár D. Erzsébet**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, **Marosi István** görögkatolikus pap, **Dr. Dupka György**, **Meskó János** történész, a Sztálinizmus Áldozatai Kárpátaljai Emlékmúzeumának igazgatója; **Bimba Brigitta**, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának végzős hallgatója. Az előadások után a konferencia résztvevői felavatták és megkoszorúzták az életmentő, meghurcolt és megérőszakolt nők emléktábláját.

* Rendhagyó megemlékezést tartottak a Szolyvai Emlékparkban. **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára és **Mitro Henrietta** szolyvai pedagógus felavatta a szeretteikért aggódó, családfenntartó, ételhordó, csomagküldő, meggyalázott magyar asszonyok és lányok tiszteletére állított táblát, akik sok száz szovjet lágerbe zárt, éhező rab életét mentették meg a biztos haláltól. Majd az Emlékfalnál **Tóth Mihály** röviden beszámolt az emlékparkbizottság ez évi tevékenységéről.

* A Ternopilban élő magyarok is egyesületbe tömörültek, melynek elnöke **Ivánics István** nyugdíjas, alelnöke **Vladiszlav Bondar** orvos-tanhallgató lett.

* Beregszász civil szervezetei, vezetői és történelmi egyházai közösen gyűjtötták meg ismét Beregszász adventi koszorújának első gyertyáját a város főterén. A béke lángjának fellobbanását követően **Szabó Viktor** és **Marosi István** görögkatolikus parochusok, **Rácz István** római katolikus plébános és **Taracközi Ferenc** református vezető lelkész imádsággal kérték Isten áldását az ünnepre. A gyertyagyújtást követően adventi beszédet mondott **Orosz Ildikó**, a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet elnöke, **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere.

* A megyeszékhelyen ismeretlenek megrongálták az éhínség áldozatainak tiszteletére emelt Em-lékgyertya szobrot.

* A KMKSZ Elnökségének kiadott közleménye szerint Ukrajna eddigi történetében példátlanul tartja azt a durva beavatkozást, amelynek keretében a titkosszolgálat fegyveres kommandósai megszállták **Brenzovics László**, a KMKSZ elnökének lakását, a KMKSZ ungvári központi székházát, az „Egán Ede” Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ és a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Jótékonyági Alapítvány

székhelyét, házkutatás céljából. Többek között a Szövetség ezért felszólítja az ukrajnai illetékes szerveket, hogy haladéktalanul vessenek véget a KMKSZ és a kárpátaljai magyarok egyéb szervezetei ellen folytatott boszorkányüldözésnek.

* Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnökségének nyilatkozata is elítéli az Ukrajna Biztonsági Szolgálatára részéről a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, annak egyes intézményeivel és vezetőjével szemben fogantatott intézkedéseket. Az UMDSZ szerint a vádak teljesen megalapozatlanok, a fogantatott intézkedések pedig valószínűleg konceptuálisan provokatív-politikai jellegűek.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében könyvbemutatót tartott. A rendezvény keretén belül mutatták be *A kárpátaljai oktatás helyzete a 2019-es külső független érettségi eredmények tükrében* című tudományos kiadványt. A frissen megjelent könyvet a szerzők – **Dr. Orosz Ildikó és Pallay Katalin** – ismertették. A 2019-es érettségi eredményeit feldolgozó munkát a kötet szakmai lektorai, **Prof. dr. Cserniczkó István**, a Rákóczi-főiskola rektora és

Szilágyi Lajos, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnökségi tagja elemezték. *A Magyarellenes megnyilvánulások Ukrajnában 2014–2018* című kiadványt **Darcsi Karolina** szerző, az intézet kutatója mutatta be. **Dr. Csatáry György** *A Rákóczi-kor emlékhelyei Kárpátalján* című monográfiájáról tartott rövid ismertetést. A rendezvényen bemutatásra került az *„Őrzeni kincses temetőket”*. *A beregszászi köztemető egykori római katolikus sírkertje* című kiadvány is **Jakab Eleonóra**, **Dobos Sándor**, szerkesztők ismertetésében. A könyvbemutató **Dr. Molnár D. Erzsébet**nek, a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja vezetőjének zárójelével ért véget.

* A hivatalos adatok szerint a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselőinek választási küzdelmében a magyarok régióban az egyedül listát állító „KMKSZ” – UMP 8 képviselői helyet szerzett. A megyei testületben Brenzovics László, Barta József, Balogh Livia, Bíró Erzsébet, Gulácsy Géza, Orosz Ildikó, Péter Csaba és Petei Judit lett a KMKSZ-frakció képviselője. A „KMKSZ” – UMP jelölésében – a járási, a városi és a kistérségi tanácsokban a mandátumhoz jutott képviselők száma összesen 135.

* Az UMDP által indított jelöltek szerényebb eredményeket értek el

a helyhatósági választásokon. Az UMDP jelölésében mandátumhoz jutott járási, városi és kistérségi tanácsokba bejutott képviselők száma összesen 23.

* *„Élni kell, élni muszáj”* címmel megjelent a Szolvyvai Emlékparkbizottság Évkönyve. A kötet a 2019. november 15-én Makkosjánosiban a Szolvyvai Emlékparkbizottság által rendezett GULÁG–GUPVI Fórum 2019. nemzetközi emlékkonferencia anyagait tartalmazza, elérhető a KMMI-honlapon (<http://kmmi.org.ua/.../reszletes/elni-kell-elni-muszaj>).

A könyv szerzői: **Tóth Mihály** (Zápszony), **Dupka György** (Ungvár), **Olekszij Korszun** (Ungvár), **Molnár D. Erzsébet** (Beregszász), **Márkus Beáta** (Pécs), **Kállay Karolina** (Szatmárnémeti), **Marosi István** (Beregszász), **Bimba Brigitta** (Bátyú), **Mádi Bianka** (Verbőc), **Szabó Kata** (Beregújfalu), **Botlik József** (Budapest), **Motrevics Vladimir Pavlovics** (Jekatyerinburg), **Smykalin Alexander** (Jekatyerinburg). Köszönjük a kiadvány elkészítésében közreműködő **dr. Zékány Krisztina** és **dr. Zubánics László** lektor és szerkesztő, **dr. Lengyel Sándor** műfordító, **Dupka Zsolt** tördelőszerkesztő, **Fuchs Andrea** képszerkesztő és **Szemere Judit** webszerkesztő munkáját.

A borítón a sztarij szambori (Szozany település) Málenyikij robotra

elhurcoltak emlékműve (**Matl Péter** szobrász alkotása, 2016), a hátsó borítón a Szolyvai Emlékparkban felállított Magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékeresztje (**Mihajlo Beleny** alkotása, 2016) látható. A képanyag alapján a borítót **Dupka Zsolt** tervezte.

* A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság ismét meghirdette Internetes Versmondó Versenyét. A felhívásra kárpátaljai iskolás és felsőoktatási intézményben tanulók jelentkezését várták kárpátaljai magyar költők szabadon választott verseinek előadásával.

<http://kvit.hu/vi-internetes-versmondo-verseny-felhivas/>

* Digitalizálták, közkinccsé tették **Botlik József** és **Dupka György** sokat idézett monográfiáját:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/ez-hat-a-hon>

„Ez hát a hon...” *Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991.* Mandátum Kiadó, Budapest-Universum Kiadó, Szeged, 1991.

* A Magyar Nyelv Napjára jelent meg **Horváth Katalin** *Magyar anyanyelvünk Kárpátalján* című kiadványa.

* Megjelent a *Kárpátaljai Hírmondó* (főszerkesztő: **Szemere Judit**), a Kárpátaljai Szövetség negyedéves folyóiratának 2020. őszi száma. Elektronikus változata elér-

hető (és pdf-formátumban letölthető) a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapjáról.

* Az Előretolt Helyőrség Íróakadémia három kárpátaljai hallgatójának, **Csorniy Dávidnak** (Beregszász, 1991), **Kertész Dávidnak** (Tiszaesvány, 1993) és **Kopriva Nikolettnek** (Kisvárdá-Munkács, 1996) jelent meg az első kötete: Csorniy Dávid: *A jelzőlámpák diktatúrája.* (Versek); Kertész Dávid: *A keresztúri vámpír és más történetek* (Kisprózáok); Kopriva Nikolett: *Amire csak a fák emlékeznek* (Versek) a KMTG- Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit KFT kiadásában, Budapesten.

KÖNYVESPOLC – 2020

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat eddig megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<http://epa.oszk.hu/00500/00595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK (Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György)

Dupka György. „Jön még egy új világ...” *A magyar '56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom visszhang-*

ja a „megrengett Szovjetföldön”, 1956-1959). Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

„Élni kell, élni muszáj.” *A GULÁG-GUPVI kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2019. Nemzetközi emlékkonferencia Makkosjánosi, 2019. november 15.* Szerkesztette: Dupka György, Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 293. Készült a Bethlen Gábor Alap támogatásával. Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol–magyar monográfia.) Fordította: **dr. Ortutay Péter.** A magyar változat felelős szerkesztője: **Marcsák Gergely.** Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: **dr. Molnár Erzsébet.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2020.

Kovács Eleonóra. *Érzékelés. Könyvismertető, filmlapló, jegyzet.* Felelős szerkesztő: Csordás László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 287. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Marcsák Gergely. *Súlyos hagyomány. Előadások, cikkek, recenziók.* Felelős szerkesztő: Shrek Tímea. Kárpátaljai Magyar Könyvek 286. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Kótyuk Erzsébet. *Ha ad az Isten bajt, ad ahhoz erőt is ... Népi orvosló hagyományok és hiedelmek az Ung-vidéki magyar falvakban.* Felelős szerkesztő: Shrek Tímea. Kárpátaljai Magyar Könyvek 291. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Zselicki József. *Az ismeretlen katona. Régi és új versek.* Illusztrációk: Matl Péter. Felelős szerkesztő: Lőrincz P. Gabriella. Kárpátaljai Magyar Könyvek 289. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Szöllősy Tibor. *Álmait az ember... Tolla mentett tanulságos történetek.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 290. Felelős szerkesztő: Nagy Zoltán Mihály. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Horváth Sándor. *Jelentés a mélyből.* Válogatott írások. Szerkesztő: Szemere Judit. Kárpátaljai Magyar Könyvek 283. A kiadvány megjelenését a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatta. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2019.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Kiss Ágnes. *Magyar újságok Kárpátalján az első csehszlovák köztársaságban.* Sajtótörténet. Felelős lektor, szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 294. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Zubánics László. *A múlt tükrében elmerengve. Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI-XVIII. század fordulóján.* Helytörténeti tanulmányok. Szerkesztő: Szemere Judit. Kárpátaljai Magyar Könyvek 295. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

„A felnégyelt haza”. 100 év kisebbségi létben, Száz hitvalló költő verse Trianontól napjainkig.

Kárpátaljai költők antológiája. Összeállító és szerkesztő: Shrek Tímea. Kárpátaljai Magyar Könyvek 296. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Dupka György. *Hungarian literary life in Subcarpathia during the sovjet period (1944-1991). Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időszakban (1944-1991).* (Angol–magyar kismonográfia.) Fordította: **dr. Ortutay Péter.** A magyar változat felelős lektora, szerkesztője: **dr. Zékány Krisztina.** Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: **dr. Molnár Erzsébet.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 297. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

BALLA PÁL – (1930-2008) Ungvár
BÁRÁNY ERZSÉBET – 1975 (Beregszász)
BRINKÁCS ISTVÁN – 1949 (Ungvár)
CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
HARANGOZÓ MIKLÓS – (1937-2014) Salánk
HOMOKI GÁBOR – 1977 (Péterfalva)
FARKAS WELLMANN ÉVA – 1979 (Békéscsaba)
FERDINANDY GYÖRGY – 1935 (Budapest)
GAZDAG VILMOS – 1984 (Zápszony)
KOPRIVA ATILA – 1971 (Munkács)
KOPRIVA NIKOLETT – 1997 (Munkács)
LAJTOS NÓRA – 1977 (Debrecen)
LIBÁK NATÁLIA – 1975 (Nagybakta)
MÓRA FERENC (1879-1934)
NAGY TAMÁS – 1996 (Beregszász)
PAVUK ANDREA – 1973 (Ungvár)
P. MAKLÁRI ÉVA – 1943 (Székesfehérvár)
ROZGONYI MARGARÉTA – 1988 (Nagyszőlős – Kisvárdá)
SOLTÉSZ PÉTER – 1945 (Ungvár)
SÜTŐ MIKLÓS – 1957 (Ungvár)
SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregújfalu)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)
ZELEI MIKLÓS – 1948 (Budapest)

Lapszámunkat Balla Pál, Brinkács István, Harangozó Miklós, Homoki Gábor, Kopriva Attila, Pavuk Andrea, Soltész Péter és Sütő Miklós munkáival illusztráltuk